

je veoma zanimljiva legenda o rasi divova iz Tiuhuanaka čije nebo je uključivalo samo Mesec (lunarni ciklus sa svojom titanskom suprotnošću) – rasi čiji prorok Sunca biva ubijen i koju satire i okamenjuje naredno pojavljivanje Sunca, što se može dovesti u vezu upravo sa dolaskom Inka. Uopšteno rečeno, postoje mnoge legende o belim američkim lozama vladara „odozgo“, tvorcima civilizacije.⁵ U Meksiku je zatim karakteristična dvojakost kako solarnog kalendara nasuprot lunarnom (koji izgleda pripada najdrevnijem sloju domorodačke civilizacije i koji je prvenstveno vezan za svešteničku kastu), tako i aristokratsko-naslednog sistema vlasništva nasuprot komunističko-plebejskom sistemu, ili konačno, suprotstavljanje kulta izrazito ratničkih božanstava, Uicilopočtija i Teckatlipoke, preživelim ostacima kulta Kecalkoatla. U najstarijim predanjima ove civilizacije nalazi se – kao u *Edi* – tema borbe protiv divova i tema o poslednjem pokolenju koje pogaća vodena katastrofa. Kao što je pokazala prilikom španskog prodora, ratnička civilizacija ovih rasa pokazuje ipak obeležje degeneracije u pravcu specifičnog, pogubnog dionisizma, koji bi se mogao nazvati *mabnitost krvi*. Tema svetog rata i herojske smrti kao žrtve koja donosi besmrtnost (tema koja se nije isticala među Astecima više nego među evropskim nordijskim lozama ili među Arapi-ma) ovde je pomešana s nekom vrstom ludila žrtvovanja ljudi u mračnom, žestokom zanosu uništenja života da bi se održao kontakt sa božanskim putem kolektivnih pokolja kakvi se nisu dešavali ni u jednoj poznatoj civilizaciji. Kao i u carstvu Inka, ovde su drugi faktori degeneracije zajedno sa unutrašnjim političkim sporovima doveli do sloma ovih civilizacija (koje su nesumnjivo imale slavnu i solarnu prošlost) pod rukom malobrojnih bandi evropskih pustolova. To su ciklusi čije unutrašnje vitalne mogućnosti mora da su odavno bile iscrpljene, zbog čega se i ne može konstatovati nikakvo zadržavanje ili ponovno klijanje drevnog duha u vremenima posle osvajanja.

larnim kultom zameni onaj domorodački (up. F. Cornelius, *Die Weltgeschichte*, nav. delo, str. 99, a up. i belešku u 6. pogl., nap. 18, o legendi o Jurupariju).

⁵Up. L. Spence, *The Mythologies of Ancient Mexico and Peru*, London, 1914, str. 76–77. Slične legende pronalaze se u Severnoj Americi. S druge strane, iz istraživanja krvnih grupa primenjenih na problem rasa izgleda da proizlazi da među starosedeocima Severne Amerike i među Pu-eblima postoje tragovi krvи koja je srodnja skandinavskim narodima [up. i J. de Mahieu, *Il grande viaggio del Dio Sole*, Edizioni Mediterranee, Roma, 1979 – Nap. it. prir.].

Pri svemu tome, među pojedinim plemenima Severne Amerike morenski fragmenti drevnog nasleđa trajali su duže u duhu i u rasu. Herojski element je čak i tu ponekad preinačen – prvenstveno u oblicima okrutnosti i strogosti. Uprkos svemu, uglavnom se može prihvati stav koji, u tom pogledu, govori o „ljudskoj figuri upotpunjenoj na jedinstven način: njeno dostojanstvo, njen ponos, njeni ispravnost i snaga njenog duha, njena plemenitost i njen heroizam – esencije lepote u kojoj su istovremeno prisutni i orao i sunce – nalažu poštovanje i naslućuju nekaku duhovnost bez koje bi ove vrline bile nerazumljive i lišene dovoljnog razloga“.⁶

Uostalom, ovakva situacija može se sresti i u Evropi u kasnom neolitu, kod ratničkih plemena koja su u tom svom svojstvu mogla izgledati kao poluvarvari naspram jednog društva demetrinsko-svešteničkog tipa koje su oni pregazili, pokorili ili apsorbovali. U njima su, zapravo, posred određene involucije vidljivi tragovi formativnog delovanja prethodnog ciklusa nordijske duhovnosti. A to, go tovo bismo rekli, važi za epigone, za mnoge nordijske narode iz perioda prodora.

Što se tiče Kine, ograničićemo se da istaknemo veoma značajnu činjenicu da ritual zadržava tragove drevnog dinastičkog prenošenja po ženskoj liniji,⁷ čemu se sigurno suprotstavlja duh naredne, već istaknute kosmokratske koncepcije prema kojoj car jasno otelovljuje funkciju muškarca i „pola“ nasuprot sveukupnosti sila ne samo *demosa* nego i sveta, kao i duh jednog od najrigoroznijih tipova očinskog prava. Nedavno otkrivene ruševine (Smit) izvesne civilizacije sredne Majama, s linearnim tipom pisma, koja je neočekivani podzemni sloj arhaičniji od isto tako drevne kineske civilizacije, takođe nas mogu navesti na pomisao da je jednu demetrinsko-atlantičansku fazu⁸ – putevima koje je još nemoguće tačno utvrditi – nasledio solarni ciklus koji, uostalom, isprva nije uvek znao da izbriše svaki trag. Odjek te faze jesu sledeći elementi: 1) metafizičke koncepcije u kojima još postoje ostaci arhaične ideje o srodnosti „Neba“ i žene ili majke, one koja je

⁶F. Schuon, u *Études Traditionnelles*, 1949, III, str. 64 [up. i F. Schuon, *La tradizione dei pellirosse*, Edizioni di Ar, Padova, 1978. – Nap. it. prir.].

⁷Up. H. Maspéro, *La Chine antique*, nav. delo, str. 153.

⁸Up. H. Schmidt, *Prähistorisches aus Ostasien* (u *Zeitschrift für Ethnologie*, 1924, str. 157), u pogledu mogućnosti civilizatorskog delovanja zapadnog porekla u neolitskom periodu na Dalekom istoku.

prva stvorila svaki život, 2) često pribegavanje prvenstvu levog nad desnim i suprotnost između lunarnog i solar- noga kalendarskog obeležavanja, s kojim se prvo meša, 3) telurski narodni kult demona, 4) šamanski ritual sa svojim nesređenim i mahnitim oblicima, i 5) izvođenje magije koja je u začetku bila gotovo isključivo povlastica žena – na- suprot nemističnoj i gotovo olimpskoj strogosti zvanične patricijske i imperijalne kineske religije. Etnički posmatra- no, u dalekoistočnom području susreću se dve suprotne struje: jedna poreklom sa zapada, s odlikama uralsko-al- tajskih naroda (gde je, svojevremeno, bila prisutna arijska komponenta), i druga koja bi se dala povezati s jugoistoč- nim i australijskim skupom. Periodi u kojima prevladava- ju elementi prve struje bili su i periodi slavne Kine; njoj je bila svojstvena sklonost prema ratu i osvajanju, što je ka- snije usled sličnog mešanja posebno došlo do izražaja u japanskom ciklusu. Neko posebno istraživanje sigurno bi moglo osvetliti mnoge ovakve datosti. U drevnoj Kini „po- larni“ simbol središnjice imao je istaknutu ulogu. S njim je u vezi koncepcija „Carstva Sredine“ podvučena lokalnim geografskim elementima, ali i ponovno vraćanje na ideju o „zlatnoj sredini“ i „ravnoteži“ u gledištima koja se šire sve do etičkog plana, dajući mesta posebnom – pročišće- nom i ritualnom – oblikovanju života. Kao u drevnom Ri- mu, ovde su predstavnici vlasti imali istovremeno religio- zan karakter; „sveštenički“ tip se javio tek u kasnom periodu i u vezi sa egzogenim kultovima. Uostalom, osnova kineske tradicionalne mudrosti, knjiga *Ji Ding*, pripisana je jednom mitskom kralju, Fo-Hiju, kao što se veruje da su glavne komentare u ovom tekstu napisali prinčevi a ne sveštenici ili „mudraci“. Ta knjiga sadrži pouke koje, prema samom Fo-Hiju, sežu u najdrevniju, teško odredi- vu prošlost. One su činile zajedničku osnovu dveju novi- jih doktrina, *taoizma* i *konfucijanizma*, koje, usled razli- čitih domena na koje se odnose, na prvi pogled izgledaju kao da imaju malo dodirnih tačaka.⁹ Ova dva učenja su zapravo imala smisao novog zamaha u periodu latentne krize i raslojavanja; isto tako, ta učenja su značila oživlja- vanje metafizičkog elementa (s inicijacijskim i ezoterič- nim proširenjima), odnosno etičko-ritualnog elementa, tako da se tim putem tradicionalni kontinuitet u Kini mo-

⁹Up. R. Guénon, *Taoïsme et Confucianisme*, u *Le Voile d'Isis*, br. 152–153, 1932.

gao održati na ispravan način u veoma stabilnim oblicima sve do relativno novijih vremena.

Isto se može reći, čak u većoj meri, za Japan. Njegov tradicionalni nacionalni oblik, šintoizam, potvrđuje uticaj koji je regulisao i uzdigao kompleks kultova delimično vezanih za primitivni sloj (u svakom slučaju, ništa se posebno ne može zaključiti iz prisustva izolovane bele rase Ainua). U istorijskom dobu u središtu šintoizma stoji im- perijalna ideja, koja carsku tradiciju poistovećuje sa bo- žanskom. „Vršeći zapovest, silazim s neba“, kaže u *Kodiki- ju* (*Kojiki*) rodonačelnik dinastije. U jednom komentaru princa Hakabona Itoea ističe se: „Sveti presto stvoren je kada se Zemlja odvojila od Neba [to jest, izostajanjem prvobitnog jedinstva između zemaljskog i božanskog, o kojem su posebno u kineskom predanju ostali karakteristični tragovi; tako 'priroda' i 'Nebo' u ideogramima često bivaju sinonimi]. Vladar silazi sa Neba i božanstven je i svet.“ Caru se pripisuje i „solarni“ princip, mada uz neraz- jašnjeno mešanje sa ženskim principom; car vodi poreklo od *boginje Amaterasu Omikami*.

Na toj osnovi čin vladanja i dominacije, s jedne, i kult, s druge strane, postaju jedno; termin *macurigoto* označa- va ili vladu ili „vršenje religioznih stvari“, a u okviru šinto- izma znači lojalnost; bezuslovna odanost vladaru, *čugi*, poprima religiozno značenje i osnova je svake etike. Ni- jedno delo za osudu, nisko i prestupničko, nije shvaćeno kao apstraktna, manje-više beznačajna i „društvena“ nor- ma, već kao izdaja, neloyalnost i sramota; nema „krivaca“, već pre ima „izdajnika“ i bića nesposobnih za časnost.

Ove opšte vrednosti posebno su se isticale kod *bušija* ili samuraja – ratničkog plemstva – i u njihovoј etici, *buši- do-u*. U stvari, tradicija u Japanu je u suštini imala aktivnu i čak militarističku orientaciju, ali se njen antipod sasto- jao u unutrašnjem oblikovanju – samurajska etika je isto toliko asketska koliko i ratnička – i imao sakralne i ritu- alne aspekte, po čemu znatno liči na ono što je bilo svoj- stveno viteškom i feudalnom evropskom srednjem veku. Pored šintoizma i zen je, kao ezoterični oblik budizma, imao udela u oblikovanju samuraja, ali i u tradicionalnom formiranju raznih aspekata i običaja japanskog života uopšte, sve do umetnosti i zanata (prisustvo sekci koje su negovale budizam u novijim, raslojenim i religioznim ob- licima, sve do amidaizma*, pobožnog oblika, nije dovelo

*Amida, japansko ime za Amitabu, jednu od emanacija Bude, glavno

ni do kakvog značajnijeg preinačenja najvažnije linije japskog duha). Treba istaći da uz bušido u Japanu postoji tradicionalna ideja o ratničkoj žrtvenoj smrti, čiji primer su kamikaze, piloti samoubice iz Drugog svetskog rata.

Sve do nedavno Japan je pružao primer – jedinstven u svojoj vrsti – koegzistencije tradicionalne orientacije s prihvatanjem struktura savremene tehničke civilizacije na materijalnoj ravni. Sa Drugim svetskim ratom hiljadugodišnji kontinuitet je prekinut i ravnoteža je izgubljena – nestala je poslednja država na svetu u kojoj se i dalje priznavao princip „solarnog“ kraljevstva čistog božanskog prava. Sudbina „mračnog doba“, njegov zakon zahvaljujući kojem tehnički i industrijski potencijal, kao i organizovana materijalna moć imaju odlučujući karakter u sudaru između svetskih sila, obeležila je kraj i ove tradicije sa ishodom poslednjeg rata.

Što se tiče Egipta, u mitu se, pored metafizičkih značenja, mogu razabrati poneke činjenice o prvoj istoriji njegove civilizacije. Predanje vezano za prastaru dinastiju „božanskih mrtvaca“ – koji se mešaju sa „Sledbenicima Drevnog Horusa“ (*Shemsu Heru*) – obeleženih hijeroglifom Ozirisa kao gospodara „Svete zemlje Zapada“ i pristiglih upravo sa Zapada,¹⁰ možda može sadržati sećanje na primordijalnu civilizatorsku i vladajuću atlantsku lozu. Istaknimo da je prema tituli koja se posvećivala božanskim kraljevima bog Horus, kao i Apolon, sazdan od zlata: on se vezuje za prvo predanje. U Egiptu je potom postojala simbolika „dva“ brata suparnika – Ozirisa i Seta – i njihove borbe. U egipatskim predanjima postoje tragovi verzije etničke borbe koji odgovaraju ovoj simbolici, ili se pak u borbi dva brata, kao i u onoj dve loze, vide predstavnici duha koji simbolise jednog, odnosno drugog boga.¹¹ Ako Ozirisova smrt, koju je prouzrokovao Set, osim značenja „žrtve“ koje smo objasnili u prvom delu ovog rada može izražavati križu na istorijskom planu kojom se završila prva era – naime era „bogova“, θέοι¹² – uskršnuc Ozirisa u Horusu moglo bi značiti obnovu u drugom

božanstvo japanske budističke sekte jodošinšu (Jōdo shinshū), sekte čiste zemlje. – *Prim. prev.*

¹⁰ Up. E. A. Wallis-Budge, *Egypt in the Neolithic and Archaic Periods*, London, 1902, str. 164–165. Prvobitnog kolonizatora Egipta sa Anzija Oziris je učinio sličnim sebi.

¹¹ Up. A. Moret, *Du caractère*, nav. delo, str. 7–8.

¹² Predanje o kojem govori Evsevije naglašava upravo interval koji je

egipatskom periodu kojeg su Grci nazvali erom ἡμίθεοι*, a koji bi tako mogao odgovarati jednom od oblika „herojskog“ ciklusa o kojem govori Hesiod. Ovaj drugi period se, prema predanju, završava sa Manesom, a *Horus abā*, Horus borac (titula data ovom kralju), na karakterističan način podvlači takvo značenje.

Ipak, kriza koju je Egipt u prvom trenutku prevladao mora da se kasnije ponovo pojavi i imala razoran ishod. Jedan od pokazatelja jeste demokratizacija koncepta besmrtnosti, koja se može konstatovati već krajem Starog carstva (VI dinastija), a drugi je preinačenje karaktera središnjeg položaja duhovnosti, „imanentne transcendencije“ vladara koji teži da postane običan predstavnik boga. U novijem Egiptu se uz solarnu temu javlja htonsко-lunarна tema vezana za lik Izide, „Majke svih stvari, gospodarice elemenata, rođene na početku vekova“.¹³ U tom pogledu veoma je značajna legenda u kojoj Izida, koncipirana kao čarobnica, hoće da načini sebe „gospodaricom sveta i da postane boginja slična Suncu (Râ) na nebu i na zemlji“. S tim ciljem Izida postavlja zamku samom Ra, dok je ovaj sedao na „presto dva horizonta“; ona podmeće zmiju da ga ujede i otrovani bog pristaje da „njegovu“ ime pređe na nju.¹⁴

Tako je došlo do pomeranja prema civilizaciji Majke. Od solarnog Oziris postaje lunarni bog, bog voda u falusnom smislu i bog vina, to jest dionizijskog elementa – dok, sa pojmom Izide, Horus biva degradiran na puki simbol propadljivog sveta.¹⁵ *Patos* „smrti i vaskrsenja“ Ozirisa već poprima mistične i eskapističke boje, u čistoj antitezi sa nepristrasnom solarnošću boga Ra i „Drevnog Horusa“ aristokratskog kulta. Tip božanske žene, čiji je arhetip upravo Izida, posreduje u vaskrsenju, u besmrtnom životu. Ove predstave kraljica uglavnom nose lotos po-

usledio za „božanskom“ dinastijom, a koji bi bio obeležen lunarnim mesecima (up. E. A. Wallis-Budge, *Egypt*, nav. delo, str. 164). Postoji, zatim, nesumnjiva veza između Seta i ženskog elementa, bilo zbog činjenice da je Set bio pretežno koncipiran kao žensko, bilo zato što je Izida – koja će biti glavna boginja egipatskog dekadentnog ciklusa – predstavljena u potrazi za ubijenim Ozirisom, kao ona ista koja će, ne poslušavši Horusa, oslobititi Seta (up. Plutarh, *De Iside et Osiride*, § XII i dalje).

*Grč.: polubogova. – *Prim. prev.*

¹³ Apulej, *Metamorfoze*, XI, 5.

¹⁴ Up. E. A. Wallis-Budge, *Book of the Dead*, nav. delo, str. LXXXIX i dalje.

¹⁵ Up. Plutarh, *De Iside et Osiride*, XXXIII, LVIII (Oziris je voda); XLII

novnog rađanja i „ključ života“, što se odražava u etici i u običaju, u onoj nadmoći žene i kraljice nalik Izidi, o kojoj su pisali Herodot i Diodor, a tiče se novijeg egipatskog društva; ta premoć je imala tipičan izraz u dinastiji „Obožavateljki Božanskog“ nubijskog perioda.¹⁶

U vezi s tim, značajno je da se središte s kraljevskog simbola pomera na sveštenički. Negde u periodu XXI dinastije egipatski sveštenici, umesto da teže da ostanu u službi božanskog kralja, žude da sami postanu vladari; tako se osniva tebanska dinastija kraljevskih sveštenika na uštrb faraona, i tako dolazi do pojave svešteničke teokratije umesto božanskog kraljevskog dostojanstva s početaka,¹⁷ što je karakteristična manifestacija za svetlost Juga. Polazeći od ove tačke, bogovi su sve manje otelovljena prisustva – oni postaju transcendentna bića čiju efikasnost u stvari posreduje sveštenik. Nestaje magijsko-solarni stadijum, a sledi onaj „religiozni“: molitva umesto zapovesti, želja i osećanje umesto poistovećenja i neophodne tehnike. Drevni prizivač duhova je, na primer, mogao reći: „Ja sam Amon, koji rađa svoju Majku. Ja sam veliki posednik moći, Gospodar Mača. Ne diži se protiv mene – ja sam Set! Ne dodiruj me – ja sam Horus!“, a za ozirisovanog muškarca se moglo reći: „Dižem se poput živog boga“, „Ja sam Jedini, moje biće je biće svih bogova, u večnosti“, „Ako on [uskrslji] hoće da vi umrete, o bogovi, umrećete, ako on hoće da živate, živećete“, „Ti naređuješ bogovima“ – dok u poslednjim oblicima mistična čežnja i pokorno moljenje izbijaju u prvi plan: „Ti si Amon, gospodar Ćutljivih, koji pritiče na po-

(Oziris je mesečeva svetlost); XXXIII–XXXIV (vezu Ozirisa sa Dionisom i s principom vlažnosti); XLIII (Horus je propadljiva stvarnost). Ide se čak dotele da se sam Oziris, kao „Hisiris“ (Hysiris), smatra Izidinim sinom (XXXIV).

¹⁶Odnos je bio sasvim različit u najstarijem egipatskom društvu. Trovateli (Trovatelli, *Le civiltà e le legislazioni dell'antico Oriente*, nav. delo, str. 136–138) s tom namerom ispravno podseća na lik Ra-em-ke, gde je kraljevska žena prikazana kao manja od muškarca da bi se ukazalo na inferiornost i podređenost – i nalazi se iza njega, u činu obožavanja. Samo u kasnijem periodu Oziris poprima prethodno navedeni lunarni karakter, a Izida se javlja kao „Ona Koja Živi“ u uzvišenom smislu i kao „Majka Bogova“ (up. E. A. Wallis-Budge, *Book*, nav. delo, str. CXXIII, CXIV). Za ostale tragove prvog perioda, up. Bahofena (*Das Mutterrecht*, nav. delo, § 68), i pre svega predanje o kojem izveštava Herodot (II, 35), a prema kojem u Egiptu nijedna žena nije bila sveštenica, niti u kultu muških božanstava, niti u kultu ženskih.

¹⁷Up. A. Moret, *Du caractère*, nav. delo, str. 208, 314.

ziv sirotih. Tebi vičem u svojoj patnji... Uistinu, ti si spasilac!¹⁸ Tako se egipatski solarni ciklus zatvara opadanjem, u znaku Majke. Iz Egipta, prema grčkim istoričarima, dolaze Pelazgi, a zatim Heleni i glavni kultovi demetrinsko-htoniskog tipa.¹⁹ U svakom slučaju, po civilizaciji Izidinog tipa, po odjeku prvenstveno „lunarnog“ znanja (kao i onog pitagorejskog) i po previranju afrodiskog rasula i uzburkanog narodnog, promiskuitetnog i eskapističkog misticizma, Egipat se javlja kao poslednji u dinamizmu mediteranskih civilizacija. Izidine i Serapidine misterije, kao i misterije kraljevske hetere Kleopatre, biće sve što je on na kraju mogao predstaviti pred silama drevnog Rima.

Ako iz Egipta pređemo u Haldeju i Asiriju, naići ćemo na temu civilizacija Juga i njihovih materijalizacija i preinacanja u još izdvojenijem obliku, i to u drevnim vremenima. Već za najstariji sloj tih naroda, sazdan od sumerskog elementa, karakterističan je motiv prvobitne nebeske Majke koji se uzdiže iznad različito manifestovanih božanstava, kao i motiv „sina“ koga ona rađa bez oca, koji ima čas crte heroja, čas „boga“, ali koji većinom podleže zakonu umiranja i ponovnog rađanja.²⁰ U kasnoj hetitskoj kulturi boginja dominira nad bogom, a na kraju upija svojstva samog boga rata predstavljajući se kao amazonska boginja, te pored sveštenika evnuha vidimo naoružane sveštenice Velike Boginje. U Haldeji gotovo sasvim izostaje ideja božanskog kraljevskog dostojanstva: ako izuzmemmo neki uticaj egipatske tradicije, haldejski kraljevi su, i kada bi zaodenuli sveštenički karakter, smatrali sebe tek „vikarima“ (*patesi*) božanstva, pastirima odabranim da upravljaju ljudskim stodom, ali koji nisu i sami božanske prirode.²¹ Prvenstveno se, u ovoj civilizaciji, bogu grada davala titula kralja sa „moj Gospodine“ i „moja Gospođo“. Ljudski kralj dobijao je od boga u posed grad, a bog bi ga i načinio knezom u smislu predstavnika. Njegova titula *ena* (en) prvenstveno je sveštenička: on je sveštenik, pastir i

¹⁸Tekstovi kod K. G. Bittner, *Magie Mutter aller Kultur*, München, 1930, str. 140–143; D. Mereshkowsky, *Les Mystères de l'Orient*, Paris, 1927, str. 163.

¹⁹Up. na primer, Herodot, II, 50; II, 171.

²⁰Up. A. Jeremias, *Handbuch der altorientalischen Geisteskultur*, Leipzig, 1929.

²¹Up. G. Maspero, *Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique*, nav. delo, t. I, str. 703; t. II, str. 622.

namesnik.²² Sveštenička kasta ostala je izdvojena kasta i, u osnovi, ona je bila nadmoćna.²³ Karakteristično je ponižavanje kralja u Vavilonu jednom godišnje, kada bi on ostavljao pred bogom svoja kraljevska obeležja, oblačio odeću roba i pokorno molio ispovedajući svoje „grehe“, dok bi ga do suza tukao sveštenik koji predstavlja božanstvo. Vavilonski kraljevi se često javljaju kao „delo Majke“ (Ištar-Mami) – u *Hamurabijevom zakoniku* kralj upravo od boginje prima krunu i skiptar. Asurbanipal joj čak kaže: „Tebe preklinjem za dar života.“ Formula „Svemoćna kraljice, milosrdna zaštitnice, nema drugog pribižišta izvan tebe“, ostaje karakteristična isповест za vavilonsku dušu, za *patos* kojim ona već obavija sveto.²⁴

Haldejska nauka, koja predstavlja najuzvišeniji vid takvog ciklusa civilizacije, uglavnom spada u lunarno-demetrinski tip; njen deo koji se bavi proučavanjem zvezda je – za razliku od svog egipatskog ekvivalenta – više okrenut planetama nego stajaćim zvezdama, pre Mesecu nego Suncu (za Vavilonce je noć svetija od dana: Sin, bog Meseča, ima premoć nad Šamašom, bogom Sunca). Haldejskoj nauci je, u osnovi, nužna fatalistička tema, misao o svemoći određenog zakona ili „harmonije“; nju karakterišu nedovoljan senzibilitet za pravu transcendentiju i naturalističko i antiherojsko ograničenje na polju duha. Što se tiče novije civilizacije iste loze – one asirske – u njoj se preističu odlike titanskih i afrodiskih ciklusa. Tu se, s jedne strane, javljaju muževne rase i božanstva nasilne prorode, brutalno čulna, okrutna i ratoborna, a s druge strane se potvrđuje duhovnost što kulminira u predstavama afrodiskog tipa, upravo Velikih Majki, kojima ovi prvi na kraju bivaju potčinjeni. Ako se u Gilgamešu uzdiže herojsko-solarni tip koji prezire Boginju i sam se okreće osvajanju Drveta života, on je ipak u svom pokušaju podbacio, jer mu *zmija* ponovo otima dar „večne mladosti“ kojeg je Gilgameš uspeo da zadobije dospevši, između ostalog – zahvaljujući jednoj ženi, „Devici Morâ“ – u simboličnu zemlju gde kraljuje junak koji je jedini preostali od prepo-

²²Up. P. T. Paffrath, *Zur Götterlebre in den altbabylonischen Königsschriften*, Paderborn, 1913, str. 35–37, 37–39, 40.

²³Up. E. Ciccotti, *Epitome storica dell'antichità*, Messina, 1926, str. 49.

²⁴U velikoj meri je ispravno ono što kaže Mereškovski (*Les Mystères de l'Orient*, nav. delo, str. 274): Egipat ignorise „greh“ i „pokajanje“, dok ih Vavilon poznaće. Egipat ostaje uspravan pred Bogom, dok Vavilon pada ničice.

topskog božanskog čovečanstva, Daleki Utnapištим-Atrahazis. Taj dar je htio da odnese Ijudima „da bi i oni uživali besmrtni život“. Ovaj primer bi se možda mogao uzdici na simbol nesposobnosti jedne materializovane ratničke rase, kao što je asirska, da dostigne transcendentni stupanj gde bi moglo doći do njenog preobražaja u rod „heroja“, kadar da stvarno sačuva „dar života“ i ponovo preuzeme prvobitnu tradiciju. S druge strane, na isti način na koji je asirsko-haldejsko označavanje vremena lunarno, nasuprot egipatskom solarnom, u takvim civilizacijama javljaju se tragovi ginekokratije afrodiskog tipa. Za sve njih važe tipovi Semiramide koja je, gotovo kao odraz odnosa svojstvenih božanskog paru Istar i Ninip-Ador, bila stvana vladarka Ninovog* kraljevstva, kao i onog koje je pripadalo ženskastom Sardanapalu**. Čak i ako izgleda da je u običajima tih rasa, u početku, žena imala dominantnu ulogu i da ju je muškarac kasnije nadvladao,²⁵ ova smena može analogno biti znak mnogo šireg pokreta, imajući preznačenje dalje involucije nego obnove. Dolazak Asiraca na mesto Haldejaca zapravo je prelazak iz demetrinskog stadijuma u „titansko“ stanje, što se značajnije iskazalo u pojavi žestokog asirskog ratništva umesto haldejskog lunarno-astrološkog sveštenstva. Veoma je značajno da je legenda uspostavila odnos između Nimroda, kome se pripisuje osnivanje Ninive i asirskog carstva, i Ispolina i drugih tipova prepotopskih „divova“, koji su svojom silovitošću na kraju uspeli „pokvariti telesne puteve na zemlji“.

B) Jevrejski ciklus – Arijsko-istočnački ciklus

Neuspelu herojskog pokušaja Haldejca Gilgameša pandan je Adamov *pad* u mitu druge civilizacije semitskog ciklusa: jevrejske civilizacije. Ovde nalazimo funda-

*Nin, mitski osnivač Ninive i prvog Asirskog carstva. Oženio se Semiramidom koja ga je nasledila na prestolu. – *Prim. prev.*

**Legendarni poslednji asirski kralj, koji se spasio u svojoj palati; često se meša s Asurbanipalom (669–626. pre n. e.), stvarnim poslednjim vladarem Asirije, mada se pre može povezati sa njegovim bratom koji je podigao veliki ustank da bi došao do vlasti. – *Prim. prev.*

²⁵Up. G. Maspero, *Histoire ancienne*, nav. delo, t. I, str. 733; J. G. Frazer, *Atys et Osiris*, nav. delo, str. 41: „I kod drevnih Semita, mada je patrijarhat na kraju prevladao po pitanju potomstva i vlasništva, izgleda da su u sferi religije tragovi drevnijeg patrijarhalnog sistema sa mnogo složnijim seksualnim vezama dugo vremena opstajali.“

mentalan i karakterističan motiv – preobražaj u *greb* onoga što se u arijskom mitu javlja kao herojska odvažnost često krunisana uspehom i što u mitu o Gilgamešu ima negativan ishod samo zbog „sna“ koji savladava junaka. U okvirima jevrejskog semitizma, onaj ko pokušava da zago-spodari simboličnim Drvetom nedvosmisleno se pretvara u čoveka koga je zavela žena i u grešnika nad kojim će stati prokletstvo koje mora podneti i kazna koju mora platiti u svetom strahu pred nekakvim strašnim, ljubomornim i svemoćnim bogom. Ne postoji bolja nada, konačno, od nade u „spasitelja“ koji će zastupanjem čoveka dovesti do iskupljenja.

U drevnoj jevrejskoj tradiciji zasigurno postoje elementi različitog tipa. Mojsije je, ukoliko duguje život jednoj ženi kraljevskog porekla, shvaćen kao „Spaseni iz Voda“, a događaji iz *Izlastka* mogu se i ezoterički protumačiti. Pored Ilike i Enoha, Jakov je pobednik nad andelima i, s tim u vezi, termin „Izrael“ ne znači ništa manje nego „pobednik Boga“. Ovi su elementi, međutim, sporadični i izražavaju čudnu oscilaciju karakterističnu za jevrejsku dušu uopšte: s jedne strane osećanje krivice, samoponižavanje, obesvećenje, putenost, a s druge gotovo luciferska gorgost i buntovnost. Možda s tim ima veze činjenica da inicijacijska tradicija koju je judaizam posedovao i koja je kao kabala imala važnu ulogu u evropskom srednjem veku i sama poseduje posebno zamršene crte, ponekad kao „prokleta nauka“.

Činjenica je da se Jevrejinu, uopšteno rečeno, onostranost prvo bitno predstavila u obliku mračnog i nemog šeola, neke vrste Hada bez varijante „Ostrva Heroja“, tako da se smatralo da ga nisu izbegli čak ni sveti kraljevi poput Davida. To je tema puta „očeva“, ovde posebno naglašena kao tema o stalnoj i sve većoj udaljenosti između čoveka i Boga. Međutim, i na ovom planu nalazimo karakterističnu dvostrukost. S jedne strane, za drevnog Jevrejina pravi kralj je Jehova, tako da se posumnjalo da je kraljevsko, dakle tradicionalno dostojanstvo u punom smislu reči na neki način umanjenje Božjeg prava (istorijsko ili ne, Samuilovo suprotstavljanje ustanovljavanju kraljevskog dostojanstva ostaje značajno u tom pogledu). S druge strane, jevrejski narod se smatrao „izabranim narodom“ i „Božjim narodom“, kojem je obećano da će gospodariti nad svim narodima i posedovati sva blaga zemlje. Čak je iz persijske tradicije preuzeta tema o junaku Saošjantu (Saoshyant)

koji je u judaizmu postao „Mesija“, zadržavši neko vreme crte obličja „Boga nad Vojskama“.

U vezi s tim, u drevnoj jevrejskoj religiji jasno se uočava napor svešteničke élite da objedini jednu tmurnu, mnogostruku i neobuzdanu etničku supstancu, davši kao osnovu njenog „oblika“ „Zakon“, i načinivši od njega surrogat za ono što je kod drugih naroda jedinstvo zajedničke otadžbine i zajedničkog porekla. Iz ovog opštег formativnog delovanja, vezanog za sakralne i ritualne vrednosti, a koje se nastavlja u drevnoj *Tori* sve do talmudizma, iznika je jevrejski tip rase pre po duši nego po telu.²⁶ Ipak, prvo bitni supstrat nikada nije bio sasvim ugušen kao što to stara jevrejska istorija sama pokazuje u obliku učestalog udaljavanja od svog Boga i mirenja Izraela s njim. Tako dualizam i napetost koja je proistekla iz njega objašnjavaju negativne oblike koje je jevrejska religija dobila u kasnijim vremenima.

Kao i za druge civilizacije, tako je i za judaizam razdoblje između VII i VI veka pre n. e. bilo doba karakterističnog preokreta. Pošto je ratna sreća počela da Izraelu okreće leđa, poraz je počeo da se tumači kao kazna za „greh“. Očekivalo se da će, posle ispaštanja, Jehova ponovo pomagati svoj narod i darivati mu moć, što je tema koja se naročito ističe kod Jeremije i kod Deuteroisajie. Ali kako se ništa od toga nije dogodilo, proročka vera se raslojila u apokaliptično-mesijanski mit, u fantastičnu viziju Spasioца koji će iskupiti Izrael. Tu započinje proces raspadanja. Ono što je poticalo iz tradicionalne komponente postalo je ritualni formalizam bivajući sve apstraktnije i odvojenije od života. Ako se ima na umu uloga koju su u ovom ciklusu imale svešteničke nauke haldejskog tipa, možemo s takvim poreklom povezati sve ono što je kasnije postalo apstraktna misao u judaizmu, ponekad čak i matematička misao (sve do Spinozine filozofije i sавремene „formalne“ fizike, u kojima je jevrejska komponenta veoma jaka). Pored toga, uspostavljena je veza s jednim ljudskim tipom, koji – da bi odoleo vrednostima koje ne zna da ostvari i koje, dakle, poprimaju apstraktan i utopistički karakter – oseća netrpeljivost i nezadovoljstvo pred svakim postojećim pozitivnim poretkom i svakim oblikom vlasti (prvenstveno kada se, makar i nesve-

²⁶Izrael u početku nije bio rasa, već je bio narod, etnička smesa. On predstavlja jedan od tipičnih slučajeva u kojima je predanje „stvorilo“ rasi, pre svega jer je ona rasa duše.

sno, javlja stara ideja da je država pravde koju Bog prihvata samo ona država u kojoj Izrael ima moć), tako da stalno izaziva nemire i revolucije. Napokon, treba razmotriti aspekt jevrejske duše koja odgovara onome ko se (s obzirom na neuspeh u ostvarenju vrednosti svetosti i duhovnosti, a u pokušaju da prevaziđe antitezu između duha i „puti“ koja ga na specifičan način razdražuje) raduje kad god može da otkrije iluziju i nestvarnost tih dveju vrednosti i da konstatiše oko sebe propalu težnju za oslobođenjem, jer bi mu to bila neka vrsta alibija, samoopravdanja.²⁷ Ovo su specifični razvoji prvobitnog motiva „krivice“ koji će razorno delovati tokom sekularizacije judaizma i njegovog rasprostiranja u skorašnjoj prošlosti zapadne civilizacije.

Međutim, u razvoju drevnog jevrejskog duha javlja se karakterističan momenat. U periodu već pomenute krize malaksava i ono čisto i virilno što je moglo ostati sačuvano u starodrevnom Jehovinom kultu i u ratničkom idealu Mesije. Već s Jeremijom i Īsajjom izbjiga neka neuravnotežena duhovnost koja osuđuje, prezire i smatra inferiornim svešteničko-ritualni element. Upravo je ovo smisao jevrejskog „proroštva“, koje je prvobitno imalo crte srodne kultovima nižih kasti, pandemičnim i ekstatičkim oblicima rasa Juga. Prethodni tip „vidovnjaka“ – *rōeh* – zamenjuje tip opsednutog duhom Božjim.²⁸ Tome se pridružuje *patos* „Slugu Večnog“, koji pokopava oholo, mada fanatično pouzdanje „Božjeg naroda“, i ekvivalentni misticizam apokaliptičnih boja. Ovaj element će, oslobodivši se drevnog jevrejskog sklopa, imati istaknutu ulogu opštег pokretača krize starog zapadnog tradicionalnog sveta. Dijaspori, rasejanju jevrejskog naroda, odgovaraju upravo ovi proizvodi duhovnog raspadanja jednog ciklusa koji nije upoznao „herojsku“ obnovu; u njemu je neka vrsta unutrašnjeg preloma olakšala procese antitradicionalnog karaktera.

²⁷ Up. L. F. Clauss, *Rasse und Seele*, München, 1936.

²⁸ Proroci – *nebīm* – „su prvobitno opsednuti koji, bilo prirodnom sklonosću, bilo veštackim sredstvima... dostižu takve ekstaze da se na neki način osećaju kao druga bića, nadvladani i poneseni nekom silom iznad njihove volje... Od tada, nisu više oni ti koji govore, već duh božji koji, zavladaši njima, govori kroz njihova usta“ (J. Réville, *Le prophétisme hébreux*, Paris, 1906, str. 5, 6). Tako je proroke tradicionalna sveštenička kasta smatrala ludacima; izgleda da je nasuprot proroku – *nabi* (nābī) – u početku postojao viši „olimpški“ tip vidovnjaka – *rōeh* (*Le prophétisme hébreux*, nav. delo, str. 9; *I Samuilo*, IX, 9): „Onaj koji se danas naziva *nabi*, pre se zvao *rōeh*.“

Postoje drevna predanja po kojima bi Tifon, biće koje je neprijatelj solarnom Bogu, bio otac Jevreja, a Jeronim je, zajedno s ranim gnostičkim autorima, smatrao jevrejskog boga tifonskim stvorom.²⁹ Sve ovo upućuje na nekakav demonski duh neprestane uzinemirenosti, opskurnog mešanja različitih elemenata i skrivenе pobune nižih, što je na jevrejsku supstancu delovalo presudnije nego kod drugih naroda u smislu povratka u slobodno stanje i odvajanja od „Zakona“ i od tradicije koja joj je dala oblik. Pritom, ona je to činila na degradiran ili izvitoperen način, te su stoga počeli da deluju neki motivi koji su sadržani u njenom više ili manje nesvesnom nasledu. Otud potiče jedno od glavnih žarišta sila koje će, mada često samo u instinktivnom smislu, negativno delovati u poslednjim fazama zapadnog ciklusa „gvozdenog doba“.

Mada je reč o ciklusu koji se formirao u znatno kasnijem periodu, ovde ćemo se ukratko osvrnuti na *islam* kao poslednju tradiciju koja se oblikovala među rasama semitskog porekla i značajno prevazišla neke od negativnih motiva na koje smo ukazali. Kao u svešteničkom judaizmu, i ovde su u središtu zakon i tradicija kao formativna sila kojoj su prvobitne arapske loze ponudile daleko čistiju, plemenitiju i ratničkim duhom prožetu materiju. Islamski zakon, *šerijat (shari‘ah)*^{*}, jeste božanski zakon; njegova osnova, *Kuran*, koncipiran je kao sama reč Božja, *kalam Alah* (kalām Allāh), kao delo koje nije ljudsko, kao „nestvorena“ knjiga koja je *ab aeterno*^{**} na nebu. Mada islam sebe smatra „Avramovom religijom“, a njega želi da učini i osnivačem Kabe (Ka’bah) – ovde se ponovo javlja „kamen“, simbol „Središta“ – činjenica je da on ističe svoju nezavisnost od judaizma ništa manje nego od hrišćanstva, da je središte Kabe sa svojom simbolikom pravoslamsko i da ima prastaro, teško odredivo poreklo i da je u ezoteričnoj islamskoj tradiciji referenčna tačka misteriozni lik *Kidr* (*Khidr*), shvaćen kao figura koja je bila nadmoćna i prethodila biblijskim prorocima. Islam isključuje temu karakterističnu za judaizam, a koja će u hrišćanstvu postati dogma i osnova Hristove tajne, dok zadržava mit o Adamovom padu, istina u znatno oslabljenoj formi, ne izvukavši motiv „prvobitnog greha“ iz njega. U tome on vi-

²⁹ Up. T. Fritsch, *Handbuch der Judenfrage*, Leipzig², 1932, str. 469.

* Šerija (arapski) – pravi, ispravan put. – *Prim. prev.*

** Lat.: oduvek, od pamтивека, od kada je sveta i veka. – *Prim. prev.*

di „dijaboličnu iluziju“ (*talbîs Iblîs*) – štaviše, takav se motiv na neki način izvrće, budući da se Satanin (Iblîs [Iblîs] ili Šejtan [Shaytân]) pad u *Kuranu* (XVIII, 48) svodi na njegovo odbijanje da zajedno sa andelima padne ničice pred Adamom. Tako biva odbačena i ideja o Otkupitelju ili Spasitelju – središte hrišćanstva; i ne samo to, već se isključuje i posredovanje svešteničke kaste. Shvativši Božansko u apsolutnoj monoteističkoj čistoti, bez osobine „Oca“ i bez „Majke Božje“, svaki čovek kao *muslim** je neposredno povezan sa Bogom i posvećen kroz zakon koji prožima i na apsolutno unitaran način organizuje život u svakom svom izrazu – pravnom, religioznom i društvenom. Kao što smo naglasili, u prvobitnom islamu jedini koncipirani oblik asketizma bila je akcija, drugim rečima *džibad*, „sveti rat“ – rat koji, teoretski, treba da se vodi neprekidno, sve do punog učvršćenja božanskog zakona. I upravo svetim ratom, a ne akcijom propovedanja i apostolata islam se naglo, čudovišno širio, stvarajući ne samo Carstvo kalifa, nego pre svega jedinstvo svojstveno rasi duha – *ummah*, „islamskoj naciji“.

Napokon, islam se predstavlja u određenoj tradicionalnoj potpunosti, u kojoj svet *Sharî'ah* i *Sunnah***, egzoteričnog zakona i predanja, ima svoju dopunu ne toliko u mistici koliko u pravim pravcatim inicijatskim organizacijama (*turuq*) koje imaju svoje ezoterično učenje (*ta'wîl*) i metafizičku doktrinu o Vrhovnom Identitetu (*tawhîd*).

U takvim organizacijama i, uopšte, u takozvanoj Šiji (Shî'ah)*** česti su pojmovi *ma'sûm-a* (dvostrukog premućstva), *ismâb-a* (doktrinarne nepogrešivosti) i nemoćnosti da se bude uprljan grehom (što važi za poglavare, vidljive i nevidljive imame, *mujtabid*****), i upućuje se na neprekinutu liniju jedne rase oblikovane tradicijom čiji je nivo viši ne samo od onog u judaizmu, već i od verovanja koja su osvojila Zapad.

Što se tiče Indije, koja se u starini zvala *Aryâvarta*, to jest zemlja Arijaca, ukoliko termin koji određuje kastu,

*Tur.: častan, pobožan. – *Prim. prev.*

** Suna (arapski) – tradicionalni muslimanski zakoni i običaji zasnovani na Muhamedovim rečima i postupcima, koji međutim nisu neposredno pripisani Muhamedu. – *Prim. prev.*

*** Ar.: šija, šiitski islam – druga po veličini islamska denominacija. – *Prim. prev.*

**** Ar.: mudžahid – učenjak, učeni pravnik, znalac šerijatskog prava. – *Prim. prev.*

varna, znači i „boja“, i ako se kasta slugu, *śudri* (nasuprot kasti *arija* kao rasi „ponovo rođenih“, *dvija*), naziva i crna rasa, *krshnavarna*, neprijateljska rasa, *dâsa-varna*, i nebožanska, *asurya* – u tome treba videti sećanje na duhovnu razliku i između dveju rasa koje su se prvobitno sudarile, kao i na prirodu onoga što će oblikovati više kaste. Pored njegovog metafizičkog sadržaja, sam mit o Indri – zvanom *barijaka* (hari-yaka), to jest „plavokosi“ ili „zlatokosi“ – može imati i istorijsko značenje. Indra se rađa u inat majci, kida vezu s majkom i, od nje napušten, ne strada, već zna da nađe put slave.³⁰ Ovaj sjajni i herojski bog satire mnoštvo crnih *krshna* i pokorava boju *dâsa* učinivši da se strmoglave *dasya*, koji su hteli da se uspnu na „nebo“; on pomaže *arijima* i s njihovim „belim priateljima“ stalno osvaja sve veće zemlje.³¹ Podvizi ovog boga koji se bori sa zmijom Ahi i zastrašujućim čarobnjakom Namukijem (možda sama legendarna borba deva protiv asura³²), obara gromom boginju zore „koja je htela da bude velika“ i uništava demona Vritru i njegovu majku, tako „rodivši Sunce i nebo“³³ to jest uransko-solarni kult – mogu sadržavati aluzije na borbu kulta arijskih osvajača protiv demonskih i magijskih (u nižem smislu) kultova dravidskih*, paleomalajskih i sličnih domorodačkih rasa. S druge strane, ako epopeja govori o prvobitnoj solarnoj dinastiji – *sûrya-vamsha* – koja se izgleda istakla u Indiji uništivši lunarnu dinastiju, to bi mogao biti još jedan trag borbi protiv oblika koji su se srodili sa „atlantsko-južnjačkim“ ciklusom.³⁴ Priča o Rami koji je predstavljen kao Parašu-Rama, to jest priča o herojskom liku koji nosi simboličnu hiperborejsku sekиру, kojom je u svojim različitim oblicjima uništilo pobunjene ratnike u vreme kada su pre-

³⁰ *Rg-veda*, IV, 18; *Maitrâyani-sambitâ*, II, 1, 12.

³¹ Up. *Rg-veda*, II, 12, 4; VIII, 13, 14; IV, 47, 204; III, 34, 9; I, 100, 18.

³² T. Segerstedt, *Les Asouras dans la religion védique*, u *Revue d'histoire des Religions*, LVII, 1908, str. 164 i dalje.

³³ *Rg-veda*, IV, 30; I, 32, 4, 9.

*Pripadnici stare rase u Indiji. – *Prim. prev.*

³⁴ Neka nedavna arheološka istraživanja iznela su na svetlost dana iskopine predarijske hindu civilizacije sroдne onoj sumerskog tipa (up. V. Papesso, *Inni del Rig-veda*, nav. delo, t. I, str. 15), odnosno onoj koja je dala najvažnije elemente civilizacijama jugoistočnog mediteranskog ciklusa. U vezi s arijskim elementom može se, pak, istaći da su u Indiji aribiti *bari* i *barit* vezani za božanstva i junake koji „spasavaju“, što je termin koji ujedno znači „zlatan“ (veza s primordijalnim ciklusom: up. Apolon, Horus, itd.), ili „plavokos“.

ci Hindusa još živeli u severnoj oblasti i sa Severa prokrčio puteve rasi *brâbmana*,³⁵ kao i predanje o Višnuu, zvanom isto tako „zlatni“ ili „plavokosi“, koji uništava *mleccas*, ratničke loze koje su degradirale i otudile se od svetog³⁶ – nalaze se među temama koje aludiraju na prevažilaženje degenerisanih oblika i ponovno potvrđivanje ili obnovu „herojskog“ tipa.

Ipak, u istorijskoj Indiji nailazimo i na tragove preinčenja, verovatno uzrokovanih talogom nadvladanih autohtonih rasa. Usled suptilnog korozivnog delovanja na prvo bitnu duhovnost arijskih osvajača (mada opstaju oblici virilne askeze i herojskog ispunjenja) Indija je, u celi ni, završila pre u opadanju – u smislu „kontemplacije“ i „sveštenstva“ – nego što je ostala strogo odana prvo bitnoj kraljevskoj i solarnoj liniji. Period visoke napetosti seže sve do vremena Višvamitre koji je još otelovljavao i kraljevsko i svešteničko dostojanstvo i sprovodio svoju vlast nad svim arijskim lozama još sjedinjenim u oblasti Pandžaba. Naredni period, vezan za širenje u zemljama Ganga, predstavlja vreme rascepa.

Prema tome, vlast koju je u Indiji osvojila sveštenička kasta, kao u slučaju Egipta, možemo smatrati vlašću koja je usledila i verovatno proizlazi iz važnosti koju je malo-pomalo zadobio *purobita* – *braman* potčinjen svetom kralju – kada su, sa raseljavanjem Arijaca u nove zemlje, prvo bitne dinastije propale u toj mjeri da su na kraju, u mnogim slučajevima, osvanule kao obično ratničko plemstvo nasuprot sveštenicima.³⁷ Epopeje nas podsećaju na dugu i žestoku borbu između svešteničke i ratničke kaste za vladavinu nad Indijom.³⁸ Rascep koji je usledio u narednom periodu nije sprečio, između ostalog, da sveštenik često zadrži virilne i kraljevske crte, kao i da ratnička kasta (prvo bitno zvana kraljevskom kastom: *rajanija*, *râjanya*) sačuva sopstvenu duhovnost koja se u različitim slučajevima ponovo nametala onoj svešteničkoj – duhov-

³⁵ *Mâbhâbarata*, Vanaparva, 11071 i dalje; *Visbnu-purâna*, IV, 8.

³⁶ *Visbnu-purâna*, IV, 3.

³⁷ H. Roth, u *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft*, t. I, str. 81 i dalje.

³⁸ Up. na primer, *Mahâbârata* (*Shanti-parva*, 1800 i dalje); *Râmâyanâ*, I, pogl. 52. Za preplitanje već poznatih motiva zanimljivo je predanje o lunarnoj dinastiji koja se, preko Some, dovodi u vezu sa svešteničkom kastom i telursko-biljnijem svetom. Ova dinastija ovlađavši solarnim obredom – *râjasurya* – postaje nasilna, pokušava da otme božansku ženu Taru i izaziva rat između bogova i asura (*Visbnu-purâna*, IV, 6).

nost u kojoj se neretko pojavljuju određeni tragovi prvo bitnog borealnog elementa.

Uostalom, „nordijski“ elementi u indoarijskoj civilizaciji su: 1) strogi tip drevnog *atarvana* (atharvan), „Gospodara vatre“, onoga ko je „prvi otvorio puteve kroz žrtvovanja“³⁹ i tip *bramana* (brâbmana) kao onog koji vlada *bramanom* (brahman, apsolut) – *brhaspati* – i bogovima svojim formulama moći; 2) doktrina o apsolutnom *Ja – âtmâ* – prvog upanišadskog perioda, koja nalazi pandan u *puruši*, bestrasnom i svetlom principu *samkje* (Sâmkhya); 3) muževna i svesna askeza okrenuta prema neu slovljenom, koja je svojstvena budističkoj doktrini prosvetljenja; 4) doktrina koja je predočavala solarno poreklo i kraljevsko nasleđe, čisto delovanje i čist heroizam izložen u *Bhagavad-gitti*; 5) vedска koncepcija sveta kao „reda“ (*rta*) i zakona (*dharma*), više okrenuta spoljašnjem svetu; 6) očinsko pravo, kult vatre, obred simboličnog spaljivanja leševa, kastinski režim, kult istine i časti, mit o svetom univerzalnom vladaru – *čakravarti*. U svim tim elementima sačuvala su se, u višem smislu i različito isprepletena, oba tradicionalna pola: „akcija“ i „kontemplacija“.

Međutim, u najdrevnijim vremenima u Indiji se takođe može naći južnjačka komponenta u svemu što, nasuprot najčistijim i bestelesnim elementima vedskog kulta, odaje neku vrstu demonizma mašte, neko neuravnoteženo i bujno izbijanje životinjskih i biljnih simbola koji na kraju uspevaju da zavladaju nad velikim delom spoljnih umetničko-religioznih izraza hinduističke civilizacije. Kako god da se u šivatskom predanju pročistio u doktrinu o moći i o magiji višeg tipa,⁴⁰ tantrički kult Šakti, sa svojom divinizacijom žene i svojim orgijastičkim aspektima, ipak iskazuje drevni, predarijski koren, po duhu srođan mediteransko-azijskim civilizacijama gde upravo dominiraju figura i kult Majke.⁴¹ Moguće je da je istog tog porekla sve ono što u hinduističkom asketizmu ima obeležje usmrćenja i mučenja; isto idejno nadahnuće spaja ovaj koren sa onim što se javlja među Majama i civilizacijama sumerske loze.⁴²

³⁹ *Rg-veda*, I, 83, 5.

⁴⁰ Up. J. Evola, *Lo Yoga della Potenza*, nav. delo, uvod i *svuda*.

⁴¹ Up. J. Woodroffe, *Shakti and Shâkta*, nav. delo, *svuda* i str. 19.

⁴² M. Eliade u *Yoga. Essai sur les origines de la mystique hindoue*, Paris–Bucaresti, 1936, međutim, razvija ovu tezu i dalje od nas.

S druge strane, raslojavanje arijske vizije sveta u Indiji započinje tamo gde se istovetnost između *atmana* (ātmâ) i *bramana* (brahman) tumači u panteističkom smislu koji se pripisuje duhu Juga. *Braman* tada više nije duh, bezoblična magijska sila, gotovo sa svojstvom *mane*, kojom Arijac vlada i upravlja putem obreda kao u prvom atarvedskom periodu ili u onom kojeg opisuju vedski spisi *Brahmana* – on je Jedan-Sve, sveobuhvatno jedno, iz kojeg sve potiče i u kojem se sve ponovo rastače. Tumačena u tom panteističkom smislu, doktrina o poistovećivanju *atmana* sa *bramanom* vodi poricanju duhovne ličnosti i pretvara se u ferment degeneracije i promiskuiteta; jedna od posledica toga biće istovetnost svih stvorenja. Tada u prvi plan istupa učenje o reinkarnaciji, shvaćeno u smislu nadmoći sudsbine periodičnog i ispravnog, stalnog ponovnog vraćanja u pojavnost uslovjenog sveta (*samsara*), a to učenje ne postoji u prvom vedskom periodu. Askeza se tako može usmeriti na oslobođenje koje je imalo pre značenje bekstva nego zaista transcendentnog ispunjenja.

Rani budizam, delo askete ratničkog roda, sa raznih aspekata može se posmatrati kao reakcija na ova shvatanja, ali i na čisto spekulativni interes i obredni formalizam koji je prevladao u mnogim bramanskim sredinama. Budističko učenje o prosvetljenju – objavivši upravo „prostom čoveku, koji ništa nije spoznao, koji je bez razumevanja za ono što je sveto, svetoj doktrini tuđe, svetoj doktrini neprihvatljivo, bez razumevanja za ono što je plemičko, plemičkoj doktrini tuđe, plemičkoj doktrini neprihvatljivo“ put poistovećenja sebe sa stvarima i elementima, s prirodom, sa celinom i sa samim teističkim božanstvom Bramom (Brahma)⁴³ – na najčistiji način iznosi princip aristokratske askeze usmerene prema zaista transcendentnom cilju. Ipak, reč je o reformi do koje je došlo u tački krize tradicionalne indoarijske duhovnosti, koja je, između ostalog, istovremena s krizama koje su se ispoljile u drugim civilizacijama, bilo na Istoku bilo na Zapadu. U tom pogledu, u budizmu je karakteristično i suprotstavljanje pragmatičnog i realističnog duha svemu onome što je obična doktrina ili dijalektika i što će u Grčkoj postati „filozofska misao“. Budizam se nije suprotstavljaо tradicionalnoj doktrini *atmana* osim ukoliko ona više nije odgovarala živoj stvarnosti, budući da je u kasti

bramana ona gubila virilnost u sklopu teorija i spekulacija. Osporavajući *atman* svakom smrtnom biću, osporavajući – u osnovi – samo učenje o reinkarnaciji (pošto budizam ne priznaje postojanje istovetnog ličnog jezgra kroz razne inkarnacije – ne reinkarnira se neko „ja“, već „požuda“, *tanhâ*), a ipak potvrđujući *atman* u vidu *nirvane*, to jest stanja koje se može dostići askezom, ali samo izuzetno, budizam sprovodi u delo „herojsku“ temu (osvajanje besmrtnosti) nasuprot odjeku prvočitne božanske samospoznaje sačuvane u različitim doktrinama kaste *bramana*, koje, uglavnom, zbog već otpočetog procesa pomračenja, više nisu odgovorale iskustvu većine ljudi.⁴⁴

Kao izraz dva protivna motiva, karakterističan fenomen u tom pogledu u kasnijem periodu jeste suprotnost između Ramanudine (Râmânuja) doktrine o *bhakti* i Šankarine (Shânkara) doktrine vedante. Šankarino učenje, u raznim aspektima, izgleda prožeto duhom stroge, gole intelektualne askeze, a ipak u dubini ostaje okrenuto demetinsko-lunarnoj temi *bramana* bez oblika – *nirguna-brabman* – u odnosu na kojeg je svako određenje samo iluzija i negacija, čist proizvod neznanja. Zato se može reći da se kod Šankare javlja najviša od mogućnosti jedne civilizacije srebrnog doba. Nasuprot njemu, Ramanuđa se može smatrati predstavnikom narednog doba određenog jedino ljudskim elementom, i novog motiva čija se pojava uočava već u opadanju Egipta i u semitskim ciklusima: to je motiv metafizičke udaljenosti između ljudskog i božanskog što sve više uklanja od čoveka „herojsku“ mogućnost i prepušta ga samo pobožnom stavu u smislu – pre i iznad svega – puke sentimentalne činjenice. S *patosom* sličnim onom najranijem hrišćanskom, Ramanuđa je kao svestogrđe i jeres napao tvrdnje u Vedanti prema kojima se personalni bog prepostavljaо samo na nivou „nižeg znanja“, a najviše stanje jedinstva (*ekatâbhâva*) smeštalo iznad posvećenosti, koncipirane kao odnosa sina prema ocu (*pitr-putra-bhâva*).⁴⁵ Kod Ramanude se, dakle, ispoljava svest koju je, naponsetku, ne tako davno razvilo i čovečanstvo – svest o irealnosti drevne doktrine o *atmanu* i

⁴³Za sistematski izloženu, na tekstovima zasnovanu, pravu doktrinu prvočitnog budizma, s pozivanjem i na njegovu istorijsku ulogu, up. J. Evola, *La dotrina del risveglio*, nav. delo.

⁴⁵Up. R. Otto, *Die Gnadereligion Indiens und das Christentum*, Gotha, 1930. Slično nazadovanje postoji u raznim oblicima budizma koji su postali „religija“, na primer u amidizmu.

opažanje distance koja se već uspostavila između stvarnog Ja i transcendentnog Ja, *atmana*. Tako biva isključena najviša, mada i izuzetna mogućnost koju budizam ističe, i koja se na neki način, ukoliko prisvaja princip metafizičkog poistovećenja, prepostavlja u samoj Vedanti.

Tako u hinduističkoj civilizaciji istorijskih vremena imamo splet oblika i značenja koji mogu ponovo voditi do arijsko-borealne duhovnosti (za koju smo, što se tiče doktrine, uzimali primere „tradicionalnosti“ iz Indije pozivajući se, upravo i prvenstveno, na ovaj njen aspekt) i njenog kvarenja, koje je posledica većeg ili manjeg uticaja od strane sloja podjarmljenih domorodačkih rasa, njihovih htonskih kultova, njihove razuzdane maštete, njihovog promiskuiteta i orgijastične i haotične žestine njihovih prizivanja i njihovih ekstaza. Ako se u najnovije vreme Indija, posmatrana u svom središnjem toku, zasigurno predstavlja kao tradicionalna civilizacija gde je život u potpunosti usmeren na sakralno i ritualno, ipak kao intonaciju – što smo već istakli – ona pre svega otelovljuje jednu od dve sporedne mogućnosti koje su u početku bile preuzeute u višoj sintezi: mogućnost *kontemplativnog* tradicionalnog sveta. Pol asketizma kao „spoznaje“, a ne kao „akcije“, obeležava tradicionalni duh najnovije Indije uprkos mnogim prisutnim, ali ne i preovlađujućim oblicima u kojima je u „herojskom“ ponovo oživelio usmerenje svojstveno domaćoj rasi ratničke kaste.

Iran je izgleda ostao verniji takvom usmerenju, mada metafizičku visinu dosegnutu u Indiji nije osvojio putem kontemplacije. Ratničko obeležje kulta Ahura Mazde suviše je poznato da bismo ga ovde opet isticali. Isto treba reći i za paleoiranski kult vatre, čiji deo je već pomenuta doktrina o *bwarenu* ili „slavi“, kao i za strogi persijski sistem očinskog prava i za arijsku etiku istine i vernošti vezanu za dominantan uranski princip koji je kasnije – kada je prevaziđen prvobitni pluralizam prvih osvajačkih loza – morao voditi metafizičkom idealu Carstva i odgovarajućem konceptu vladara kao „Kralja kraljeva“.

Karakteristično je da u početku među klasama u Iranu pored onih koje odgovaraju trima višim kastama hinduističkih *arija* (*bramana*, *kšatrija* i *vaišija*) ne postoji izdvojena kasta *śudri*: gotovo kao da arijske loze u tim oblastima nisu susrele (ili nisu susrele kao važan sloj) domorodački element Juga kojeg, verovatno, treba smatrati uzročnikom kvarenja drevnog hinduističkog duha.

Iranu i Indiji je zajednički kult istine, odanosti i časti i tip srednjoiranskog gospodara svete vatre (*atharvan*), što je sinonim, prema različitim gledištima, za „čoveka prvobitnog zakona“ (*paoriyô tbaësha*) koji je opet ekvivalent hinduističkog tipa *atarvana* i *bramana* (*brâbmana*) u njegovom prvobitnom, još ne svešteničkom obliku. Ipak, mora da je i u okrilju ove aristokratske duhovnosti došlo do opadanja, sve do krize i pojave Zaratustre, reformatorske figure slične Budi. I kod Zaratustre se takođe može uočiti težnja da povrati principe prvobitnog kulta – koji su postali nerazumljivi u naturalističkom smislu – i uzdigne ih u čistiji i bestelesni oblik, mada, u različitim aspektima, ne bez prisustva izvesnog „moralizma“. Posebno značenje ima legenda koju prenose *Jasna* (Yashna) i *Bundabeš* (Bundahesh), po kojoj je Zaratustra „rođen“ u Ajrianjem Vaedu, to jest u primordijalnoj borealnoj zemlji, ovde shvaćenoj kao „klica rase Arijaca“ i kao mesto zlatnog doba i kraljevske slave; tamo je Zaratustra najpre otkrio svoje učenje. Sporno je doba kada je zaista živeo Zaratustra. Činjenica je da termin „Zaratustra“ – kao uostalom i „Hermes“ (egipatski Hermes) i drugi likovi – pre označava određeni duhovni uticaj nego pojedinačnu ličnost, usled čega je reč o imenu koje se moglo odnositi i na različita bića koja su u raznim epohama otelovljivala pomenuti uticaj. Istoriski Zaratustra o kome se obično govori smatra se posebnim ispoljavanjem te figure – i, na neki način, prvobitnog hiperborejskog Zaratustre (otud tema njegovog rođenja upravo u prvobitnom središtu) – u epohi koja se približno podudara sa epohom pomenute krize drugih tradicija, a njegova je misija da preduzme akciju ispravljanja paralelnu sa onom Budinom. Zaratustra se – što je zanimljiv detalj – bori sa bogom tame koji je uzeo oblik ženskog demona, prizivajući u sebi struju *Daita* (Dâita) – upravo rečnu struju Ajrianjem Vađa.⁴⁶ Na konkretnom planu u nekoliko navrata se govori o žestokim Zaratustrinim bitkama protiv prethodne kaste mazdejskih sveštenika, koji se u pojedinim tekstovima smatraju poslanicima *daeva*, to jest bićâ koja su neprijatelji bogu svetlosti, što svedoči o slabljenju te kaste. Da je u celokupnosti persijske tradicije, čija je „dominanta“ imala prvenstveno arijski i kraljevski karakter, postojala napetost uzrokovanu hegemonističkim pretenzijama svešteničke kaste pokazuje po-

⁴⁶ Up. *Vendidâd*, XIX, 2.

kušaj sveštenika Gaumate da u određenom trenutku usurpira vrhovnu vlast i uspostavi teokratiju, ali ga je Darije I zbacio s trona. Ovo je, ipak, jedini takav pokušaj zabeležen u persijskoj istoriji.

Prvobitna tema, koja u dodiru s preinačenim tradicionalnim oblicima gotovo kao da zadobija novu snagu, pojavljuje se u sasvim izdvojenom obliku u mitraizmu kao nov „herojski“ ciklus s posebnom inicijacijskom osnovom. Mitra, solarni junak pobednik nad telurskim bikom, drevni bog sjajnog nebeskog prostora sličan Indri i hinduističkom Mitri, kao izdvojena figura – bez onih žena ili boginja koje afrodisitski ili dionizijski prate sirijske bogove i bogove egipatske dekadencije – otelovljuje na karakterističan način nordijsko-uranski duh u svom ratničkom obeležju. Između ostalog, značajno je da se u nekim sredinama Mitra poistovećuje ne samo s hiperborejskim Apolonom, bogom zlatnog doba, već i s Prometejem;⁴⁷ ovo aludira na svetlosno preobraženje, usled čega se ovaj titan meša sa božanstvom koje je oličavalo prvobitnu duhovnost. Mitra se rađa iz „kamena“ noseći dvostruki simbol mača i svetlosti (baklju), a za motiv prisutan i u titanskom mitu mogu se pomenući predstave Mitre koji guli „Drvo“ da bi sebi načinio odeću, a potom se prihvata borbe sa Suncem i pobeđuje ga pre nego što se združi i gotovo poistoveti s njim.⁴⁸

Ratnička struktura mitraističke inicijacijske hijerarhije takođe je dosta poznata. Antitelurizam obeležava mitraizam utoliko što, za razliku od shvatanja svojstvenih sledbenicima Serapide i Izide, nije smeštao boravište oslobođenih u dubine zemlje, već u sfere čiste uranske svetlosti, pošto ih je prolazak kroz različite svetove lišio svake zemnosti i strastvenosti.⁴⁹ Pored toga, treba zapaziti da su žene gotovo potpuno isključene iz kulta i iz mitraističke inicijacije. *Etos* mitraističke zajednice u kojoj se zajedno s hijerarhijskim principom potvrđivao princip bratstva bio je ipak suprotstavljen promiskuitetnom sentimentu svojstvenom južnjačkim zajednicama, kao i opskurnoj zavisnosti od krvi tako karakterističnoj, na primer, za jevrej-

sku religiju. Bratstvo mitraističkih inicijata koji su nosili ime „vojnika“ bilo je jasno i snažno individualizovano, a kao takvo je i moglo postojati među ratnicima udruženim u zajedničkom poduhvatu, za razliku od onog koji je u osnovi imao mistiku *caritas-a*.⁵⁰ To je isti *ethos* koji će se ponovo javiti u Rimu i u germanskim lozama.

U stvari, ako je mitraizam u pojedinim vidovima pretrpeo raslojavanje kada je Mitra bio shvaćen kao σωτήρ, „Spassilac“, i μεσίτης, „Posrednik“ – gotovo na religioznoj ravni – on se uprkos tome u svom središnjem jezgru istorijski (tokom velike krize starog sveta) prikazivao kao simbol drugačijeg pravca; njega je romanizovani Zapad mogao uzeti naspram simbola kojeg je predstavilo hrišćanstvo, koje je međutim prevladalo i oko kojeg su se morali kristalizati različiti razarajući i antitradicionalni uticaji, o čemu će uskoro biti reči. Mitraizam je, u osnovi, pokušao da podrži poslednju duhovnu reakciju drevnog Rima koju predstavlja Julijan Imperator, i sam iniciran u tajne ovog obreda.

Podsetićemo na kraju da su i posle islamizacije prosto- ra drevne iranske civilizacije teme vezane za prethodnu tradiciju našle načina da se ponovo učvrste. Tako je od Safavida nadalje (1501–1722) zvanična religija Persije bio imamizam, koji se usredsređuje na ideju nevidljivog poglavara (Imām) koji će se, posle perioda „odsustva“ – *ghaybah* – ponovo pojaviti da „pobedi nepravdu i done- se zlatno doba na zemlju“. Persijski vladari smatrali su se- be provizornim vršiocima dužnosti *Imama* skrivenog u vekovima odsustva, sve do vremena njegovog ponovnog pojavljivanja. To je drevna arijsko-iranska tema Saošjanta.

⁴⁷Up. F. Cumont, *La fin du monde*, nav. delo, str. 37.

⁴⁸Up. F. Cumont, *Les Mystères de Mithra*, nav. delo, str. 134–135.

⁴⁹Ako u pogrebnom običaju Persijanci nisu kao druge nordijsko-arijske loze praktikovali spaljivanje, uzrok za to – kao što je ispravno istakao V. Ridžvej (W. Ridgeway, *The Early Age of Greece*, Cambridge, 1901, str. 544) – leži u ideji da bi leš oskvrnuo svetost vatre.

*Lat.: ljubav, milost, milosrde. – *Prim. prev.*

⁵⁰Up. F. Cumont, *Les religions orientales*, nav. delo, str. xv, 160, 162.

9. ZAPADNI HEROJSKO-URANSKI CIKLUS

A) Helenski ciklus

Kada se osvrnemo na Zapad i naročito na drevnu Helladu, mogli bismo razmotriti dva aspekta. Prvi je u vezi sa značenjima koja su analogna već utvrđenim u formiranju drugih velikih tradicija i upućuju na jedan nesekularizovan svet, još uvek prožet opštim principom „svetog“. Drugi aspekt se, međutim, odnosi na procese koji uvode u poslednji ciklus, humanistički, svetovni i racionalistički ciklus; upravo zbog ovog aspekta mnogi ljudi novog doba rado u Grčkoj vide početak svoje civilizacije.

Helenska civilizacija pokazuje i drevniji sloj, onaj egejski i pelazgijski u kojem se javlja opšta tema atlantske civilizacije srebrnog doba – pre svega u obliku demetrizma – sa čestim uplitanjem motiva nižeg reda vezanih za htonsko-demonske kultove. Nasuprot ovom sloju nalaze se, kao karakteristično helenski, oblici civilizacije koju su stvorile ahajske i dorske osvajačke loze koje odlikuje olimpski ideal homerskog ciklusa i kult hiperborejskog Apolona čija pobedonosna borba protiv zmije Pitona, zakopane ispod defijskog apolonijskog hrama (a u Delfima je pre tog kulta bilo proročište Majke, Geje, koja se povezuje s demonom vode, atlantsko-pelazgijskim Posejdonom), predstavlja još jedan od mitova sa dvostrukim značenjem – metafizičkim, s jedne strane, a s druge značenjem borbe rase uranskog protiv rase htonskog kulta. Na trećem mestu uočavaju se posledice ponovnog javljanja prvobitnog sloja, čime se učvršćuju razni vidovi dionisizma, afroditizma, pitagorejstva i drugih duhovnih usmerenja vezanih za htonski kult i obred, sa odgovarajućim društvenim oblicima i običajima.

To u dobroj meri važi i za etnički plan. Sa tog gledišta, mogu se razlikovati ukupno tri sloja. Prvi nas upućuje na ostatke potpuno stranih rasa i rasa nordijsko-zapadnog ili atlantskog ciklusa, dakle i na indoevropske rase. Drugi element verovatno potiče od ogranaka zapadnoatlantske rase koja je u drevna vremena dospela u mediteranski basen: on bi mogao da se nazove i paleoindoevropskim ako, što se civilizacije tiče, imamo na umu izmene i slabljenje

koje je pretrpeo. Za ovaj element se u suštini vezuje pelazgijska civilizacija. Treći element odgovara upravo helenским narodima, nordijsko-zapadnog porekla, pridošlim u Grčku u relativno novijem periodu.¹ Ova troslojnost sa dinamizmom odgovarajućih uticaja ponovo će se naći u drevnoj italskoj civilizaciji. Što se Helade tiče, moguće je da su se ova tri sloja odnosila na tri klase – spartijate, perijeke i helote – koje su sačinjavale drevnu Spartu. Trojnu podelu namesto tradicionalne podele na četiri ovde objašnjava prisustvo aristokratije koja je – kao što se, u raznim slučajevima, dešavalo u doba starog Rima – imala istovremeno ratničko i sakralno obeležje. Takva je bila, na primer, loza Herkulida ili Geleonta, „Sjajnih“, kojima je Zevs ili Geleon bio simbolični praotac.

Čak i kad apstrahuјemo neprijateljski ton kojim su se grčki istoričari često služili govoreći o Pelazgima, kao i vezu koju bi oni neretko utvrdili između tog naroda i kultova i običaja egipatsko-sirijskog tipa, heterogenost ahajskog sveta u odnosu na prethodnu pelazgijsku civilizaciju² predstavlja nepobitnu činjenicu koju prihvataju čak i savremeni istraživači; isto tako, nepobitna je rasna srodnost i sličnost običaja, kao i tipa civilizacije Ahajaca i Dorana s nordijsko-arijskim grupama Kelta, Germana i Skandinavaca, a i sa Arijcima iz Indije.³ Sledeći činioци jasno ukazuju kakve se sile sudaraju u tom preistorijskom dogadanju: a) gola linearna čistota, geometrijska i solarna jasnoća, suštastvenost i jednostavnost koje znače oslobođanje, moć i prvobitnost u smislu apsolutne forme, *kosmosa* – što su karakteristike dorskog stila – nasuprot haotično organskom i ornamentalnom obilju životinjskih i biljnih simbola u kritsko-minojskoj civilizaciji; b) sjajne olimpske predstave naspram predanja o bogovima-zmijama i ljudima-zmijama, demonima s magarećom glavom ili crnim boginjama s konjskom glavom, te magijskog kulta pod-

¹ Analognu trojnu podelu donose Krečmer (Kretschmer) i Ginter (Günther), *Rassengeschichte des hellenischen und römischen Volkes*, München, 1929, str. 11–12.

² Herodot (I, 56; VIII, 44) smatra da su Pelazgi prvi jonski stanovnici Atene i njihov jezik naziva „varvarskim“, tj. nehelenskim.

³ Up. W. Ridgeway, *The Early Age of Greece*, Cambridge, 1901, t. I, pogl. IV, str. 337–406; pogl. V, str. 407 i dalje, 541, i sluđa. Ovo delo sadrži mnoge dragocene elemente upravo u pogledu odvajanja nordijske od pelazgijske komponente u helenskoj civilizaciji, mada autor posmatra civilizaciju u užem smislu i više razmatra etničku nego duhovnu suprotnost koja postoji između tih komponenata.

zemne vatre ili boga voda. Jednu od tih preistorijskih epi-zoda predstavlja pad legendarnog Minosovog kraljevstva u pelazgijskoj zemlji, gde je Zevs smatran htonskim demonom i smrtnikom,⁴ gde je crna Majka Zemlja najveća i najmoćnija među božanstvima i gde je prevashodno na snazi kult (još uvek vezan za ženski element i možda povezan sa egipatskom dekadencijom⁵) Here, Hestije, Temide, Karita i Nerejida; u ovoj zemlji, u svakom slučaju, najviši domet jeste demetinski-lunarna misterija, sa ginekokratskim transpozicijama u obredu i u običajima.⁶

Na drugom planu, trag pobede nove civilizacije nad drevnom nalazi se u Eshilovim *Eumenidama*. Na božanskom saboru gde se sudi Orestu koji je ubio majku Klytemnestru da osveti oca, jasno se pokazuje sukob između istine i muškog prava – i istine i majčinskog prava. Apolon i Atena staju nasuprot ženskih noćnih božanstava, Erinija, koje hoće osvetu nad Orestom. Ako se u *Eumenidama* navodi da je moguće biti otac bez majke – πατήρ μέν ἀν γένειον ἄνευ μητρός – pozivajući se na simboličko Atenino rođenje i nasuprot materinstvu prvobitnih devica bez supružnika, svrha tog navoda je da naglasi upravo viši ideal muževnosti, ideju čiste duhovne „geneze“ oslobođenu naturalističkog plana na kojem caruju zakon i položaj Majke. Oproštenje greha Orestu, dakle, predstavlja pobjedu novog zakona, novog običaja, novog kulta, novog prava – što sa žaljenjem konstatiše hor Eumenida, ženskih htonskih božanstava sa zmijskom glavom, kćeri Noći i simbola prehelenske ere. Značajno je da je Eshil kao mesto božanskog suda odabrao upravo breg ratničkog boga Aresa, drevnu tvrđavu Amazonki koje je pogubio Tezej.

Olimpska koncepcija božanskog kod Helena predstavlja jedan od najkarakterističnijih izraza „Svetlosti Seve-

⁴Up. na primer, Kalimah, *Zeus*, r. 9.

⁵Up. na primer, Herodot, II, 50. O pelazgijskom Minosu postoje dva predanja: u jednom je prikazan kao pravedni kralj i božanski zakonodavac (njegovo ime je verovatno u etimološkoj vezi s hinduskim Manuom, egipatskim Manesom, germanskim Manusom, a možda čak i sa latinskim Numom), a u drugom se javlja kao nasilna i demonska snaga koja gospodari vodama (up. L. Preller, *Griechische Mythologie*, nav. delo, t. II, str. 119–120). Predanje vezano za suprotstavljanje Helene i Minosa odnosi se, u stvari, na drugi od navedenih aspekata.

⁶Up. J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht*, nav. delo, § 43. „Ginekokratija postaje deo nasledja onih rasa koje nam Strabon (VII, 321; XII, 572) predstavlja kao varvare, kao prve prehelenske stanovnike Grčke i Male Azije čije su neprestane seobe započele drevnu istoriju na isti način na koji su talasi nordijskih naroda u epohi koja je sledila otvorili istoriju našeg do-

ra“. To je upravo vizija simboličnog sveta besmrtnih, sjajnih suština odvojenih od donje oblasti zemaljskih bića i stvari koje nastaju, mada „geneza“ katkad igra ulogu i u poreklu pojedinih božanstava. To je vizija *svetog* po analogiji vezana za blistava neba i snežne vrhove, kao u simbolima edskog Asgarda i vedske planine Meru. Misli o Haosu kao prvobitnom principu, o Noći i Erebu kao njegovim prvim manifestacijama i principima svakog narednog rađanja uključujući i rađanje Svetlosti i Dana, misli o Zemlji kao univerzalnoj Majci koja prethodi svom nebeskom supružniku i, napokon, sva ona slučajnost haotičnog nastajanja, padanja i preobražavanja uvedena čak i među same božanske prirode – takve ideje, u stvari, nisu helenske, već su teme koje otkrivaju pelazgijski sloj u he-siodskom sinkretizmu.

Zajedno sa olimpijskom, Helada je poznavala i tipično „herojsku“ temu. Isto tako, po helenskom shvatanju, „heroji“ su oslobođeni smrtne i ljudske prirode i oni su polubogovi koji učestvuju u olimpskoj besmrtnosti. Dorskog i ahajskog junaka određuje i oblikuje *akcija*, a ne krv nekog božanskog srodstva, to jest „prirodna natprirodnost“. Njegova bit je sasvim epska, baš kao i onih tipova koji su otud potekli u kasnijim ciklusima. Ona ne zna za mistična prepuštanja Svetlosti Juga, niti za počinak u plodnoj materici stvaranja. Pobeda, Nike, jeste ona koja kruniše dorskog Herkula na olimpskom sedištu. Tu živi muževna čistota imuna na „titansko“. Naime, idealan tip nije Prometej, jer njega je po mišljenju Helena pobedio Zevs koji je prema pojedinim legendama smatran za pobednika nad pelazgijskim bogovima;⁷ idealan tip je junak koji pobedi titanski element i *oslobađa* Prometeja svrstavši se uz Oimpljane: to je antiginekokratski Herkul koji uništava Amazonke, ranjava samu Veliku Majku, bere Hesperidine jabuke pobedivši zmaja, zatim potkupljuje Atlanta i – ne u smislu kazne već ogledanja – preuzima

ba.“ Mossi (*Le origini della civiltà mediterranea*, nav. delo, str. 128) ističe kako sveštenice sarkofaga Svetе Trijade (Hagia Triada) obavljaju najvažnije funkcije sveštenstva, dok muškarci imaju samo sekundarnu ulogu, i navodi da je minojsko-pelazgijska religija dugo zadržala matrijarhalni karakter, te da je privilegovani položaj žena ne samo u obredima već i u društvenom životu (*Excursioni nel Mediterraneo*, nav. delo, str. 216, 221) karakterističan za minojsku civilizaciju i približava je etruskoj.

⁷Zanimljivo je istaći da je olimpski Zevs, nakon što ih je pobedio, Titane zatvorio u Tartar ili Ereb, što je ne samo mesto gde je prognan „Atlant“ već i sedište Hekate, jedne od formi pelazgijske boginje.

funkciju „pola“, nosi na plećima simbolično breme sveta sve dok mu sam Atlant ne doneše jabuke, i koji, napokon, kroz „vatru“ konačno prelazi iz zemaljskog postojanja u olimpsku besmrtnost. Božanstva koja pate i umiru da bi zatim ponovo oživela poput biljnog sveta kojeg rađa zemlja, božanstva koja olicavaju strast čeznultljive i slomljene duše sasvim su strana ovoj prvobitnoj helenskoj duhovnosti.

Dok je htonski ritual koji se pripisuje domorodačkim i pelazgijskim slojevima obeležen strahom od demonskih sila (δεισιδαιμονία), sveprožimajućim osećanjem „kontaminacije“, zla koje treba ukloniti i nesreće koju treba istjerati (ἀποπομποί), ahajski olimpski ritual poznaje samo jasne i precizne veze sa bogovima, pozitivno shvaćenim u smislu blagotvornih uticaja, bez strepnje, s prisnošću i doštojanstvom, gotovo s nekim *do ut des** u višem smislu.⁸ Iako se zasebno poštovao, Usud – Had, koji je spremno čekao „većinu“ iz mračnog doba, u ovom muževnom čovečanstvu nije izazivao nespokoј. Na njega se gledalo mirnim, ravnodušnim pogledom. Uzvišena nada manjine vezivala se za čistotu vatre kojoj su se ritualno prinosili leševi junaka i velikana radi njihovog konačnog oslobođenja paljenjem tela – nasuprot obredu sahranjivanja kao simboličnom vraćanju u krilo Majke Zemlje, kojeg su praktikovale prvenstveno prehelske i pelazgijske loze.⁹ Svet drevne ahajske duše nije znao za *patos* ispaštanja i „spasenja“; nije znao ni za ekstaze i mistične zanose. I ovde treba razlučivati ono što izgleda sjedinjeno – treba vratiti odgovarajućim antitetičnim poreklima ono sa čim se dovode u vezu u celokupnoj helenskoj civilizaciji.

*Lat.: (doslovno) Dajem da bi mi ti dao, tj. usluga za uslugu. – *Prim. prev.*

⁸Up. J. E. Harrison, *Prolegomena to the Study of Greek Religion*, Cambridge, 1903 (posebno str. 4–10 sa Izokratovim tekstrom, 120, 162 i dalje, itd.), gde se pronalaze mnoga korisna zapažanja u vezi sa ovom suprotnošću između ahajskog olimpskog i htonskog rituала u celokupnoj grčkoj religiji.

⁹Up. W. Ridgeway, *The Early Age of Greece*, nav. delo, pogl. VII, str. 506 i dalje, 521–525, itd., gde se osvjetljava suprotnost između obreda kremacije nordijsko-arijskog porekla i sahranjivanja grčko-pelazgijskog porekla i gde se ističe ono što je već pomenuto (pogl. 6): ova razlika odražava dve različite koncepcije zagrobнog života – uransku i telursku. Leševe spaljuju ili oni koji hoće da konačno udalje psihičke ostatke „umrlih“, koji se shvataju kao zlokobni uticaji, ili pak (u višem obliku) oni koji za dušu „heroja“ zamišljaju boraviše sasvim odvojeno od zemlje, dostižno tek kad poslednja vezanost za žive, koju predstavlja leš, буде uništena kao u nekom krajnjem pročišćenju (up. i E. Rohde,

Posthomerska Grčka pokazuje različite znake ponovnog izbijanja potčinjenih prvobitnih slojeva nasuprot pravom helenskom elementu. Ponovo se javljaju htonski motivi svojstveni upravo najdrevnijoj civilizaciji, utoliko što ih je dodir sa susednim civilizacijama sukcesivno oživljavao. Kriza dostiže vrhunac između VII i VI veka pre n. e. U tom periodu prevaguće u Grčkoj dionizijska spiritualnost – što je pojava utoliko značajnija, jer joj je prvenstveno ženski element utreо put. Već smo govorili o univerzalnom smislu te pojave, a ovde će biti dovoljno samo istaći da se takvo značenje očuvalo i kada se sa divljih tračkih oblika prešlo na helenizovanog orfičkog Dionisa koji i dalje ostaje podzemni bog, biće povezano s htonskom Gejom i htonskim Zevsem. Štaviše, ako je u izbijanju i u ekstazi tračkog dionisizma moglo i da blesne stvarno iskustvo transcendentnog, u orfizmu postepeno prevladava *patos* sličan više ili manje humanizovanim religijama iskulpljenja.

Kao što se Jevrejin oseća prokletim zbog Adamovog pada koji se shvata kao „greh“, tako orfičari okajavaju zločin Titana koji su proždrali boga. Retko poimajući pravu „herojsku“ mogućnost, oni očekuju da im neka vrsta „Spasioca“ (koji podleže istom zakonu smrti i vaskrsenja kao bogovi-biljke i bogovi-godine) podari zdravlje i oslobođenje od tela.¹⁰ U toj „zaraznoj bolesti“ mešaju se kompleks krvice i straha pred kaznama zagrobnog života i neprimerenog čežnja za eskapističkim oslobođenjem ukorenjenom u nižem i strasnom delu bića (kao što je s pravom istaknuto),¹¹ Grci je uopšte nisu poznavali u najboljem periodu svoje istorije – ona je antihelenska i nastaje pod stranim uticajima.¹² Slično treba misliti i o estetizaciji kasnije grčke civilizacije i društva, kao i o prevladavanju jonskih i korintskih oblika nad onim dorskim.

Psyche, nav. delo, t. I, str. 27–33). Obred sahranjivanja bi, uopšteno, izražavao povratak „zemlje zemlji“, zavisnost od porekla telurski koncipiranog. U homerskom periodu ovaj drugi obred je nepoznat, kao što je nepoznata i misao o „paklu“ sa svim njegovim užasima.

¹⁰Herodot (II, 81) ne razlikuje Orfeja od Busa, a ako Diodor govori o izmenama koje je Orfej uneo u orgiastičke obrede (up. Diodor, III, 65), njih treba shvatiti u pitagorejskom smislu (Orfej kao muzičar – ideja harmonije), čime se nije preinačio osnovni karakter. Po nekim Orfej dolazi s Krita, to jest iz atlantsko-pelazgijskog središta, dok ga drugi, poistojećući ga s Pitagorom, smatraju direktnim potomkom Atlantiđana.

¹¹Up. E. Rohde, *Psyche*, t. I, str. 319.

¹²Harison (Harrison, *Prolegomena to the Study*, nav. delo, str. 120, 162) vidi u grčkim svetkovinama u kojima prevladava ženska tema (tezmoforije, areforije, skiroforije, stenije, itd; značajno je da su prve, po-

Gotovo istovremeno sa dionizijskom epidemijom javlja se kriza drevnog aristokratsko-sakralnog režima grčkih gradova. Nekakav revolucionarni ferment iz osnova menja drevne institucije, drevnu koncepciju države, zakona, prava i vlasništva. Razdvajanje svetovne moći od duhovne vlasti, priznavanje izbornog principa i uvođenje institucija sve dostupnijih nižim društvenim slojevima i „nečistoj“ aristokratiji s naslednjim bogatstvom (kasta trgovaca: Atina, Kuma*, itd.) i, na kraju, samom prostom plebsu kojeg štite narodni tirani (u Argosu, Korintu, Sikionu, itd.)¹³ – sve to vodi ka demokratskom režimu. Kraljevsko dostojanstvo, oligarhija, zatim buržoazija i napokon nezakoniti gospodari koji crpu moć iz čisto ličnog prestiža i oslanjaju se na *demos*: to su faze opadanja koje su se odigrale u Grčkoj, pa ponovile u drevnom Rimu, da bi se zatim u velikoj meri ispunile u modernoj civilizaciji.

Grčku demokratiju treba posmatrati pre kao pobedu Male Azije ili, još bolje, kao pobedu Juga nad prvobitnim helenskim lozama oslabljenim u snagama i ljudstvu, nego kao uspeh grčkog naroda.¹⁴ Politički fenomen je usko vezan za slične pojave koje se neposrednije tiču duhovne ravni. Reč je o demokratizaciji koju su doživela shvatanja besmrtnosti i koncepcija „heroja“. Ako se Demetreine misterije u Eleusini u svojoj prvobitnoj čistoti i aristokratskoj zatvorenosti mogu smatrati sublimacijom drevne pelazgijske, predhelenske misterije, ovaj drevni supstrat se

svećene Demetri, po Herodotu, II, 171, uvele Danaide, vrsta „Amazonki“, i podučile njima pelazgijske žene) magijske oblike pročišćenja svojstvene drevnom htonskom kultu. S druge strane, prilično je verovatno da one predstavljaju zametak određenog vida misterija u kasnijem periodu. Koncept pročišćenja i pokajanja, praktično nepoznat u olimpskom kultu, dominantna je nota u nižem sloju. Zatim je došlo do neke vrste kompromisa i sublimacije: pošto se izgubila aristokratska ideja božanstva kao prirode (sačuvalo se sećanje da su „heroji“ to bili uglavnom po svom božanskom poreklu), usledila je ideja o smrtnom čoveku koji teži besmrtnosti; tada se drevni magijsko-egzorcistički motiv pročišćenja i pokajanja preuzima u mišićnom obliku „pročišćenja od smrti“ i, na kraju, pročišćenja i moralnog pokajanja – kao u dekadentnim aspektima misterija koje uvođe u hrištanstvo.

*Drevni grad u Kampaniji, važna halkidijska kolonija u Velikoj Heladi čiji kolonisti osnivaju *Neapolis*, Napulj. – *Prim. prev.*

¹³Bachofen (*Das Mutterrecht*, nav. delo, str. 247–249) je ukazao na veoma važan momenat: narodni tirani, po pravilu, crpu svoju moć od neke žene i nasleđuju je po ženskoj liniji. To je jedan od znakova povezanosti demokratije i ginekokratije, što se može videti i u ciklusu stranih kraljeva u Rimu.

¹⁴Up. A. Rosenberg, *Der Mythos des XX. Jahrhunderts*, nav. delo, str. 57.

ponovo javlja i prevladava kada su eleusinske misterije počele da uvode bilo koga u ritual koji određuje „nejednaku sudbinu posle smrti“, čime su začele klicu koju će hrištanstvo zatim u potpunosti razviti. Tako je ponikla i po Grčkoj se širila neobična ideja besmrtnosti kao nečega što po prirodi sleduje svakoj smrtnoj duši, dok se pojam heroja demokratizuje sve dotle da su se u nekim pokrajinama, na primer u Beotiji, „herojima“ na kraju smatrali ljudi koji – kao što se neko domišljato izrazio¹⁵ – od herojskog nisu imali ništa drugo osim puke činjenice da su mrtvi.

U mnogim pogledima, pitagorejstvo je u Grčkoj značilo povratak pelazgijskog duha. Uprkos astralnim i solarним simbolima (čak i određenom hiperborejskom tragu), Pitagorino učenje suštinski počiva na demetrinskoj i panteističkoj temi.¹⁶ Lunarni duh haldejske ili majanske svešteničke nauke zapravo se odražava u shvatanju sveta kao broja i harmonije; mračni pesimistički i fatalistički motiv nalazi se u Pitagorinom konceptu rođenja na zemlji kao kazne i patnje, kao i u učenju o reinkarnaciji, koje smo već opisali kao simptom duhovne bolesti. Duša koja se često inkarnira jeste duša koja podleže htonskom zakonu. Pitagorejstvo kao i orfizam sa svojim učenjem o reinkarnaciji pokazuju koliko se u njihovoj koncepciji naglašava princip koji je telurski podložan ponovnom rođenju, te stoga istini koja je svojstvena civilizaciji Majke. Pitagorina nostalgija za boginjama demetrinskog tipa (posle Pitagorine smrti, njegovo prebivalište postalo je Demetrino svetilište) i visok položaj kojeg su žene uživale u pitagorejskim sektama, gde su čak predstavljane kao one koje iniciraju – gde se, što je važno, strogo zabranjivalo ritualno pogrebno spaljivanje i gde su se užasavali krvi – veoma su razumljivi aspekti na takvoj osnovi.¹⁷ U tom okviru, neminovno izaziva sumnju izlazak iz „ciklusa ponovnih rođenja“ (značajno je da u orfizmu boraviše blaženih nije iznad ze-

¹⁵E. Rohde, *Psyche*, nav. delo, t. II, str. 361.

¹⁶Up. J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht*, nav. delo, §§ 149–150. Za označavanje suprotnih elemenata u celokupnom pitagoreizmu up. J. Evola, *I Versi d'oro pitagorei*, Atanòr, Roma, 1959.

¹⁷Po nekim, Pitagora duguje svoju doktrinu učenju neke žene, Temistokleje (Diogen Laertije, *Vita Pythagorae*, V); on zadužuje žene da podučavaju doktrinu, jer primećeju njihovu veću sklonost ka božanskom kultu, a njegova zajednica ima oblike koji podsećaju na matrijarhat (*Vita, svuda* i XXI, VIII). Plinije (*Naturalis Historia*, XXXVI, 46) ističe da su se Pitagorini učenici vratili htonskom obredu sahranjivanja.

mlje, kao u ahajskom simbolu Jelisejskih polja, nego je ispod zemlje, u društvu s podzemnim božanstvima).¹⁸ On je u neskladu sa idealom besmrtnosti koji je svojstven „Zevsovom putu“, a taj put vodi u oblast „onih-koji-jesu“, koji su odvojeni i nedostupni u svom savršenstvu i čistoti kao postojane prirode uranskog sveta, nebeske oblasti gde „bestelesna virilnost svetlosti“ vlada u mnogostrukim zvezdanim esencijama lišenim promiskuiteta, izdvojenim samim po sebi. Uopšteno govoreći, Pindarove reči μὴν ματεύση θεὸς γενέσθαι, „ne pokušavaj da postaneš bog“, već najavljuju popuštanje napetosti drevnog herojskog poriva helenske duše prema transcendenciji.

Pomenuli smo samo neke od mnogih simptoma borbe između dva sveta, koja u Heladi nije imala precizan raspored. Helleni ciklus je u ahajskom Zevsu, Delfima i u hiperborejskom kultu svetlosti imao svoje „tradicionalno“ središte.¹⁹ Nordijsko-arijski duh sačuvao se u helenskom idealu kulture kao „oblika“, *kosmosa*, koji pretvara haos u zakon i jasnoću, koji je povezan s netrpeljivošću prema beskonačnom, prema bezgraničnom (ἄπειρον) i s dušom herojsko-solarnih mitova. Međutim, princip delfijskog Apolona i olimpskog Zevsa nije uspeo da stvari svoje univerzalno otelovljenje, da zaista pobedi personifikovani element demona Pitona – čije se ritualno ubijanje ponavlja svakih osam godina – ili podzemne zmije, koja se javlja u najdrevnijem sloju rituala olimpskog praznika Dijasija. Tik uz pomenuti muževni ideal kulture kao duhovnog oblika, uz herojske motive i spekulativne transpozicije uranske teme olimpske religije, žilavo su se izvijali afroditizam i senzualizam, dionizizam i estetizam, potvrđivali se mistično-nostalgična usmerenost orfičkih povrataka, teme ispanjanja i okajanja, demetrinsko-pitagorejske kontemplativne vizije prirode, kao i virus demokratije i antitradicionalizma.

¹⁸ Up. E. Rohde, *Psyche*, nav. delo, t. II, str. 127–128. Ako imamo na umu dionisizaciju koju je doživeo apolonijski kult u Delfima, sve do uvođenja antiolimpskog rituala proricanja kroz ekstatične ili delirične žene (up. *Psyche*, str. 42), predanja koja teže da uspostave odnos između pitagorejskog i apolonizma (Pitagora kao „onaj ko vodi Pitiju“, Pitagora poistožećen s Apolonom kroz njegovo „zlatno bedro“, itd.) u velikoj meri potvrđuju upravo navedeno.

¹⁹ Vrednost „pola“ u Delfima Heleni su nejasno osećali, utoliko pre što su smatrali Delfe *omfalosom*, „središtem“ zemlje i sveta, kao što su u delfijskom savezu gradova, u svakom slučaju, pronašli ono što ih je sakralno ujedinilo, s one strane partikularizma pojedinačnih gradova-država.

Ako se, s jedne strane, u helenskom individualizmu sačuvalo nešto od nordijsko-arijskog *etosa*, on se, s druge, ispoljava kao ograničenje ne znajući da se odbraňi od uticaja drevnog taloga usled kojih se degeneriše u anarhičnom i destruktivnom smislu, što će se više puta sve do renesanse ponavljati na italskom tlu. Značajno je da je sa Severa, preko delfijskog Apolona, sa carstvom Aleksandra Makedonskog usledio pokušaj unitarne organizacije Helade.²⁰ Ipak, Grk nije dovoljno jak za univerzalnost urođenu samoj ideji Carstva. Umesto da se integriše, *polis* (πόλις) se u makedonskom carstvu raspada: u njemu jedinstvo i univerzalnost zapravo idu u susret onome što je suzbilo prve demokratske i antitradicionalne krize, deluju tako što uništavaju i izjednačavaju umesto da integrisu onaj pluralistički i nacionalni element koji je pružao čvrstu osnovu za kulturu i tradiciju pojedinih hellenskih gradova. Upravo se u tome otkriva pomenuta granica grčkog individualizma i partikularizma. Prema tome, nisu samo istorijske prilike uzrokovale propast Aleksandrovog carstva, koje je moglo označiti princip novog velikog indoevropskog ciklusa. Posle nestanka toga carstva, mirna solarna čistota drevnog helenskog idealisa samo je uspomena. Baklja tradicije pomera se prema drugoj zemlji.

Više puta smo skrenuli pažnju na simultanost krize koja se u raznim tradicijama ispoljila između VII i V veka pre n. e. Kao da su isplivale nove grupe snaga da sruše jedan već zateturani svet i označe početak nove epohe. Te snage su van Zapada bile po pravilu zaustavljane reformama, restauracijama ili novim tradicionalnim pojавama, ali izgleda da su one na Zapadu uspele da probiju tradicionalnu branu, da prokrče sebi put i tako povedu u konačnu propast. Već smo govorili o opadanju koje na kraju pokazuje Egipat, još više Izrael i mediteransko-orientalni ciklus uopšte; ta dekadencija se morala odraziti i na Grčku. U Grčkoj se pomalja *humanizam* (karakteri-

²⁰ Značajno je da Apolonovi Delfi, tradicionalno središte Helade, nisu oklevali da napuste „nacionalni ideal“ u dodiru sa civilizacijama koje su predstavljale isti duh kojeg su i sami otelovljivali – u V veku u korist Perzijanaca, sredinom IV veka u korist Makedonaca. Persijanci, sa svoje strane, gotovo da su prepoznali svog boga u hiperborejskom Apolonom, tako da je u helenizmu vrlo često izjednačavanje Apolona s Mitrom, kao i, među Persijancima, Ahura Mazde sa Zevsom, Veretragne (Verethraghna) s Herkulom, Anahite s Artemidom i tako dalje (up. F. Cumont, *Textes et Monuments*, nav. delo, t. I, str. 130 i dalje); to je bilo mnogo više od „sincretizma“.

stični motiv gvozdenog doba) zajedno sa pojavom religioznog sentimentalizma i raspršivanjem idealja jednog vjernog sakralnog čovečanstva. Međutim, upravo u Heladi humanizam nesumnjivo poprima i druge oblike: to je pojava *filozofske misli i naučnog istraživanja*. U tom pogledu ne dolazi ni do kakve značajne tradicionalne reakcije;²¹ naprotiv, nastupa regularni proces razvoja povezan s razvojem svetovne i antitradicionalne kritike, što je bilo ekvivalentno širenju raka u telu Grčke koje je još bilo zdravo i antisekularno.

Koliko god da to savremeni čovek teško razume, nadmoćnost „misli“ predstavlja marginalnu i noviju pojavu u istoriji – mada ne toliko novu kao što je težnja da se priroda razmatra u čisto fizičkim okvirima. Filozof ili „fizičar“ se pojavljuju tek kao plod degeneracije već poodmaklog stadijuma poslednjeg, gvozdenog doba. Decentralizacija koja je (usledivši nakon faza koje smo već razmotrili) postepeno odvajala čoveka od njegovih početaka, morala se završiti tako što je od njega umesto „bića“ načinila „egzistenciju“, to jest nešto „što je izvan“, dakle neku vrstu fantazma i krnjekta koji će se zavaravati da će sam od sebe ponovo uspostaviti istinu, zdravlje i život. Prelazak sa stepena „simbola“ na stepen „mita“ sa njegovim personifikacijama i latentnim „estetizmom“ najavljuje prvi pad nivoa u Heladi. Kasnije su bogovi, oslabljeni do mitoloških likova, postali filozofske koncepti, to jest apstrakcije ili pak objekti egzoteričnog kulta. Emancipovanje pojedinca kao „mislioca“, njegovo oslobođanje od Tradiције i afirmacija razuma kao oruđa slobodne kritike i profanog saznanja utvrđuju se na marginama takve situacije i upravo u Grčkoj vidimo njihove prve karakteristične pojave.

Naravno, tek će mnogo kasnije, posle renesanse, posmenuti pravac doživeti pun razvoj – na isti način na koji će tek mnogo kasnije, s hrišćanstvom, humanizam kao vrsta religioznog *patosa* postati dominantna tema čitavog civilizacijskog ciklusa. S druge strane, u Grčkoj je, uprkos svemu, filozofija gotovo uvek imala svoje središte ne toliko u sebi samoj koliko u elementima koji su imali metafizički i misteriozofski^{*} karakter i koji su bili odjeci tradicionalnih učenja. Nju su uvek pratile – čak i u epikurizmu i

²¹Istaknuto je da se u Indiji ova reakcija javlja s pragmatizmom i realizmom koje je budizam suprotstavio bramanskoj spekulaciji u periodu koji se poklapa s periodom prvih grčkih filozofa.

*Inicijacijska nauka misterija stare Grčke. – Prim. prev.

kod kirenjana* – potrebe za duhovnim oblikovanjem, askezom i autarhijom. Grčki „fizičari“ su, uprkos svemu, u dobroj meri nastavili da se bave „teologijom“. Samo je neznanje izvesnih savremenih istoričara moglo da pretpostavi da su, na primer, Talesova voda ili Anaksimandrov vazduh istovetni sa materijalnim elementima. I to nije sve: neki su pokušali da okrenu nov princip protiv njega sameg da bi se delimično rekonstruisao.

To je bila upravo Sokratova namera; on je pomislio da filozofski koncept može imati neku vrednost u prevazilaženju slučajnosti pojedinačnih mišljenja i razuzdanog individualističkog elementa sofizma i u povratku univerzalnim i nadindividualnim istinama. Međutim, baš taj pokušaj morao je odvesti – nekom vrstom obrta – u najfatalnije zastranjivanje: *diskurzivna misao morala je zamenniti duh*, dajući za biće sliku koja, mada je slika bića, ipak ostaje ne-biće, ljudska i irealna stvar, čista apstrakcija. Misao koju će Protagora svesno postaviti kao hermeneutički princip „Čovek je merilo svih stvari“ – a zatim taj isti princip upotrebiti u izrazito individualističkom, destruktivnom i sofističkom smislu – pokazivala je otvoreno svoje negativne odlike, tako da je više značila kao vidljiv simptom pada nego kao opasnost; nastojalo se da se univerzalnost i biće iskažu u njoj svojstvenom obliku – to jest racionalno i filozofski – i da se putem koncepta retorički²² transcendiraju pojedinačnost i slučajnost opražajnog sveta. Ova misao je bila zavodljiva i stvarala najopasniju iluziju, oruđe za humanizam i, prema tome, za mnogo dublji i izopačeniji irealizam koji će kasnije u potpunosti opčiniti Zapad.

„Objektivizam“ kojeg pojedini istoričari filozofije zameraju grčkoj misli jeste ono što je ona još uvek, kao oslonac, svesno ili nesvesno izvlačila iz tragova tradicionalnog znanja i čovekove usmerenosti na tradicionalno. Pošto je taj oslonac pao, misao postepeno postaje osnovni razlog za sebe samu, gubeći svaku transcendentnu ili nadracionalnu referencu – sve do savremenog racionalizma i kriticizma.

*Filozofska škola koju je osnovao Aristip iz Kirene, Sokratov učenik, koji je učio da je osnovni cilj života radost i uživanje. – Prim. prev.

²²Koristimo ovaj termin u značenju koje mu daje Mikelšteter (C. Michelstaedter, *La Persuasione e la Rettorica*, Firenze, 1922 [Adelphi, Milano, 1988]), koji je na živ način udahnuo smisao konceptualnoj dekadenciji i sokratovskom filozofskom udaljavanju u odnosu na doktrinu bića koju su elejci branili.

Ovde možemo samo uzgred pomenuti drugi vid „humanističkog“ obrta kojeg je Grčka pokazala. Reč je o razvoju umetnosti i književnosti u hipertrofiranom, profanom i individualističkom smislu. U odnosu na izvorne sile, u ovome se takođe uočavaju degeneracija i raslojavanje. Vrhunac antičkog sveta nalazi se tamo gde se neka duboko sakralna stvarnost, iako grubih spoljnih oblika, bez odstupanja od svih formalnih pravila prevodila u veličinu čistog i slobodnog sveta. Tako najvažnije razdoblje Helade pada u takozvani grčki srednji vek, sa njegovim *eposom* i njegovim *etosom* i sa njegovim idealima olimpske duhovnosti i herojskog preobraženja. Civilizovana Grčka, „majka umetnosti“, ona kojoj su se – zajedno s filozofskom Grčkom – divili ljudi novog doba i doživljavali je kao tako blisku, jeste *Grčka na zalasku*. To su jasno osetili narodi koji su još nosili virilni duh ahajske epohe u čistom stanju, a to su bili prvobitni Rimljani; tako vidi-mo, na primer, da Katon²³ iskazuje prezir prema novom naraštaju književnika i „filozofa“. Helenizacija Rima sa aspekta humanističkog i gotovo prosvetiteljskog razvoja esteta, pesnika, književnika i erudita po mnogo čemu vodi u njegovu dekadenciju i propadanje. Uopšteno govoreći, to je tačno ako ne uzimamo u obzir ono što se u grčkoj umetnosti i književnosti tu i tamo zadržalo (a što je, uprkos svemu, bilo sakralno, simbolično i nezavisno od individualnosti autora), kao ni ono što su umetnost i književnost bile u velikim tradicionalnim civilizacijama – a što nisu bile samo u vreme propadanja antičkog sveta, a potom i u čitavom modernom svetu.

B) Rimski ciklus

Rim nastaje u već pomenutom periodu kada su krize gotovo svuda izbijale u drevnim tradicionalnim civilizacijama. Ako izuzmemmo Svetu rimsko carstvo koje je, uostalom, značilo nordijsko-germansko oživljavanje drevne rimske ideje, Rim treba shvatiti kao poslednju veliku reakciju protiv takve krize, odnosno pokušaj – jedini uspešan u čitavom ciklusu – da se grupa naroda otrgne od dekадentnih sila koje su već uzele maha u mediteranskim civilizacijama, da se organizuje i u najpostojanjem i najgran-

dioznijem obliku ostvari ono što je moć Aleksandra Velikog nakratko uspela.

Krajnji smisao Rima razumećemo samo ukoliko prvenstveno uočimo nesklad između onoga što sačinjava središnju liniju njegovog razvoja i tradicije svojstvene većini italskih naroda, među kojima je Rim ponikao i potvrdio se.²⁴

S pravom je ukazano na to da su predrimsku Italiju naseljavali Etrurci, Sabinjani, Oski, Sabeli, Volski i Saniti, a na jugu Feničani, Sikuli, Sikani, grčki i sirijski doseljenici, itd. A onda se odjednom – ko zna kako i zašto – rasplamsala borba protiv gotovo svih tih naroda, protiv njihovih kultova, poimanja prava i pretenzija na političku moć: javio se nov princip sa snagom i namerom da sve potčini i duboko preobrazi stare običaje i način života, uz nužnu ekspanziju kojom deluju velike sile istorijskih pojava. Uopšte se ne govori o poreklu ovog principa ili se, ukoliko se to čini, osvrće samo na empirijski i sporedan plan (sto je isto kao da se o tome uopšte i ne govori), tako da se opreznije i mudrije drže svi oni koji zastaju pred rimskim „čudom“ kao činjenicom koja iziskuje pre divljenje nego tumačenje. Međutim, iza veličine Rima mi uočavamo snage zapadnoarijskog i herojskog ciklusa, a u njegovom *opadanju* vidimo urušavanje samih tih sila. Naravno, u jednom sada već izmešanom svetu, toliko udaljenom od svojih početaka, treba se u suštini pozvati na nadistorijsku ideju – ako je ista uopšte kadra da formativno deluje u istoriji. U tom smislu može se govoriti o prisustvu arijskog elementa u Rimu i o njegovoj borbi protiv snaga Juga. Prema tome, ovde se istraživanje ne može zasnivati samo na rasnim i etničkim datostima. Sigurno je da su se u Italiji pre keltskih migracija i etrurskog ciklusa javila jezgra koja su neposredno poticala od borealno-zapadne rase, a koja su, u odnosu na domorodačke rase ili dekадentne ogranke paleomediteranske civilizacije atlantskog porekla, značila isto što i pojava Dorana i Ahajaca u Grčkoj. Tragovi takvih jezgara, posebno u pogledu simbola (na primer, u arheološkim otkrićima u lombardijskoj Val Kamonici), očigledno vode ponovno u hiperborejski ciklus i u „civilizaciju severnog jelena“ i „sekire“. ²⁵ Pored

²⁴Ova suprotnost sačinjava središnju tezu dela J. J. Bahofena *Die Sage von Tanaquil* (Heidelberg, 1870). U onome što sledi, različite Bahofeneove ideje o značenju i misiji Rima na Zapadu preuzimaju se i uključuju u složeni okvir tradicionalnog karaktera.

²⁵O tome videti u F. Altheim-Trautmann, *Die dorische Wanderung in*

toga, verovatno su Stari Latini, u užem smislu, bili preostali tragovi ili ponovno iznikli izdanci tih jezgara izmešanih na različit način sa ostalim italskim stanovnicima. Ipak, tu se prvenstveno treba osvrnuti na plan „duhovne rase“. Tip rimske civilizacije i rimskog čoveka mogu vredeti kao svedočanstvo o prisustvu i moći iste sile koja je bila u središtu herojsko-uranskih ciklusa nordijsko-zapadnog porekla. Koliko je sumnjiva rasna homogenost prvobitnog Rima, toliko je očigledno formativno delovanje koje je ta sila izvršila na materiju na koju je primenjena, uzdižući je i diferencirajući od onog što pripada jednom drugaćijem svetu.

Iz mnogih elemenata proizlazi da je postojala veza između italskih civilizacija iz kojih je Rim iznikao i onoga što se od tih civilizacija sačuvalo u ranom Rimu, s jedne, i tipa južnjačkih civilizacija u njihovim telurskim, afroditiskim i demetinskim varijantama, s druge strane.²⁶

Kult boginje, kojeg Grčka najviše duguje pelazgijskoj komponenti, verovatno je imao važnu ulogu i među Sliku i Sabinjanima.²⁷ Najveće sabinjansko božanstvo je htonska boginja Fortuna koja se iznova javlja u oblicima Horte, Feronije, Vezune, Herunte, Hore i Here, dok su Junona, Venera, Cerera, Bona Deja i Demetra u osnovi takođe reinkarnacije istog božanskog principa.²⁸ Činjenica je da je najdrevniji rimski kalendar bio lunarnog tipa, da su prvi rimski mitovi obilovali ženskim likovima – Mater Matuta, Luna, Dijana, Egerija, i tako dalje – te da se kroz predanja o Marsu-Herkulu i Flori, Herkulu i Larenti, Numi i Egeriji, kao i u raznim drugim mitovima, provlači arhaični motiv o zavisnosti muškog od ženskog. Takvi mitovi vode nas u predimska predanja kao što je saga o Tanakvil, etrurskog porekla, gde se javlja azijatsko-mediteranski kraljevski tip žene kojeg je Rim kasnije nastojao da pročisti od afrodiskih crta i preobrazi u simbol svih matron-

Italien, Amsterdam, 1940, kao i A. Piganiol, *Essai sur les origines de Rome* (Paris, 1917), gde su sakupljeni mnogi korisni podaci u vezi sa dve ma komponentama – severnom i južnom – prisutnim u drevnom Rimu, i odgovarajućom opozicijom između elemenata civilizacije uranskog i htonskog tipa.

²⁶Navedeno Bahofenovo delo upozorava prvenstveno na analogiju sa civilizacijama istočnog Sredozemlja. Moso (*Le origini della civiltà mediterranea*, nav. delo, str. 274) ističe opštu srodnost egejske (pretheleniske) civilizacije i predimske italske civilizacije.

²⁷Up. A. Piganiol, *Essai*, nav. delo, str. 105.

²⁸A. Piganiol, *Essai*, nav. delo, 110–111.

skih vrlina.²⁹ U sličnim preobražajima koji su se nametnuli rimskom duhu, a u odnosu na ono što je isti zatekao ali je bilo s njim nespojivo, može se ispod novijeg sloja mita nazreti drevniji sloj, vezan za civilizaciju suprotstavljenu rimskoj.³⁰ Taj sloj je primetan u nasleđivanju kraljevstva po ženskoj liniji ili u osvajanju prestola zahvaljujući ženi, što se ističe u najdrevnijem Rimu, pre svega u vezi sa stranim dinastijama i kraljevima koji nose plebejska imena. Karakteristično je da je Servije Tulije, koji upravo spada među one koji su stekli moć zahvaljujući ženi i koji je prijalica plebejske slobode, prema legendi bio kopile začeto na nekoj od orgijastičkih svetkovina robova koje su se u Rimu vezivale upravo za božanstva južnjačkog tipa (htonski Saturn, Venera i Flora) i koje su proslavljale vraćanje ljudi zakonu univerzalne jednakosti i promiskuiteta velike Majke Života.

Etrurci, a dobim delom i Sabinjani, pokazuju tragove matrijarhata. Natpsi (kao na Kritu) često ukazuju na potrebljene osobe preko imena majke, a ne oca;³¹ u svakom slučaju, ženi su se pridavali čast, vlast, značaj i sloboda.³² Mnogi italski gradovi dobijali su imena po ženama. Ritual sahranjivanja, kao suprotnost obredu spaljivanja – koji je takođe postojao u rimsko doba – verovatno predstavlja jedan od mnogih znakova dvaju suprotstavljenih slojeva, uranske i demetrinske koncepcije o životu *post mortem**; ovi slojevi su međusobno izmešani, ali su prepoznatljivi.³³ Ono što se u Rimu sačuvalo kao matronska svetost i vlast (*matronarum sanctitas, mater princeps familliae****) pre nego da odaje rimsku, ponovo odaje predimsku, ginekokratsku komponentu, koja se u novoj civi

²⁹Upravo u vezi s pojavom kulta Tanakvil, zanimljivo je Livijevo svedočenje (I, 34) da su etrurske žene imale ulogu sveštenica: to je karakteristična crta pelazgijske civilizacije.

³⁰J. J. Bachofen, *Die Sage von Tanakvil*, nav. delo, str. 225 i dalje; F. Altheim, *Römische Geschichts*, Frankfurt, a. M. 1953.

³¹Up. E. Lattes, *Intorno alla preminenza delle donne nell'antichità*, Roma, 1902, str. 529; J. J. Bachofen, *Die Sage*, str. 282 i dalje; 73 i dalje.

³²Up. B. Nogara, *Gli Etruschi e la loro civiltà*, Milano, 1933, str. 90–92; F. Altheim, *Römische Geschichts*, nav. delo, t. I, str. 19 i dalje, t. II, str. 167 i dalje.

*Lat.: posle smrti. – Prim. prev.

³³Up. A. Piganiol, *Essai*, nav. delo, str. 88–90, 133 i dalje. Nije bezznačajno da je rimski *gens* koji je do kraja bio veran obredu sahranjivanja *gens* Kornelija (Cornelia), koji je kao svoj karakteristični kult imao oskijsku Veneru.

**Lat.: majka glava porodice. – Prim. prev.

lizaciji podređuje čistom očinskom pravu i vraća na svoje pravo mesto. Ipak, to nije smetnja da se u drugim slučajevima uoči suprotan proces: rimski Saturn-Kronos s jedne strane čuva poneku od svojih prvobitnih crta, a s druge se javlja kao telurski demon, supružnik Ope, zemlje; isto bi se moglo reći o Marsu i o često jasno suprotstavljenim varijantama Herkulovog kulta. Vesta je, po svemu suđeći, isto tako nastala pod južnjačkim uticajem, kao transformacija u žensko božanstvo vatre koje je kod Arijaca uvek imalo pretežno muško i uransko obeležje; ta transformacija čak vodi do povezivanja tog božanstva sa Bona Dejom koja je obožavana kao boginja Zemlje i tajno slavljenja noću, ali se muškarcima zabranjivalo da prisustvuju tom kultu, pa čak i da izgovore ime boginje.³⁴ Tradicija pripisuje jednom nerimskom kralju, Sabinjaninu Titu Taciju, da je u Rim uveo najvažnije htonske kultove kao što su Opin i Florin, Ree i Junona Kuris*, Lunin, htonskog Kronosa, htonske Dijane i Vulkana, a zatim i kult lara;³⁵ na taj isti način su Sibilske knjige (*Libri Sibillini*), azijatsko-južnjačkog porekla, koje su saglasne s plebejskom komponentom rimske religije, odgovorne za uvođenje Velike Majke i drugih božanstava htonskog ciklusa: Dis Patera**, Flore, Saturna i trijade Cerera-Liber-Libera***.

³⁴ Najdrevniji koren kulta Bona Deje, božanstva koje je isprva poštovano u jednoj kasti demetrinskog oblika, ponovo se javlja u periodu rimské dekadencije kada je njen kult odlikovala najneobuzdanija sloboda. Što se tiče Veste, treba istaći da je – kao što je matronsko dostojanstvo u Rimu bilo poštovano, ali podredeno vlasti *pater-s-a* – kult te boginje bio isprva podređen *pontifex-u maximus-u*, a zatim imperatoru. Uostalom, u vreme Romula zvanični kult vatre bio je poveren sveštenicima, a prešao je na vestalke (device sveštenice, čuvarke svete vatre u Vestinom hramu, *prim. prev.*) tek voljom sabinjanskog i lunarnog Nume. Solarni karakter vratio mu je Julijan Imperator (*Helios*, 155 a).

*Boginja kopljja.

³⁵ Up. Varon, V, 74. Ovde lare treba razumeti u njihovom htonskom aspektu. Bilo bi zanimljivo – kada bi za to ovde bilo mesta – ispitati upravo mešanje telurskog elementa, etrusko-pelazgijskog ostatka, sa „herojskim“ i patricijskim elementom u rimskom pogrebnom kultu; isto tako, faze procesa pročišćenja, putem kojeg su lari izgubili svoje prvobitno predričsko, telursko (lari kao „sinovi“ Ake Larence, ekvivalentne Bona Deji) i plebejsko obeležje (jedna od karakteristika kulta lara bila je da su u njemu robovi imali važnu ulogu, štaviše, nekada i vodeću) i sve više poprimali karakter „božanskih duhova“, „heroja“, duša koje su prevažile smrt (up. Varon, IX, 38, 61; VI, 2, 24; Augustin, *De Civitate Dei*, IX, 11).

** Rimski Had, bog podzemnog sveta, kasnije Pluton. – *Prim. prev.*

*** Liber – u starorimskoj mitologiji bio je bog plodnosti i vina. – *Prim. prev.*

U svakom slučaju, kod naroda koje je Rim zatekao u Italiji može se sa etničkog i filološkog gledišta uočiti jaka predarijska, egejsko-pelazgijska i delimično „atlantska“ komponenta. Odnos tih naroda prema prvobitnom rimskom jezgru ličio bi otprilike na ono što se desilo između Pelazga i ahajskih i dorskih loza u Grčkoj. Prema jednom predanju, raštrkani Pelazgi često su postajali robovi drugih naroda, a u Lukaniji i u Brucijumu* činili su većinu Brucija, potčinjenih Sabelima i Sanitim. Značajno je da su se u borbi protiv Rima ti Bruci udružili s Kartaginjanima u jednoj od najvažnijih epizoda sukoba između Severa i Juga – i zbog toga su Bruci posle bili osuđeni na sluganske poslove. Kao što smo mogli zapaziti, aristokratija arija u Indiji stoji nasuprot kasti slugu, kao vladajuća loza nad domorodačkom lozom, pa se u suprotnosti između patricija i plebejaca u Rimu može s velikom verodostojnošću zapaziti nešto slično i – kao što je neko rekao³⁶ – u plebejima videti „Pelazgi Rima“. Mnoge činjenice upućuju na to da se plebs u Rimu oporavio prvenstveno na osnovu materinskog, materijalno-ženskog principa, dok je patricijat iz očinskog prava izvukao svoje više dostojanstvo. Plebs je ušao u državu sa materijalno-ženske strane; na kraju je uspeo da učestvuje u *jus quiritum***, ali ne i u političkim i pravnim nadležnostima vezanim za višu posvećenost koju ima patricij, za ono *patrem ciere posse****, s pozivanjem na božanske pretke (*divi parentes*) na koje ima pravo jedino patricijat a ne plebs, za kojeg se smatralo da ga sačinjavaju oni koji su samo „sinovi Zemlje“.³⁷

Čak i kada ne bismo hteli da uspostavimo neposrednu etničku vezu između Pelazga i Etruraca,³⁸ ovaj drugi na-

* Staro ime Kalabrije. – *Prim. prev.*

³⁶ A. Piganiol, *Essai*, nav. delo, str. 111. Up. H. Günther, *Rassengeschichte des hellenischen und römischen Volkles*, nav. delo, str. 74 i dalje.

** Lat.: građansko pravo. – *Prim. prev.*

*** Lat.: pozvati se na oca. – *Prim. prev.*

³⁷ J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht*, nav. delo, § 67.

³⁸ Najraširenije klasično predanje u imperijalno doba Rima Etrurcima pripisuje azijatsko poreklo, što je sažeto u poznatim Senekinim rečima: *Tuscos Asia sibi indicat* [Oglašava se tirenска Azija, *prim. prev.*]. Po nekim bi Etrurci bili iz samog roda Turša (*Tursha*), to jest naroda mora koji je imao sedište i vlast na nekakvom ostrvu ili u oblasti istočnog Sredozemlja, i koji je upao u Egipat krajem XVIII dinastije. Novije i verodostojnije mišljenje u Etrurcima vidi ostatak populacije koja je prethodila tim italskim jezgrima koja su možda došla sa Severa i raširila se po Španiji, duž Tirenskog mora, po Maloj Aziji i sve do jednog dela Kavkaza

rod, koji je po mišljenju mnogih zadužio Rim više nego u jednom pogledu, pokazuje crte telurske i naročito lunarno-sveštenečke civilizacije koja se teško može izmiriti sa središnjom linijom i duhom rimskog sveta. Istina je da su Etrurci (kao uostalom i Asirci i Haldejci) pored telurskog sveta plodnosti i Majki prirode znali i za uranski svet muških božanstava, s Tinijem kao gospodarom. A ipak se ta božanstva – *dii consentes** – veoma razlikuju od olimpskih bogova. Ona ne poseduju nikavu stvarnu vrhovnu vlast, uvek su kao senke nad kojima vlada tajanstvena moć koja se ne može imenovati, a koja pritsika sve i pokorava ga istim zakonima (ona što pripada *dii superiores et involuti***). Tako etrurski uranizam preko ovog fatalističkog, te stoga naturalističkog motiva – poput pelazgijske konцепције Zevsa koga je stvorio Stiks i koji je njemu potčinjen – otkriva duh Juga: njemu je, kao što se zna, svojstveno potčinjavanje svih, pa čak i onih božanskih bića jednom principu koji se poput materice zemlje kloni svetlosti, čiji zakon je najviši i iznad svih onih koji odatle izniču da bi vodili nebitne živote. Tako se vraćaju senke Izide – koja upozorava: „Niko neće moći da rasturi ono što ja uzdižem u zakon“³⁹ – i onih ženskih helenskih božanstava, stvorenjâ Noći i Ereba, koja otelovljuju sudbinu i vrhovnu vlast prirodnog zakona. Demonski aspekt i vradžbine koji se otkrivaju kao važan deo etrurskog kulta u oblicima koji skrnave solarne motive i simbole⁴⁰ govore o ulozi koju je u toj civilizaciji imao preindoevropski element čak i u svojim najnižim aspektima.

Zapravo, Etrurac koji se javio u vreme Rima ima malo toga od herojsko-solarnog tipa. On je umeo da pruža tek

(između Baska, Liđana i Hetita) – up. B. Nogara, *Gli Etruschi*, nav. delo, str. 34–38. Tako bi oni ulazili u atlantsko-pelazgijski ciklus. Althajm (*Römische Geschichte*, nav. delo) i Moso (*Escursioni nel Mediterraneo*, nav. delo, str. 216–217) uočavaju srodnost koja postoji upravo između etrurske i minojske civilizacije, ne samo zbog privilegovane uloge žene u kultu, već i zbog očiglednih sličnosti arhitekture, umetnosti i običaja.

*Dvanaest bogova rimskog Panteona na čelu sa Jupiterom. – *Prim. prev.*

**Lat.: bogovi nadmoćni i nedokučivi, obavjeni misterijom. – *Prim. prev.*

³⁹Up. Diodor, I, 27. Up. M. Pallotino, *Etruscologia*, Hoepli, Milano, 1942, str. 175–181, 183–186 [Hoepli, Milano, 1984]. Pored „napuštanja, gotovo odricanja od čovečeje duhovne aktivnosti spram božanstva“, ovaj autor ističe sumorni i pesimistički karakter etrurske vizije zagrobnog života, koja ne zna za perspektive besmrtnosti i božanskog nadživljavanja čak ni za najslavnije ličnosti.

⁴⁰Up. A. Gruenwedel, *Tusca*, Leipzig, 1922, čije teze u tom smislu ipak idu dalje od puke naznake.

tužan i mračan pogled na svet; pored užasa zagrobnog života, bio je toliko opsednut osećajem kobi i spaštanja da je sam prorekao kraj svoje nacije.⁴¹ Već pomenuto sjedinjavanje teme eroza s temom smrti kod njega se otkriva na karakterističan način: čovek s pomannom pohotom uživa u životu koji izmiče, teturači se od ekstaza u kojima se pojavljuju niže sile koje on svuda i u svemu oseća.⁴² Sveštenečki poglavari etrurskih plemena (Lukumoni) smatrali su sebe sinovima Zemlje, a htonski demon Taget⁴³ po predanju je začetnik *etrurske ili aruspicijske** discipline, čije knjige su „prožimale stravom i užasom“ one koji su ih temeljno proučavali. Ova disciplina, u osnovi, spada u tip fatalističko-lunarne nauke haldejskog sveštenstva, prenete kasnije na Hete; uostalom, čak i sa stanovišta tehničke pojedinih postupaka, *aruspicina* je očigledno slična toj nauci.⁴⁴

Činjenica da je Rim mogao delom usvojiti takve elemente, da je (uz auguralnu nauku na koju su patriciji imali privilegiju) dopuštao etrurskim aruspicijima da praktikuju svoju delatnost i da se nije libio da se s njima savetuје – ne računajući različito značenje koje stvari mogu poprimiti kada se integrisu u različite civilizacije – govori o kompromisu i o antitezi koji su u nedrima rimskog duha često bili latentni, ali su neretko bili stvarni i očevидni. U stvarnosti, pobuna protiv Tarkvinija bila je pobuna aristokratskog Rima protiv etrurske komponente, a zbacivanje te dinastije slavilo se u Rimu svake godine svetkovinom koja podseća na onu kojom su Persijanci slavili Magafoniju, to jest masakr nad medijskim sveštenicima, uzurpatorima kraljevskog dostojanstva posle Kambizove smrti.⁴⁵

Rimljani su uvek osećao strah i podozrenje prema aruspiciju, gotovo kao prema tajanstvenom neprijatelju

⁴¹Up. Censorino, XVII, 6. U vezi s *patosom* zagrobnog života, G. de Sanctis (*Storia dei Romani*, t. I, str. 147 [La Nuova Italia, Firenze, 1980]) da je kao karakteristiku etrurske duše „užasavanje od onostranog sveta iskazano u predstavama kojima odišu jezive mrtvačke srednjovekovne fantazije o zastrašujućim demonima, poput užasnog čudovišta Tuhulke“.

⁴²Up. M. Michelet, *Histoire de la République romaine*, Paris, 1843, t. I, str. 72, 77.

⁴³Up. Ciceron, *De Divinatione*, III, 23 [it. prev.: *Della divinazione*, Garzanti, Milano, 1988]; Ovidije, *Metamorfoze*, XV, 553.

⁴⁴Etrurska veština proricanja po letu ptica ili utrobi zaklane životinje. – *Prim. prev.*

⁴⁵Up. C. Cesar, *De Bellis Gallicis*, II, 10 [it. prev.: *De Gallia*, Garzanti, Milano, 1988] i *De Bello Hispaniensi*, II, 10 [it. prev.: *De Hispania*, Garzanti, Milano, 1988].

⁴⁶Up. M. Michelet, *Histoire*, nav. delo, str. 114.

Rima. Među mnogim epizodama u tom pogledu je karakteristična ona o aruspicijima koji su, iz mržnje prema Rimu, hteli da se kip Horacija Koklita sahrani. Pošto je, protivno njima, statua postavljena na još uzdignutijem mestu, usledili su srećni dogadaji za Rim, dok su aruspiciji optuženi za izdaju i – priznavši je – bili osuđeni.

Tako se, dakle, Rim odvaja od osnove italskih naroda i od porekla vezanog za duh drevnih južnjačkih civilizacija, ispoljavajući neki nov uticaj koji se teško može svesti na njih. Taj uticaj se može ispoljiti jedino kroz oštru unutarnju i spoljnu borbu, nizom reakcija, prilagođavanja i preobražaja. U Rimu se otelovljuje misao o nadmoćnoj muževnosti. Ona se očituje kroz doktrinu o državi kao *auctoritas* i *imperium*. Ta država u znaku olimpskih božanstava (posebno Kapitolskog Jupitera – neuporedivog, vrhovnog, bespočetnog, bez rodoslova i naturalističkih mitova) u početku nije razdvojena od inicijacijske „misterije“ kraljevskog dostojanstva – *adytum et initia regis** – koje je proglašeno za nedostupno običnom čoveku.⁴⁶ *Imperium* je shvaćena pre svega u specifičnom, a ne hegemoničkom i teritorijalnom smislu, dakle u smislu vlasti, mistične i zastrašujuće sile zapovedanja koju su posedovali ne samo političke vođe (u kojima je održala svoj nedodirljivi karakter različitih, često nepravilnih i krivotvorenih tehnika dolaska na vlast),⁴⁷ nego i patricij i glava porodice. Sličnu duhovnost odražava rimski simbol vatre, kao i strogo očinsko pravo i artikulacija prava koje je Viko ispravno nazvao „herojskim pravom“, jer je ono, u spoljašnjem domenu, ubličavalo rimsku etiku časti i vernosti koja se osećala u tolikoj meri da će nagnati Livija da kaže kako ona odlikuje rimski narod, dok nemanje *fides* i povodenje za „fortunom“ karakteriše varvarina nasuprot Rimljanim.⁴⁸ Karakteristično je, zatim, da prvobitni Rimljani poimaju *natprirodno* više kao *numen* – to jest kao golu moć – nego kao *deus*, u čemu treba videti varijantu tog specifičnog duhovnog stava. Isto je tako karakteristično, u korelaciji, da u rimskom svetu ne postoji *patus*, lirizam i misticizam u odnosu prema božanskom, nego postoje egzaktan zakon za potreban i nužan obred i jasan i trezven

* Lat.: svetilište i inicijacija kralja. – Prim. prev.

⁴⁶ Varon, VII, 8.

⁴⁷ Up. H. Wagenvoort, *Roman Dynamism*, Oxford, 1947.

⁴⁸ Livije, XXII, 22, 6. *Fides* je u svojim različitim formama – *Fides Romana*, *Fides Publica*, itd. – jedno od najdrevnijih božanstava Rima.

stav. Te teme odgovaraju temama iz ranog vedskog, kineskog i iranskog perioda i ahajskom olimpskom ritualu, a odnose se na muževan i „magijski“ položaj.⁴⁹ Tipična rimska religija uvek je bila podozriva prema prepustanju pobožnom i duševnom zanosu. Uvek je suzbijala (ako je potrebno, i silom) sve što umanjuje visoko dostojanstvo koje priliči odnosima *civis-a romanus-a** sa bogom.⁵⁰ Ma koliko etrurski element težio da se ukorenji u plebejskim slojevima podmećući *patus* zastrašujućih predstava zagrobog života, Rim je u svom najboljem periodu ostajao veran herojskoj viziji kakvu je Helada prvobitno spoznala: on je imao svoje obožene junake i spoznao je, s druge strane, bestrasnost onih drugih – smrtnika – u kojima zagrobní život nije izazivao nikakav nemir, nadu ili strah, a ni bilo šta drugo što bi moglo izmeniti strogo ispunjavanje dužnosti, *fides-a*, heroizma, reda i vladavine. U tom pogledu karakteristična je naklonost prema Lukrecijevom epikurejstvu čije objašnjenje prirodnih uzroka ima isti cilj: da otkloni užas od smrti i straha pred bogovima, da osloboди život i da mu obezbedi mir i sigurnost. Međutim, i takva učenja shvatala su bogove upravo po olimpskom idealu – kao bestrašne i izdvojene suštine koje deluju kao model savršenstva.

A ako su u odnosu na druge narode, Grke i Etrurce, Rimljani isprva izgledali gotovo kao „varvari“, u takvom nedostatku „kulture“ – kao u slučaju pojedinih nemačkih plemena u periodu prodora – skriva se neka izvornija sila koja utiče na stil života i naspram koje svaka kultura građanskog tipa pokazuje problematične crte, ako ne i osobine dekadencije i raslojenosti. Tako u prvom svedočenju o Rimu koje se pojavilo u Grčkoj izvesni izaslanik priznaje da je zamišljao da će se u rimskom Senatu osećati kao na kakvom skupu varvara, a da se naprotiv osećao kao na

⁴⁹ Ovde se magija podrazumeva u višem smislu – up. I, 7 – i odnosi se na zvaničnu rimsku religiju koja, prema nekim, predstavlja čist „formalizam“, siromašan u religioznim osećanjima, dok u stvari ona izražava drevni zakon čiste akcije. Rimsko suzbijanje magije i astrologije odnosi se samo na njihove niže, često tek sujeverne i šarlatske oblike. U stvari, magijska sposobnost shvaćena kao sposobnost komandovanja i akcije nad nevidljivim silama posredstvom čistog determinizma obreda sačinjava suštinu prve rimske religije i rimske koncepcije svetog (up. V. Macchiori, *Roma capta*, nav. delo, str. 29 i dalje, 246 i dalje). U kasnijem periodu, ako se Rimjanin i suprostavlja popularnoj i praznovremenoj magiji, on je nastavljao da gaji veliko poštovanje prema patricijskom kultu i tipu teurga prožetog dostojanstvom i asketskom čistotom.

* Lat.: rimski građanin. – Prim. prev.

⁵⁰ Up. F. Cumont, *Les religions orientales*, nav. delo, str. 30.

kraljevskom saboru.⁵¹ I tako su se nevidljivim putevima još u prvobitnom Rimu pojavili tajni znakovi „Tradicionalnosti“. (Podsetimo se, na primer, „znaka Središta“, Romulovog crnog kamena postavljenog na početku *Via Sacra*; podsetimo se proročkog i solarnog broja „dvanaest“; broja jastrebova koji su Romulu potvrdili pravo da novom gradu dâ svoje ime, broja liktora i pruteva u snopu koji u Sekiri ima simbol hiperborejskih osvajača; broja kojeg je još Numa utvrdio za *ancilia, pignora imperii**, broja oltara Janusovog arhaičnog kulta, i tako dalje; setimo se Orla koji je posvećen sjajnom nebeskom bogu Jupiteru i istovremeno *signum*** legija, a koji je takođe i jedan od arijskih simbola ovekovečujuće „slave“, zbog čega se mislilo da se duše cezara u obliku orla oslobođaju tela da bi prešle u solarnu besmrtnost;⁵² pomenimo žrtvovanje konja, što odgovara običaju *ashvamedha* kod Arijaca u Indiji, i mnoge druge elemente univerzalne sakralne tradicije). Uprkos tome, upravo će epika i rimska istorija, pre nego teorije i kulturni napredak, iskazati najistinitiji „mit“ Rima govoreći na najneposredniji način, velikim simbolima snažno isklesanim u supstanci same istorije, o duhovnoj borbi koja je iskovala sudbinu Rima i njegovu veličanstvenost. Svaka faza rimskog razvoja pokazuje se zapravo kao pobeda herojskog indoевropskog duha, čiji su se najbolji odblesci pokazali tokom vremena najvećih istorijskih i vojnih tenzija, čak i kad je život Rima već bio izmenjen usled egzogenih uticaja i plebejskih nemira.

Mit u Rimu od početka pokazuje elemente koji sadrže duboko značenje i istovremeno ukazuju na dve strane u borbi. Zanimljivo je predanje po kojem je Saturn-Kronos, božanski kralj zlatnog primordijalnog ciklusa, stvorio

⁵¹Plutarh, *Pir*, XIX, 5. I u epizodi galskog prodora pojava starešina opisana je kao „viša od ljudske“ i „veoma slična bogovima“ – *praeter ornatum habitum que humano augstiorem, maiestate etiam... simillimos dit* [„takođe poput božanstava... ne samo po odevanju i pojavi, nadmoćnoj nad onom ljudskom, već i po svojoj veličanstvenosti“] (Livije, V, 41).

*Lat.: u rimskoj mitologiji – sveti štitovi, znamen carstva, nošeni u slavu Marsa, boga rata. – *Prim. prev.*

**Lat.: znak, obeležje, zastava, steg. – *Prim. prev.*

⁵²U klasičnim tradicijama smatralo se da je onome na koga bi sleteo orao Zevs predodredio slavnu budućnost ili kraljevsko dostojanstvo, te da pojava orla predstavlja znak pobjede. Simbol je toliko univerzalan da kod Asteka orao ukazuje na mesto prestonice novog carstva. *Ba*, koncipiran kao deo ljudskog bića određen za večno nebesko postojanje u stanju blaženstva i večne slave, u egipatskim hijeroglifima često je predsta-

Saturniju – koja se smatra čas gradom, čas tvrđavom, a koja je bila smeštena tamo gde je kasnije iznikao Rim – i po kojem je ovaj bog bio smatran za skrivenu silu (*latens deus*) prisutnu u Laciju.⁵³ Što se tiče legende o nastanku Rima, već s Numitorom^{*} i Amulijem najavljuje se tema antagonističkog para. Amulije izgleda uvodi princip nasilja uzurpiranjem prestola Numitoru, koji u dobroj meri odgovara kraljevskom i sakralnom principu. Dvojnost se ponovo prikazuje u paru Romul–Rem. Ovde pre svega imamo karakterističnu temu herojskih ciklusa, utoliko što je par rodila žena, devica čuvarka svete vatre, s kojom se povezuje upravo ratnički bog Mars. Na drugom mestu je istorijsko-metafizički motiv „Spasenih iz Voda“. Na trećem mestu, *Ruminalis ficus***, smokva ispod koje blizanci nalaze pribrežište, iznova navodi – budući da je u starijem latinskom jeziku *ruminus*, koji se odnosi na Jupitera, označavao svojstvo „onoga koji hrani“ – na opšti simbol Drveta života i natprirodne hrane koju ono pruža. Međutim, blizance hrani i Vučica. Već je naglašeno dvostruko značenje Vuka: ne samo u klasičnom, već i u keltskom i nordijskom svetu misao o Vuku i ideja svetlosti često su zdržane, u toj meri da je Vuk bio povezan sa hiperborejskim Apolonom. S druge strane, Vuk takođe iskazuje divlju snagu, nešto elementarno i neobuzdano; u tom smislu se video da je u nordijskoj mitologiji „doba Vuka“ doba elementarnih sila u pobuni.

vljen kao jastreb, ekvivalent egipatskog orla. Preobražena duša u obliku jastreba u ritualu zadaje strah bogovima, pa se povodom toga može navesti izreka: „Izašao sam nalik na božanskog jastreba da zaposedem ono što na drugom svetu pripada Ozirisu i Horus čini deo mene po sličnosti svoga duha“ (*Book of the Dead*, nav. delo, LXXVIII, 1–4, 46). U *Rg-vedi* (IV, 18, 13; IV, 27, 2) orao nosi Indri tajanstveni napitak koji će ga učiniti gospodarem bogova, pošto ostavi za sobom niže ženske sile. Doktrinarno, u taj kontekst mogao bi se preneti skriveni smisao rimske imperijalne apoteoze – *consecratio* – gde je let orla s lomačem bio znak da je duša umrlog postala bog.

⁵³Plinije kaže: *Saturnia ubi nunc Roma est* („Saturnija, gde je sada Rim“, *prim. prev.*), a Vergilije (*Eneide*, 357–358): *Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem: Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen* [„Ovu stenu utemeljio je otac Janus, onu Saturn: ova je zvana Janikulum, ona Saturnija“]. Diodor (II, 1). Up. G. Sergi, *Da Albalonga a Roma*, Torino, 1934, str. 135–136.

*U starorimskoj mitologiji kralj Albe Longe. Amulije je Numitoru, svom bratu, uzurpirao presto, zbog čega ga ubijaju Romul i Rem, Numitorovi unuci. – *Prim. prev.*

**Smokvino drvo za koje se verovalo da je pod njim vučica dojila Romula i Rema; Rumina – stara etrurska boginja. – *Prim. prev.*

Ova latentna dvojnost u principu koji hrani blizance odgovara, u osnovi, samoj dualnosti Romul–Rem, koja je opet slična dvojnostima Oziris–Set, Kain–Avelj, itd.⁵⁴ Romul zapravo ocrtava međe grada u smislu svetog obreda i simboličnog principa reda, granice i zakona. Rem je, međutim, narušio to razgraničenje i iz tih razloga biva ubijen. Ovo je prva epizoda, gotovo preludijum dramatične unutarnje i spoljne, duhovne i društvene borbe Rima (delimično znane, delimično zatvorene u neme simbole) da stvori univerzalnu tradiciju herojskog tipa u mediteranskom svetu.

Mitska istorija perioda kraljeva ukazuje na antagonizam između herojsko-ratničkog i aristokratskog principa i elementa vezanog za plebejce, „Pelazge Rima“, kao i za lunarno-svešteničku komponentu (po poreklu etrursko-sabinjansku); ovaj antagonizam je izražen čak i u geografskim terminima: Palatino i Aventino.

S Palatinu je Romul video simbol dvanaest jastrebova koji su mu dali pravo na vlast nasuprot Remu, čiji je brežuljak bio Aventino. Posle Remove smrti, dvojstvo se izgleda ponovo javlja u obliku kompromisa, u paru Romul–Tacije, jer je Tacije kralj Sabinjana, to jest naroda prevashodno telursko-lunarnog kulta. A posle Romulove smrti izbija sukob između Albana (ratnička loza nordijskog tipa) i Sabinjana. S druge strane, po staroitalskom predanju na Palatinu je Herkul sreća dobrog kralja Evandra (koji će, što je vrlo važno, baš na Palatinu podignuti hram Viktoriji), nakon što je ubio Kaka, sina pelazgijskog boga htomske vatre i u svojoj pećini na Aventinu postavio oltar olimpskom bogu.⁵⁵ Herkul će kao „pobednički Herkul“, neprijatelj Bona Deje – zajedno s Jupiterom, Marsom, a zatim Apolonom kao „Apolonom spasiocem“ – biti naročito značajan za temu uransko-virilne rimske duhovnosti uopšte i slavljen u obredima iz kojih su bile isključene žene.⁵⁶ Uostalom, Aventino, brežuljak potuče-

⁵⁴ Set, mračni brat koji ubija Ozirisa, zvao se i Tifon, a Plutarh (*De Iside et Osiride*, XLIX) objašnjava: „Tifonu se daje ime Set, što znači nasilje, dominaciju, česti i nagli povratak.“ Sa Setom su u vezi neprijatelji solar-nog principa – boga Ra – zvani *mesu-betesh*, to jest „sinovi nemoćne pobune“.

⁵⁵ Za Piganjola (*Essai*, nav. delo, str. 15) dvoboju Herkul–Kak mogao bi biti legendarna transkripcija borbe između jedne arijske ili Ariječime srođene loze, i domorodačke loze pelazgijskog tipa, koja je okončana pobedom ove druge.

⁵⁶ Up. Makrobije, *Saturnalije*, I, 12, 27.

nog Kaka i ubijenog Rema, takođe je brežuljak Deje. Na njemu je najvažniji hram Dijane-Lune, velike boginje noći, kojeg je podigao Servije Tulije, kralj s plebejskim imenom i prijatelj plebsa. U ovaj hram se povlači plebs kada se pobuni protiv patricija; u njemu se, u Servijevu čast, održavaju svetkovine robova; u njemu se ustanovljuju drugi ženski kultovi, kao oni Bona Deje, Karmente, i Junone Regine (donet iz pobeđenog Veja^{*} 392. godine; prvobitno Rimljanim nije baš bio po volji), ili telursko-virilni kultovi, kao što je onaj Faunov.

Niz legendarnih kraljeva Rima je redosled epizoda borbe između dva principa. Posle Romula koji se preobrazio u „heroja“ u vidu Kvirina – „nepobedivog boga“ čijim otelovljenjem je sebe smatrao sam Cezar⁵⁷ – u Nume iznova oživljava lunarni tip etrursko-pelazgijskog kraljevskog sveštenika kojim upravlja ženski princip (Egerija**), i sa njim se najavljuje razdvajanje kraljevske i svešteničke vlasti.⁵⁸ Kod Tule Hostilija možemo videti znak reakcije upravo rimskog muževnog principa, nasuprot etrursko-svešteničkom: on se prvenstveno javlja kao tip *imperatora*, ratničkog vođe; mada Tula gine jer se popeo na oltar i spustio munju s neba, kao što to običavaju da čine sveštenici, u jeziku simbola to može da aludira upravo na pokusaj obnavljanja ratničke aristokratije na planu sakralnog. Sa etrurskom dinastijom Tarkvinija, u Rimu počinju tesno da se prepliću teme žene i suverenosti vladara koje često podstiču plebejske slojeve protiv aristokratije.⁵⁹

Zato fundamentalan događaj u istoriji Rima predstavlja pobuna patricija koja (509. pre n. e.), nakon

*Važan etrurski grad. – *Prim. prev.*

⁵⁷ Dion Kasije, XLIII, 45.

⁵⁸ Staroitalska nimfa; žena Nume Pompilija, poznata po mudrim savetima koje mu je davala u svim državnim poslovima. – *Prim. prev.*

⁵⁹ Posle Nume, kralju (koji je u početku bio iznad *flaminija* [sveštenici antičkog Rima, *prim. prev.*], koji pokazuju i fonetsku podudarnost sa *bramanima*) se suprotstavlja *rex sacrorum* koji je, kao što je s prawom istaknuto (up. A. Piganiol, *Essai*, nav. delo, str. 257) – mada se obično smatra da je bio sveštenik patricijskog obreda – u tom periodu više bio izraz plebejskog rituala; reč je o posredniku između naroda i velike plebejske boginje Lune, koji ne poseduje *spectio*, jer je to svojstvo patricija, i koji je po ritualu, ginekokratski, u rangu *ispod* vestalki.

⁵⁹ Možemo se vratiti Bahofenovom delu povodom odnosa između ženskih likova i kraljeva stranih dinastija. Dodaćemo da je ime *Servius* (Servije Tulije) prvobitno ukazivalo na sina robova, na isti način na koji se ime Brut (prvi tribun plebsa se zvao Junije Brut i na to ime se posle preve godine više ne nailazi u konzularnim letopisima) dodeljivalo pobuve

Servijevog ubistva, zbacuje Tarkvinija Oholog, završava sa stranom dinastijom i prekida sponu s prethodnom civilizacijom – gotovo istovremeno sa svrgavanjem narodnih tirana i sa dorskom restauracijom Atine (510. pre n. e.). Posle ovoga nije toliko važno pratiti unutrašnje borbe, različite slučajeve patricijskog otpora i plebejske usurpacije u Rimu. Zapravo, središte se postepeno pomera od unutarnjeg ka spoljnem. Pre nego da se razmatra kompromis određenih institucija i određenih zakona sve do imperijalne epohe, trebalo bi uzeti u obzir onaj „mit“ koji, kao što smo rekli, sačinjava sam istorijski proces političkog jačanja Rima. Mada on opstaje ili se kao heterogen južnjački element zavlači među potke rimskog duha, političke snage u kojima se taj element najkarakterističnije afirmisao bile su pogodene njime i na kraju neumoljivo uništene ili pokorene od drugačije, antitetičke, više civilizacije.

U tom pogledu, setimo se sa kakvom se jedinstvenom i izrazitom žestinom Rim obrušio na središta prethodne, prevenstveno etrurske civilizacije, često idući dotle da ukloni gotovo svaki trag njihove moći, njihovih predanja i samog njihovog jezika. Kao i Alba, tako i gradovi Vejo (grad Junone Regine),⁶⁰ Tarkvinija i Lukumonija jedan za drugim nestaju iz istorije. U tome gotovo da ima ispunjenja sudbinskog elementa – koji je pre nastao „delovanjem“ nego promišljanjem i traženjem – jedne rase koja je, uprkos svemu, uvek osećala da božanskim silama duguje svoju veličinu i svoju sreću. Pala je isto tako i Kapua, središte udobnog života i južnjačkog izobilja, oličenje estetizovane i afroditizovane „kulture“ – ali ne dorske Grčke, nego civilizacije koja je zavela i oslabila deo rimskog patricijata. Međutim, dve tradicije se sudaraju prevenstveno u punskim ratovima, u nemoj formi stvarnosti i poli-

njenim robovima pelazgijske loze (up. M. Michelet, *Histoire*, nav. delo, str. 106–107). Po plebejskom elementu značajna je i telurska tema koju je istaklo predanje prema kojem bi, pošto je proročanstvo najavilo da će vladati onaj ko bude poljubio sopstvenu majku, Brut kleknuo na tlo da poljubi Zemlju, shvaćenu kao Majku ljudi; a sinovima Zemlje – već smo podsetili na to – smatrali su se i plebejci i etrurski Lukumoni. Nije li onda neobično da Cezarov ubica nosi ime pobunjenih pelazgijskih robova, da se i on zove Brut, kao i prvi usurpator vlasti u Rimu?

⁶⁰Piganjol (*Essai*, nav. delo, str. 119, 259) tačno ističe da se u borbi Rima protiv Veja gotovo oteolvila Apolonova borba protiv Deje; slično značenje kao da se pokazuje i kod Livija (V, 23, 5–8) koji izveštava kako je pobednik nad Vejom, Kamilo, poprimio u tom svojstvu obliče solar-nog boga.

tičkih moći. Možemo se saglasiti sa Bahofenom⁶¹ da je uništenjem Kartagine, grada Boginje (Astarta-Tanit) i kraljevske žene (Didona) koju je već pokušao da zavede legendarni začetnik rimskog plemstva, Rim pomerio središte istorijskog Zapada sa telurske na uransku misteriju i sa lunarnog sveta majki na solarni svet očeva. Prvobitno i nevidljivo seme „rimske rase“ postiže unutrašnje oblikovanje života, sa *etosom* i pravom koji utvrđuju to značenje, uprkos neprestanom suptilnom delovanju suprotnog elementa. U stvari, rimski zakon prava osvajačkih vojski, uz mističnu koncepciju pobede (*victoria*), u čistoj je antitezi sa etrurskim fatalizmom i bilo kakvim kontemplativnim zanosima. Virilna misao o državi stoji nasuprot svakom hiperatično-demetrinskom obliku, koji ipak u svim svojim strukturama ima sakralni i ritualni element. Ta ideja okrepljuje duh i dušu i zasniva čitav život na čistoj nadmoći u odnosu na svaki naturalistički element. Askeza „akcije“ razvija se u tradicionalne oblike o kojima je već bilo govora i sa sebi svojstvenom disciplinom i vojničkim držanjem kasnije prodire u strukture samih korporativnih društava. *Gens* i *familia* ustrojeni su prema najstrožem očinskom pravu: u središtu su *patres*, sveštenici svete vatre, gospodari pravde i vojni poglavari svog naroda, svojih slugu ili štićenika, snažno individualizovani elementi Senata kao vrhovne aristokratske institucije. Sama *civitas*, koja je materijalizovani zakon, tek je ritam, red, broj. Mistični brojevi tri, dvanaest i deset sa svojim umnožavanjem u osnovi su svih njenih političkih razdvanja.⁶²

Premda Rim nije znao da se otrgne uticaju Sibilskih knjiga koje je uveo Tarkvinije Oholi, a koje predstavljaju upravo azijatski element pomešan s krivotvorenim heleni-

⁶¹ U primeru Rima koji se drži Sibilskih knjiga i sa dobrodošlicom dočekuje frigijsku Veliku Boginju (što je bio slučaj i sa azijskom boginjom prostitucije posle poraza kod jezera Trazimene) kako bi potpomođao pobedu nad Hanibalom, Bahofen je video afrodiski grad koji se gotovo uplašio od činjenice da je zanemarivao Majku toliko dugo, posvetivši se u celini virilnom principu *imperium-a*. Iako je ovo moguće, s druge strane ne treba da zaboravimo da se prema rimskim verovanjima rat nije uistinu mogao dobiti osim ako se ne prizovu i na sopstvenu stranu ne privuku bogovi neprijatelja. U tom smislu, frigijska Velika Boginja može se posmatrati i kao kopija punske Tanit; njen kult je tek kasnije postao deo rimskih verovanja, naročito se raširivši među plebejskim klasama.

⁶² Up. M. Michelet, *Histoire*, nav. delo, t. I, str. 148.

zmom i idu u susret plebejskom ritualu uvlačeći nova i sumnjiva božanstva u starodrevni i zatvoreni patricijski kult – dakle uprkos tome, Rim je znao da reaguje gde god bi se u jasnom obliku ukazao neprijateljski element i stvarno zapretio njegovoj najdubljoj stvarnosti. Tako vidi-mo kako Rim suzbija prodiranje bahičko-afrodiskog uticaja i žigoše bahanalije, kako zabranjuje Misterije azijatskog porekla jer su već počele da šire nezdrav misticizam i kako toleriše egzotične kultove kroz koje se neprestano provlačila htonska tema i tema Majki, u meri u kojoj oni ne vrše štetan uticaj na društveni život organizovan na principu muževnosti. Uništenje apokrifnih knjiga Nume Pompilija i izgnanstvo „filozofâ“, a posebno pitagorejaca, imaju dublje razloge od prolaznih i političkih. Kao i etrurske ostatke, i pitagorejstvo (koje je još u Grčkoj predstavljalo pelazijski preporod, uprkos prisustvu različitih elemenata) možemo smatrati ogrankom jedne pročišćene „demetrinske“ civilizacije. Zanimljiv je podatak da su klasični autori prepostavili usku vezu između Pitagore i Etruraca,⁶³ te da su zabranjeni komentari knjiga Nume Pompilija težili da utvrde upravo tu vezu i opet otvore vrata (pod maskom prepostavljene tradicionalnosti) antitečkom, antirimskom, pelazijsko-etrurskom elementu.

Drugi istorijski događaji koji s gledišta metafizike civilizacije istovremeno imaju značenje simbola jesu pad izidskog Kleopatrinog i Jerusalimskog carstva. To su novi momenti razvoja unutrašnje istorije Zapada, a taj razvoj se odvija kroz dinamiku idejnih antiteza koje se odražavaju u građanskim borbama. Tako i kod Pompeja, Bruta, Kasija i Antonija možemo razabrati temu Juga u upornom, ali osućećenom pokušaju da se obuzda i nadvlada nova stvarnost.⁶⁴ Ako je Kleopatra jasan simbol afrodiske civilizacije čijoj omči Antonije ne odoleva,⁶⁵ Cezar ovaploćuje arijsko-zapadni tip gospodara. On je taj koji proročkim rečima: „U mojoj je lozi veličanstvo kraljeva, koje se sнагом ističe među ljudima, i svetost bogova, u čijim je rukama moć kraljeva“⁶⁶ već najavljuje da se u Rimu ponovo

⁶³Up. na primer Plutarh, *Symposiaca*, VIII, 7, 1–2.

⁶⁴Up. J. J. Bachofen, *Die Sage von Tanaquil*, nav. delo, str. XXXIX.

⁶⁵Zanimljiv je podatak (Dion Kasije, L, 5) da su Kleopatra i Antonije uzeli imena Izide, odnosno Dionisa, reprodukujući tako dva komplementarna obrasca civilizacije „afrodiskog“ tipa.

⁶⁶Svetonije, *Caesar*, 6.

javlja najviša koncepcija *imperium-a*. U stvari, već se sa Avgustom (koji je u očima Starih Rimljana otelovljavao *numen* i *aeternitas* sina Apolona-Sunca) ponovno upostavlja nedvosmisленo jedinstvo dveju moći, zajedno s reformom koja treba da uvede principe drevne rimske religije protiv prodora egzotičnih kultova i praznoverja. Ovdje se ostvaruje tip države koja je, kao potvrđena olimpsko-solarnom idejom, prirodno morala težiti univerzalnosti. Zapravo, ideja Rima se na kraju potvrđuje mimo svakog partikularizma, ne samo etničkog, već i religioznog. Pošto je imperijalni kult jednom bio definisan, svojstvo mu je bilo da u nekoj vrsti „religijskog feudalizma“ poštuje i prima različite bogove koji odgovaraju tradicijama pojedinih naroda u rimskoj ekumeni. Ipak, iznad svake pojedinačne i nacionalne religije trebalo je da se posveđeni viša *fides*, vezana upravo za natprirodni princip otelovljen u Imperatoru ili Imperatorovom „geniju“. Nju je simbolisala Viktorija kao mistično biće čijem se kipu Senat zaklinjao na vernost.

U Avgustovoj epohi asketizam akcije obeležen proročkim elementom stvorio je dovoljno prostrano telo da rimска univerzalnost nađe opipljiv izraz i da svoju harizmu podari složenoj raznorodnosti naroda i rasa. Rim se javio kao „Roditelj ljudi i roditelj bogova“, onaj „u čijim se hramovima ne biva daleko od neba“ i koji je od različitih naroda napravio jedinstvenu naciju – *fecisti patriam diversis gentibus unam*.⁶⁷ *Pax augusta et profunda** izgledalo je da postepeno, kao *pax romana*, seže do granica poznatog sveta. Činilo se kao da Tradicija treba da se javi u oblicima svojstvenim „herojskom ciklusu“. Izgledalo je kao da je okončano gvozdeno doba i da se najavljuje povratak prvobitnog doba, doba hiperborejskog Apolona. „Poslednje je doba kumanskog proroštva konačno stiglo“, pevao je Vergilije. „Evo se celovit rađa veliki poredak vekova. Vraća se Devica, vraća se Saturn. Novo pokolenje silazi s nebeskih visina – *iam nova progenies coelo demittitur alto*. Umilostivi se, o neporočna Lucino**“, da pomogneš radanju Deteta; sa tim rođenjem skončaće gvozdena rasa

⁶⁷Izrazi Rutilija Namacijana, *De redditu suo*, I, 49; I, 50; I, 62–65 [it. prev.: *De redditu*, Sansoni, Firenze, 1975].

*Lat.: avgustovski (uzvišeni mir); duboki carski mir. – *Prim. prev.*

**Lucina, boginja svetlosti i porodaja, jedan od najstarijih Junoninih epiteta. – *Prim. prev.*

i na čitavom svetu ustaće zlatna rasa, i evo, vlastaće tvoj brat, Apolon... Božanski život primiče Dete o kome pevam, i videće kako se heroji mešaju sa bogovima, a i on sam sa njima“ – *ille deum vitam accipiet divisque videbit – permixtos heroas et ipse videbitur illis*⁶⁸ [„On će živeti život bogova; videće heroje kako se druže s bogovima, a i njega samog oni će videti“]. Taj osećaj bio je toliko snažan da se morao nametnuti i potom čak uzdići Rim u nadistorijski simbol; i sami hrišćani govorili su kako se, sve dok Rim bude bio siguran i celovit, ne treba plašiti zastrašujućih potresa poslednjeg doba, ali da će se onoga dana kada bude pao Rim čovečanstvo naći na pragu agonije.⁶⁹

10. SINKOPA ZAPADNE TRADICIJE

Prvobitno briščanstvo

Sa pojavom hrišćanstva počinje opadanje bez preseданja.

Na prethodnim stranicama naglasili smo šta je u Rimu predstavljalo središnju silu i prikazali njen složen razvoj tokom kojeg su heterogeni uticaji mogli samo delimično da deluju u odnosu na ono što je, iza kulisa ljudskog, dalo Rimu specifičan lik i karakter.

Onaj Rim koji se oslobođio svojih domorodačko-atlantskih i etrursko-pelazgijskih korena, koji je zaredom uništio velika središta najmlađe južnjačke civilizacije, koji je prezreo grčke filozofe i zabranio pitagorejce i koji je, napokon, zabranio bahanalije reagujući protiv prvih pret-hodnica aleksandrijskih božanstava (progoni iz 59, 58, 53, 50. i 40. godine pre n. e.) – sakralni, patricijski i virilni Rim u kojem su važili *jus, fas i mos** – u sve većoj meri podleže prodloru nedoličnih azijatskih kultova, koji se brzo uvlače u život Carstva i menjaju mu ustrojstvo. Simboli Majke, varijeteti mistično-panteističkih božanstava Juga vraćaju se u sasvim neautentičnim oblicima, potpuno lišeni prvobitnog demetrinskog sjaja, povezani sa izopačenjem običaja i suštine rimske *virtus*, a još više samih institucija. Taj proces raslojavanja na kraju pogarda samu imperijalnu misao. Njen sakralni sadržaj opstaje, ali kao puki simbol nošen mračnom i haotičnom strujom, kao pomazanje koje retko odgovara dostojanstvu onih koji su njime obeleženi. Istorici i politički, predstavnici Carstva sada rade suprotno od onog što bi zahtevala njegova obrana i potvrđivanje u čvrstom i organskom poretku. Umesto da reaguju, proberu i sakupe nadživele elemente „rase Rima“ u središtu države da bi se na odgovarajući način suprotstavili naletu sila koje su kidisale na Carstvo, cezari su se latili apsolutističke centralizacije i ujednačavanja. Senat bez autoriteta poniošto je na kraju razlike između rimskih i latinskih gradana i mase drugih podanika, proglašivši sve rimskim građanima. Pomislilo se da bi de-

⁶⁸Vergilije, *Ekloge*, IV, 5–10, 15–18. Među ovim proročkim Vergilijevim rečima pominje se smrt zmije (IV, 24), grupa heroja koja će obnoviti Argov simbolični poduhvat, i novi Ahilej koji će ponoviti isto tako simboličan rat Ahajaca protiv Troje (IV, 33–36).

⁶⁹Laktancijevi izrazi, *Institutiones*, VII, 25, 6. Up. Tertulijan, *Ad Scapulam*, II.

* Lat.: *jus* – pravo, zakon; *fas* – božanska zapovest ili komanda; *mos* – običaj. — Prim. prev.

spotizam oslonjen na vojnu diktaturu zajedno sa obeshrabrujućom birokratsko-administrativnom strukturu mogao držati na okupu rimsku ekumenu, svedenu zapravo na neartikulisanu i kosmopolitsku masu. Ličnosti koje su posedovale crte veličine i drevnog, rimskog dostojanstva, koje su otelovljavale poneki aspekt nebeske prirode i čvrstinu „kamena“ i koje su još imale sklonosti prema onom što je bilo znanje, primivši ponekad i inicijacijsko posvećenje – sve do Julijana Imperatora – pojavljivale su se sporadično i nisu mogle da učine ništa presudno što bi zau stavilo opšti proces opadanja.

Imperialni period nam u svom razvoju pokazuje ovu protivurečnu dvostrukost: s jedne strane teologija, metafizika i liturgija apsolutnih vladara zadobijaju sve precizniji oblik, a s druge mnogo toga upućuje na novo zlatno doba. Svakom cezaru se kliče *expectate veni**, njegova pojava podseća na mistični događaj – *adventus augusti*** – obeležen prirodnim čudima, kao što zlokobni znaci prate njegovo propadanje. On je *redditor lucis aeternae**** (Konstancije Hlor), on je ponovo *pontifex maximus* i on je od olimpskog boga primio univerzalnu vlast koju simbolizuje sfera (kugla). Cezarova obeležja su kruna koja blista poput sunca i žezlo kralja neba. Njegovi zakoni smatrali su se svetim ili božanskim. U samom senatu, ceremonija koja se na njega odnosi ima liturgijski karakter. Njegova slika je obožavana u hramovima mnogih provincija, a bila je i na različitim stegovima legija kao najviša referentna tačka *fides-a* i vojničkog kulta i kao simbol jedinstva Carstva.¹

Ali ona je bila samo zrak s nebesa, svetlosna osa usred mračnog demonstva u kojem se svaka strast, ubijanje, okrutnost i izdajstvo razbuktavaju u nadljudskim razmerama. Kako se kasno Rimsko carstvo bliži kraju, pozadina je sve tragičnija, krvavija i razuzdanija, uprkos sporadičnom javljanju jakih vođa koji su i pored svega znali da se istaknu u jednom već posrnulom i urušenom svetu. Usled toga, moralno se stiće do tačke kada je imperialna funkcija, u osnovi, postojala jedino po imenu. Rim joj je još uvek bio gotovo očajnički veran u svetu kojeg su drmali zastrašujući potresi, ali u suštini – presto je bio prazan.

*Lat.: dodji očekivani. – *Prim. prev.*

**Lat.: dolazak posvećenog. – *Prim. prev.*

***Lat.: onaj koji daje večnu svetlost. – *Prim. prev.*

¹Up. E. Staufer, *Christus und die Caesaren*, Hamburg, 1948.

Svemu ovome treba dodati podrivačko delovanje hrišćanstva.

Ako ne treba da ignorisemo složenost i heterogenost elemenata u prvobitnom hrišćanstvu, isto tako ne možemo poreći ni postojeću antitezu između sila i *patosa* koji u njemu preovladavaju i prvobitnog rimskog duha. U ovom delu rada nećemo ukazivati na tradicionalne elemente jedne ili druge istorijske civilizacije, nego ćemo izneti na video u kakvom su duhu i funkciji istorijske struje sveukupno delovale. Prisusutvo pojedinih tradicionalnih elemenata u hrišćanstvu (a zatim, u većoj meri, u katolicizmu) ne može nas spreciti da prepoznamo preveratnički karakter tih dveju struja.

U vezi s hrišćanstvom poznato je kakva se sve dvosmislена duhovnost vezuje za posebno stablo judaizma iz kojeg se ono prvobitno razvilo, kao i za azijatske dekadentne kultove koji su olakšali širenje nove vere izvan njenog izvornog ognjišta.

Što se prve tačke tiče, neposredni prethodnik hrišćanstva nije tradicionalni judaizam, nego su to proroštva i slične struje u kojima preovladavaju pojmovi greha i ispaštanja, u kojima se otvara prostor za *beznade* kao oblik duhovnosti i u kojima se tip ratničkog Mesije kao emanacije „Gospoda Nebeskih Vojski“ zamjenjuje tipom Mesije kao „Sina Čovečjeg“, predodređenog da bude žrtva iskušnjena, da bude progonjen, da bude nada niščih i odbaćenih i predmet konfuzne i ekstatične čežnje. Poznato je da je mistična figura Isusa Hrista prvobitno uzela oblik i crpla nadahnuće upravo iz okruženja zasićenog ovim mesijanskim *patosom* koji se nezaustavljivo širio zahvaljujući proročkim propovedima i raznim otkrivenjima. Usredsređujući se na Isusa kao Spasioca i raskidajući sa „Zakonom“ – to jest s jevrejskom ortodoksijom – primitivno hrišćanstvo je, u stvari, moralno preuzeti nekoliko već naznačenih tipičnih motiva semitske duše u njihovom čistom stanju; ovi motivi svojstveni su tipu čoveka rastrzanog iznutra i kadri da stvore antitradicionalni virus, posebno u odnosu na tradiciju kao što je rimska. Teologija apostola Pavla je te elemente u određenoj meri univerzalizovala i ospособila da deluju bez neposredne veze sa svojim poreklom.

Orfizam je u raznim oblastima antičkog sveta povoljno uticao na prihvatanje hrišćanstva – ne kao drevne inicijacijske doktrine Misterija, već kao njene profanacije, saglasne s napredovanjem kultova mediteranske dekadencije.

Tu se podjednako uobličila misao o „spasenju“, sada u običnom religioznom smislu, i afirmisao ideal religije otvorene za sve, van svakog koncepta rase, tradicije i kaste; drugim rečima, ovaj ideal ide u susret onima što nisu imali ništa ni od rase, ni od tradicije, ni od kaste. U toj masi se sve više širila neka nejasna potreba – uz istovremeno delovanje univerzalističkih kultova istočnjačkog porekla – a onda se u figuri osnivača hrišćanstva pojavio, da kažemo, element koji je proizveo katalitični talog, kristalizaciju onoga što je zasićivalo atmosferu. I tada više nije bilo reči o nekakvom sloju, o raspršenom uticaju, već o određenoj sili koja se suprotstavlja drugoj.

Doktrinarno, hrišćanstvo se pokazuje kao beznadni oblik dionisizma. Oblikujući se prvenstveno po ugledu na iznutra narušen ljudski tip, ono se oslanjalo na iracionalni deo bića i namesto puteva „herojskog“, saznajnog i inicijacijskog uzdizanja postavilo je kao osnovni instrument *veru*, silinu uznemirene, postidene i potresene duše gurnute prema natprirodnom. Svojim sugestijama o skorašnjem dolasku Carstva nebeskog i svojim slikama o alternativi večnog spasenja i večnog prokletstva, prvo bitno hrišćanstvo se usmerilo na intenziviranje krize takvog tipa čoveka i potenciranje zanosa vere sve dok se, uz simbol spasenja i iskulpljenja u raspetom Hristu, nije otvorio problematični put iskulpljenja. Ako u Hristovom simbolu ima tragova misterijske teme s novim pozivanjem na orfizam i analogne struje, novoj religiji je, međutim, svojstvena upotreba te sheme na planu koji više nije inicijacijski, nego zapravo osećajni i, u krajnjem slučaju, plan mističke konfuzije, usled čega se sa odredenog gledišta slobodno može reći da je s hrišćanstvom Bog sebe učinio čovekom. Nije to više bila ni čista religija Zakona – kao u ortodoksnom judaizmu – ni prava inicijacijska Misterija, već nešto između, surogat ovog drugog u formulaciji prilagođenoj pomenutom tipu rastrzanog čoveka koji se osećao uzdignutim nad svojom podlošću, iskulpljen u pandemijskom utisku „milosti“, nadahnut novom nadom, opravdan, iskulpljen i oslobođen sveta, tela i smrti.² Sve to predstavlja

nešto suštinski strano rimskom i klasičnom duhu – štaviše, indoevropskom duhu uopšte. Istoriski ovo je značilo nadmoć *patosa* nad *etosom*, nadmoć one sumnjive, čeznutljive soteriologije kojoj se visoko držanje sakralnog rimskog patricijata i strogi stil pravnika, vođa i paganskih mudraca uvek suprotstavlja. Bog nije više bio simbol suštine lišene strasti i promene, na odstojanju u odnosu na sve što je samo ljudsko, niti je bio Bog patricija koji se priviza da ustane, koji se dovodi na čelo legija i otelovljuje u pobedniku. Umesto toga, ovde je u prvom planu bila figura koja je u svojoj „patnji“ preuzela i afirmisala kao isključiv („Niko neće doći k ocu do kroza me“; „Ja sam put i istina i život“*) pelazgijsko-dionizijski motiv žrtvovanih božanstava, bogova koji umiru i ponovo se pojavljuju u senci Velikih Majki.³ Sam mit o rođenju Device nosi u sebi tragove analognog uticaja i podseća na boginje koje, kao hesiodska Geja, rađaju bez supružnika. U vezi s tim, značajna je istaknuta uloga koju je u razvoju hrišćanstva morao imati kult „Majke Božje“, „Božanske Device“. U katolicizmu je Marija, „Majka Božja“, kraljica anđela, svih svetih, gornjeg i donjeg sveta. Tako shvaćena, ona je takođe majka svih ljudi (putem usvojenja), „Kraljica sveta“ i „darovateljica svake milosti“. Ovi izrazi, nesrazmerni u odnosu na stvarnu ulogu Marije u sinoptičkim jevangeljima, ponavljaju svojstva vrhovnih božanstava Majki preindoevropskog Juga.⁴ Naime, ako je hrišćanstvo suštinski više religija Hrista nego Oca, u njemu predstave Isusa deteta ili raspetog Hristovog tela u naručju obožene Majke nesumnjivo podsećaju na istočnjačke kultove Sredozemlja,⁵ ističući tako antitezu u odnosu na ideal čisto olimpskih

jevrejsku tradiciju – ortodoksnii judaizam nastavio da se razvija kao nezavisni pravac, ne priznajući hrišćanstvo, kroz Talmud, a u kabali je imao upravo inicijacijsku tradiciju koju hrišćanstvo nije nikada posedovalo. Tako se dogodilo da je kasnije, gde god se na Zapadu uobličila prava ezoterija, to suštinski bivalo izvan hrišćanstva, uz pomoć nehrisćanskih struja kao što su jevrejska kabala, hermetizam ili pokreti drevnog nordijskog porekla.

²Jovan, XIV, 6. – Prim. prev.

³Up. L. Rougier, *Celse*, Paris, 1925.

⁴Isto tako je važno da je, po mnogim katoličkim teologima, svaki znak predodređenosti i odabranosti neizvestan; izvestan bi bio samo onaj koji je dobijen putem odanosti Devici. „Pravi Marijin rab“ steciće večni život. O svemu tome up., na primer, J. Berthier, *Sommario di teologia dogmatica e morale*, Torino², 1933, §§ 1791–1792.

⁵Jerolim (*Epistola ad Paulinum*, 49) je istakao da je Vitlejem „jedno vreme bio u senci šume Tamuz-Adonisa, a u pećini gde se rada dete Isus ne-

²Tako se u poređenju sa ortodoksnim judaizmom za prvo bitno hrišćanstvo u najboljem slučaju može dokazati mistični karakter na liniji prošlosti, ali ni u kom slučaju i inicijacijski, kao što bi to hteo F. Šuon (Schuon, *De l'unité transcendante des religions*, Pariz, 1937), koji se oslanja na sporadične elemente prisutne pre svega u Istočnoj crkvi. Ne bi nikada trebalo zaboraviti da je – ako je hrišćanstvo prisvojilo drevnu

božanstava, oslobođenih strasti i odvojenih od telursko-materinskog elementa. Simbol kojeg je sama Crkva morala usvojiti bio je simbol Majke (Majke Crkve), a kao religioznost u uzvišenom smislu koncipirana je religioznost duše koja preklinje i moli, svesna svoje nedostojnosti, grešnosti i nemoći pred Raspetim.⁶ Mržnja prvobitnog hrišćanstva prema svakom obliku virilne duhovnosti, prema svemu što može pripomoći u aktivnom prevazilaženju ljudske uslovljenosti a žigosano je kao ludost i greh oholosti, na jasan način izražava nerazumevanje za simbol „herojskog“. Uprkos potencijalu kojeg je nova vera znala da proizvede među onima koji su osećali život Hristovu tajnu i odatle crpli snagu za mahnito mučeništvo, pojавa hrišćanstva označava pad; s njim se, u celosti, ostvarila neka vrsta one duhovne kastracije svojstvene ciklusima lunarno-svešteničkog tipa.

I u hrišćanskom moralu prilično jasno se uočavaju južnjački i nearijski uticaji. A to što se ne priznaje nikakva duhovna razlika između ljudi i što se za najviši princip izabira ljubav pred Bogom, a ne pred nekom boginjom – to i nije mnogo važno. Ova jednakost suštinski pripada opštoj koncepciji, čija je jedna od varijanti „prirodno pravo“ koje je našlo načina da se uvuče u rimsko pravo u doba dekadencije: to je funkcija antitetična herojskom idealu ličnosti, vrednosti dator svemu što jedno biće – diferencirajući se i dajući samome sebi oblik – osvaja za sebe u hijerarhijskom poretku. Tako se, praktično, hrišćanski egalitarizam s principima bratstva, ljubavi i zajedništva naposletku pokazao kao mistično-religiozna osnova društvenog idealu suprotnog čistoj rimskej ideji. Namesto *univerzalnosti*, koja je istinita samo u funkciji hijerarhijskog vrha (koji ne poništava nego prepostavlja i utvrđuje razliku), nastajao je zapravo ideal *kolektiviteta*, koji se potvrđuje u samom simbolu mističnog Hristovog tela, ali

kada se razlegao plač Venerinog miljenika⁷. Up. i A. Drews, *Marienmythen* (Jena, 1928) za opštu povezanost figure Marije s pret-hodnim boginjama sredozemnog ciklusa. U vezi sa ženskim elementom hrišćanstva, sam Ž. de Mestr (*Les Sotries*, nav. delo, dodatak, II, str. 323–324) ističe: „Vidimo da spasenje (*salut*) stiže posredstvom žene navedene od samog početka. U čitavoj jevandeoskoj priči žene imaju veoma značajnu ulogu. U svim slavnim pobedama hrišćanstva [kao uostalom u širenju dionizijske religije], bilo nad pojedincima ili nad nacijama, uvek se uočava lik žene.“

⁶U prethrišćanskom Rimu Sibilske knjige, koje su uvele kult Velike Boginje, uvele su i *supplicatio*, to jest poniznost pred božanskim kipom kojem su se grlila kolena i ljibile ruke i stopala.

sadrži u zametku dalji regresivni i opadajući uticaj kojeg katolicizam, uprkos svojoj romanizovanosti, nikada nije ni umeo niti hteti u potpunosti da prevaziđe.

Zbog ideje natprirodnog i dualizma kojeg ono podržava, neki ljudi bi hteli da vrednuju hrišćanstvo kao doktrinu. U njemu se, ipak, nailazi na tipičan slučaj različitog delovanja koje može izvršiti sam princip u zavisnosti od funkcije u kojoj se preuzima. Hrišćanski dualizam suštinski potiče iz dualizma svojstvenog semitskom duhu i deluje upravo na suprotan način od onog zbog kojeg je, kao što smo videli, doktrina o dve prirode činila osnovu svakog dostignuća tradicionalnog čovečanstva. Strogo suprotstavljanje natprirodnog porekla onom prirodnom u prvobitnom hrišćanstvu moglo je imati pragmatično opravdanje, vezano za posebnu istorijsku i egzistencijalnu situaciju određenog ljudskog tipa. Međutim, takav dualizam je po sebi sasvim različit od tradicionalnog, jer nije bio potčinjen višem principu, višoj istini, jer je zahtevao apsolutni i ontološki karakter umesto relativnog i funkcionalnog. Dva porekla, prirodni i natprirodni, kao i udaljenost među njima, hipostazirani su tako da prejudiciraju svaki stvaran i aktivan dodir. Otud, što se čoveka tiče (a i zbog istovremenog delovanja jedne jevrejske teme), nastaje pojam o „stvorenju“ suštinski odeljenom od Boga kao „tvorca“ i ličnog bića; ta distanca se maksimalno uvećava preuzimanjem i naglašavanjem misli o „prvobitnom grehu“ (koja je takođe jevrejska). Na poseban način, iz ovog dualizma proističe shvatanje svakog ispoljavanja natčulnih uticaja u pasivnom obliku kao „milosti“, „odabranosti“ i „spasenja“, a i nepriznavanje – već naglašeno i često vezano za pravi pravcati animozitet – svake „herojske“ mogućnosti čoveka, koje su na drugoj strani pratili poniznost, strah od Boga, trpljenje i molitva. Reči Jevangelja o nasilju koje vrata Neba mogu pretrpeti⁸ i preuzimanje onih reči cara Davida „Vi ste bogovi“ [„Ja rekoh: bogovi ste“**], pripadaju elementima koji praktično ostaju bez uticaja na *patos* koji preovlađuje u prvobitnom hrišćanstvu. Očigledno, u hrišćanstvu uopšte su učinjeni univerzalnim, ekskluzivnim i uzvišenim put, istina i držanje koji odgovaraju samo nižem tipu čoveka ili onim niskim slojevima društva za koje su i koncipirani egzoterični ob-

⁷Matej, XI, 12. – Prim. prev.

⁸Jovan, X, 34. – Prim. prev.

lici Tradicije (što je jedan od karakterističnih znakova „mračnog doba“, *kali-juge*).

Toliko o odnosima čoveka prema božanskom. Druga posledica hrišćanskog dualizma bilo je obesvećenje i umrtvljavanje prirode. Hrišćanski „nadnaturalizam“ učinio je da antički mitovi o prirodi više nikad ne budu potpuno razumljivi. Priroda prestaje da bude nešto živo, a njeno magijsko-simbolično poimanje koje je činilo osnovu svešteničkih nauka je odbačeno i žigosano kao „paganško“. Zapravo, nakon što je hrišćanstvo trijumfovalo te nauke su podlegle brzom procesu degeneracije – izuzev onemoćalog ostatka kojeg je zasnovala kasnija katolička tradicija rituala. Priroda postaje nešto strano, ako ne i dijabolično, što je, opet, poslužilo nastanku monaškog asketičizma (umrtvljujućeg i protivnog svetu i životu) kao tipično hrišćanske askeze, radikalno antitetičnom i rimskom osećanju.

Treća posledica odnosi se na oblast politike. Principi „Moje kraljevstvo nije od ovoga sveta“ i „Dajte caru carevo a Bogu Božje“* predstavljali su neposredan napad na koncept tradicionalnog suvereniteta i jedinstva dveju vlasti koje je nepobitno bilo priznato u carskom Rimu. Posle, Hrista – potvrđuje Gelasije I** – nijedan čovek ne može biti i kralj i sveštenik; jedinstvo *sacerdottum* i *regnum*, ukoliko ga zahteva monarh, đavolska je varka, krivotvorene pravog svešteničkog kraljevskog dostojanstva koje pristaje samo Hristu.⁷ Upravo u ovoj tački suprotnost između hrišćanske i rimske misli pretvorila se u otvoren sukob. U vreme kada je nastalo hrišćanstvo, rimski *Panteon* je bio takav da je i kult hrišćanskog Spasitelja mogao, na kraju, naći mesta među ostalima, kao poseban kult nastao šizmom iz jevrejstva. Kao što smo rekli, carskoj univerzalnosti bilo je svojstveno da razvije višu ujediniteljsku i nalogodavnu funkciju iznad bilo kog posebnog kulta, koju ovaj poslednji nije imao potrebe da negira. Ipak, tražio se čin koji bi posvedočio o nadredenoj *fides*, pozivajući se upravo na princip „odozgo“ otelovljen u Imperiji, to jest u Avgustu. Upravo taj čin (obred sa žrtvenim ponudama pred carskim simbolom) hrišćani su odbijali da vrše i pro-

*Jovan, XVIII, 36; Matej, XXII, 21. – Prim. prev.

**Sveti Gelasije, papa od 492–496. godine; borac protiv maniheizma. – Prim. prev.

⁷De anathematis vinculo, 18.

glasili su ga nespojivim sa svojom verom; stoga je nastupila epidemija mučeništva, što je rimskim činovnicima moralno izgledati kao čista ludost.

Međutim, time je nova vera objavljava samu sebe. Nasuprot univerzalnosti potvrđivala se druga, suprotna univerzalnost zasnovana na dualističkom prelomu. Izložena je napadu tradicionalna hijerarhijska koncepcija po kojoj je, budući da svaka vlast dolazi „od neba“, lojalnost imala natprirodnu potvrdu i religijsku vrednost. U ovom grešnom svetu ima mesta samo za *civitas diaboli*; *civitas Dei*, Božanska država, nalazi se na odvojenom planu i svodi se na jedinstvo onih koje neka nejasna čežnja gura prema onostranom, koji kao hrišćani imaju samo Hrista za poglavara i koji čekaju dolazak poslednjeg dana. A tamo gde se ova misao nije svela na prevratnički i defetistički virus, tamo gde se još Caru „davalo ono što je Carevo“, *fides* je obesvećena i sekularizovana: ona je značila samo običnu poslušnost pukoj zemaljskoj sili. Pavlove reči da je „svaka vlast od Boga“ morale su ostati lišene pravog značenja.

Ako je, dakle, hrišćanstvo potvrdilo duhovni i natprirodni princip, taj princip je, istorijski gledano, morao delovati u smislu disocijacije i uništavanja. On nije predstavljao nešto što je spremno da galvanizuje ono što se u rimskom duhu materijalizovalo i raslojilo, nego je predstavljao nešto heterogeno, različitu struju koja je išla u susret onome što u Rimu više nije bilo rimsko i snagama koje je Svetlost Severa znala da zauzdava tokom čitavog ciklusa. Taj princip je poslužio raskidanju poslednjih veza, ubrzavanju kraja velike tradicije. Nije pogrešio Rutilije Namacijan kad je izjednačio Jevreje i hrišćane kao neprijatelje vlasti drevnog Rima, pri čemu je Jevreje okrivio da su van Judeje (koja je bila pod jarmom legija) među narodima Urbe* proširili kobnu zarazu (*excisae pestis contagia*), a hrišćane da su posejali otrov koji menja duh i rasu – *tunc mutabantur corpora, nunc animi*.⁸

Onaj ko tumači zagonetna značenja simbola svakako će biti iznenaden ulogom koju u mitu o Isusu ima motiv *magarca*. Ne samo da je magarac prisutan Hristovom rođenju, nego su na magarcu pobegli Devica i božansko deće, a magarca je Hristos jahao prilikom pobedničkog ula-

*Grad Rim. – Prim. prev.

⁸De redditu suo, I, 395–398; I, 525–526.

ska u Jerusalim. Magarac je tradicionalni simbol „niže“ sile raspadljivosti. U Egiptu je to Setova životinja, koja otelovljuje upravo takvu silu, ima antisolarni karakter i u vezi je sa „sinovima nemoćne pobune“; u Indiji je to životinja koju jaše Mudevi i koja predstavlja niži aspekt ženskog božanstva; kao što je poznato, u helenskom mitu magarac je simbolična životinja koja u dolini Lete večno jede Oknosov rukosad, a u vezi je i sa Hekatom, ženskim htonsko-paklenim božanstvom.⁹

Tako bi ovaj simbol mogao predstavljati tajni znak sile koja se zdržala s prvočitnim hrišćanstvom i kojoj bi ono, delimično, dugovalo svoj trijumf; to je sila koja izbjegi i dobija aktivnu ulogu gde god ono što u tradicionalnoj strukturi odgovara principu *cosmosa* posrće i raščinjava se. Pojava hrišćanstva, zapravo, ne bi bila moguća da već nisu malaksale vitalne mogućnosti rimskog herojskog ciklusa, da „rasa Rima“ nije omlitavila u duhu i u ljudima (a dokaz za to je neuspešan pokušaj restauracije od strane Julijana Imperatora), da tradicije Starog sveta nisu potamnеле i da, uz etnički haos i kosmopolitsko razjedinjavanje, carski simbol nije bio kontaminiran i sveo se, kao što smo rekli, na puko preživljavanje usred sveta u ruševinama.

⁹Up. i R. Guénon, *Seth*, nav. delo, str. 593. U *Rg-vedi* magarac često nosi ime *rásaba*, gde *rásā* uključuje značenje meteža, buke i čak pjianstva. Apolon u mitu menja uši kralja Mide u magareće, zato što se Midi više svjedela Panova muzika od njegove, i što se umesto za hiperborejski opredelio za panteističko-dionizijski kult. Kod Hiperborejaca je ubijanje magaraca bilo žrtvovanje koje je najmilije samom Apolonusu (up. Pindar, *Pitijske ode*, X, 33–56). Tifon-Set (koji odgovara Pitonu, Apolonovom neprijatelju), koga je pobedio Horus, beži u pustinju zajahavši magarca (up. Plutarh, *De Iside et Osiride*, XXIX–XXXII), a zmija Apep, oličenje mračnog prinčipa, često je prikazana s magarcem ili kako je magarac nosi (up. E. A. Wallis-Budge, *Book of the Dead*, nav. delo, str. 248). Dionisa je isto tako do Tebe odneo magarac, životinja koja se zbog toga vezivala za njega. Između ostalog, povodom onoga što mora da se sačuvalo tajnim putem, zanimljivo je istaći da su se na pojedinim srednjovekovnim svetkovinama gde je Devica prikazivana sa detetom na magarcu kojeg vodi Josif, glavne počasti odavale magarcu.

11. PRENOŠENJE CARSTVA. GIBELINSKI SREDNJI VEK

Moć tradicije koja je oblikovala Rim se u odnosu na hrišćanstvo ispoljila u činjenici da nova vera, realno gledano, nije umela da osvoji zapadni svet kao čisto hrišćanstvo, iako je uspela da razori drevnu civilizaciju; tamo gde je dostigla izvesnu veličinu ona je morala da u izvesnoj meri izda samu sebe, a to je postigla više zahvaljujući elementima preuzetim iz suprotstavljenе tradicije – rimske i klasične prethrišćanskim elementima – nego zahvaljujući hrišćanskom elementu u svom originalnom obliku.

U stvari, hrišćanstvo je samo spolja „preobratilo“ zapadnog čoveka; ono je zasnovalo njegovu „veru“ u najapstraktnijem smislu, dok je njegov stvarni život nastavio da se poviňuje manje-više materijalizovanim oblicima suprotnе tradicije delovanja – a kasnije, u srednjem veku, određenom *etosu* koji je opet morao da bude suštinski prožet nordijsko-arijskim duhom. Teorijski, Zapad je prihvatio hrišćanstvo, ali istoričar se uvek iznova čudi da je Evropa s njime mogla primiti tolike motive vezane za jevrejsku i stočnjačku koncepciju. Sa svih praktičnih aspekata, pak, Zapad je ostao paganski. Rezultat je, dakle, bila hibridizacija. U katoličkom oslabljenom i romanizovanom obliku hrišćanska vera je takođe predstavljala opstrukciju koja je zapadnog čoveka sprečila da integriše svoj autentičan, neuništiv način postojanja sa sopstvenim shvatanjem *svetog* i odnosom prema njemu. Upravo je ovaj način postojanja svojevremeno sprečio hrišćanstvo da na Zapadu konačno zasnuje tradiciju suprotnog tipa – to jest svešteničko-religioznu, saglasnu idealima prvočitne Eklezije*, jevanđeoskom *patošu* i simbolu mističnog Hristovog tela. U nastavku ćemo podrobниje ispitati posledice ove dvostrukе antiteze koje su se odrazile na razvoj istorije Zapada. U pravom smislu reči, ona predstavlja važan faktor u procesima koji vode sve do modernog sveta.

U određenom ciklusu čini se da je rimska misao ipak apsorbovala hrišćansku misao, u onim njenim koncepti-

*Crkva, u katolicizmu. – *Prim. prev.*

ma u kojima se, uopšteno govoreći, isticalo natprirodno; do posebnog dostojanstva uzdignuta je imperijalna ideja čija je tradicija u centru, dakle u „večnom gradu“, tada već bila opala. Takav je bio vizantijski ciklus, ciklus Svetog istočnog rimskog carstva, ali u njemu se, istorijski gledano, u dobroj meri ponavlja ono što se već potvrdilo u kasnom Rimskom carstvu. Teorijski, vizantijska imperijalna misao predstavlja visok stepen tradicionalnosti. U njoj se potvrđuje koncept vladara samodršca (βασιλεὺς αὐτοκράτορ), koncept sakralnog gospodara čija je vlast „odozgo“, čiji zakon, kao slika božanskog zakona, ima univerzalno pravo; takvom vladaru podređen je i sam kler, budući da on upravlja kako svetovnim tako i duhovnim stvarima. U Istočnom carstvu se afirmaše misao o „Rimljanima-Romejima“ (ῥωμαῖοι) kao zajednici onih koje upravo miropomazanje, obeležje pripadnosti rimsко-hrišćanskoj ekumeni, uždiže na više dostojanstvo u odnosu na bilo koji drugi narod. Carstvo je ponovo *sacrum* i njegov *pax* ima nadzemaljsko značenje. Međutim, čak u većoj meri nego tokom perioda rimske dekadencije, sve to je ostalo simbol nošen haotičnim i mračnim silama, pošto je etnička supstanca snažnije nego u prethodnom rimskom imperijalnom ciklusu od početka bila prožeta demonizmom, anarhijom i neprestanim nemirima svojstvenim rastrojenom helensko-istočnjačkom svetu koji je nestajao. I ovde su se zavaravali da će despotizam i centralistička birokratsko-administrativna struktura dostići ono što potiče jedino od duhovne vlasti dostoјnih predstavnika okruženih ljudima koji bi stvarno – po unutrašnjim osobinama rase, a ne tek po imenu – imali svojstvo „Rimljana“. Tako su i tu morale da prevagnu sile raspada, mada je Vizantija, kao politička činjenica, uspela da se održi gotovo čitav mileniјum. Odjeci vizantijske rimsко-hrišćanske misli bili su sačuvani i delimično apsorbovani u veoma izmenjenom obliku od strane slovenskih naroda, a delimično preradeni u novom zamahu kojeg je utemeljio gibelinski srednji vek.

Da bismo mogli pratiti razvoj sila presudnih za Zapad, trebalo bi da ukratko razmotrimo katolicizam. Katolicizam se oblikovao tako što je ispravio razne ekstremističke aspekte prvobitnog hrišćanstva, što je mimo običnog mistično-soteriološkog elementa organizovao ritualni, dogmatski i simbološki *korpus* i što je apsorbovao i prilagodio doktrinarne elemente i organizacione osobine rimskog duha i klasične civilizacije uopšte. Tako biva da katolici-

zam ponekad predstavlja „tradicionalne“ crte, što ne treba da nas uputi na pogrešan zaključak: ono što u katolicizmu ima stvarno tradicionalni karakter veoma je malo hrišćansko, a ono što je u njemu hrišćansko veoma je malo tradicionalno. Istorijски gledano, uprkos svim naporima koji su učinjeni za izmirenje heterogenih i protivurečnih elemenata¹ i uprkos svoj delotvornosti apsorbovanja i prilagođavanja, katolicizam sve vreme zrači duhom lunarno-svešteničke civilizacije i tako u drugom obliku nastavlja antagonističko delovanje uticaja Juga – kojima je, štaviše, kao telo obezbedio pravu pravcatu organizaciju u vidu Crkve i njenih hijerarhija.

To jasno otkrivamo ako sagledamo razvoj principa vlasti kojeg je upravo Crkva zahtevala. U prvim vekovima hrišćanizovanog Carstva i u vizantijskom periodu izgleda da je Crkva još potčinjena carskoj vlasti – na saborima su episkopi prepuštali poslednju reč knezu ne samo u pogledu discipline, nego i u dogmatskom pogledu. Postepeno se, međutim, prelazilo na misao o jednakosti dveju moći, Crkve i Carstva: sada izgleda da i jedna i druga institucija poseduju natprirodnu vlast i svrhu i da su božanskog porekla. S vremenom se u karolinškom idealu održao princip da kralju, osim nad narodom, pripada i vlast nad klerom. Stoga po božanskoj naredbi on mora paziti da Crkva vrši svoju funkciju i misiju, zbog čega ne samo da biva posvećen simbolima svojstvenim svešteničkom posvećenju, nego ima vlast i pravo da svrgne i zabrani nedostojni kler. Monarh se tako pokazuje, kako se Ketwulf (Catwulf) izrazio, kao kralj-sveštenik po Melhisedekovom redu, dok je biskup samo Hristov vikar.² Iako se, dakle, očuvala ova najviša i najdrevnija tradicija, s druge strane se na kraju javila misao da kraljevsku vlast treba uporediti s vladavinom tela, a svešteničku sa vladavinom duše; tako se implicitno

¹ Poreklo većine teškoća i aporija na koje se nailazi u katoličkoj filozofiji i teologiji – posebno u sholastiци i tomizmu – suštinski leži u duhovnoj nepopustljivosti onih elemenata koji su apsorbovani iz platonizma i aristotelizma naspram onih koji su svojstveni drugima, upravo hrišćanima i Jevrejima. Up. L. Rougier, *La scolastique et le tomisme*, Paris, 1930.

² A. Dempf, *Sacrum Imperium*, it. prev., Messina–Milano, 1933, str. 87. N. D. Fustel de Kulanž (*Les transformations de la royauté pendant l'époque carolingienne*, Paris, 1892, str. 527) ispravno ističe da ako su se Pipin, Karlo Veliki i Luj Sveti zakleli da „brane“ Crkvu, „ne treba se zavaravati u vezi sa smisлом tog izraza; on je u to vreme imao veoma različito značenje od današnjeg. Imati Crkvu pod svojom zaštitom ili *main-bour* značilo je, prema jeziku i shvatanjima toga vremena, štititi je i istovremeno imati vlast nad njom. Ono što se zvala odbrana ili *mainbo-*

napuštala misao o jednakosti dveju moći i pripremala stvarna inverzija odnosa.

U stvari, ako je duša u svakom razumnom telu princip koji odlučuje o svemu što će telo izvršiti, kako neko može pomisliti da oni koji su pristali da imaju vlast samo u stvarima vezanim za društveno telo ne moraju da se potičinjavaju Crkvi kojoj su priznavali isključivo pravo nad dušama i njihovim vodstvom? Tako će Crkva na kraju osporiti i smatrati jedva manjim od jeresi i zastranjenjem čovekovog ponosa učenje o prirodi i božanskom poretku kraljevskog dostojanstva, a u knezu će videti običnog laika u odnosu na Boga i Crkvu, običnog oficira koga je postavio čovek po prirodnom pravu radi vladanja nad čovekom, a koji će od crkvenih hijerarhija morati da primi ono što je potrebno da njegova vladavina ne bi bila baš *civitas diaboli*.³ S Bonifacijem VIII., koji nije oklevao da se na carigradski presto popne s mačem, krunom i skiptrom i objavi: „Ja sam Cezar, ja sam Car“, dobijamo logičan zaključak o preokretu u teokratsko-južnjačkom smislu, gde se svešteniku dodeljuju oba jevandeoska mača, duhovni i svetovni, a u Carstvu se jednostavno video *beneficium** kojeg papa nekome dodeljuje, a ko se zbog toga obavezuje Crkvi na onu istu vazalnost i poslušnost koju feudalac duguje onome ko ga je postavio. Kako duhovnost koju je crkveni poglavari mogao da otelovljuje i dalje ostaje u实质i duhovnosti „slugu Božjih“, na taj način, a daleko od značenja obnove primordijalnog i solarnog jedinstva dveju moći, ti gvelfski prevrati samo kazuju kako je Rim već izgubio svoju tradiciju i u evropskom svetu počeo da predstavlja suprotni princip, prevlasti istine Juga. U zbrici koja je nastajala čak i u simbolima, Crkva je spram Carstva s jedne strane prisvajala simbol Sunca nasuprot Mesecu, a s druge se služila simbolom Majke smatrajući cara svojim sinom, da bi se tako s najvišim gvelfskim idealom vratiла drevnom ginekokratском gledištu po kojem materin-

ur bio je pravi ugovor koji je uključivao zavisnost zaštićenog... Ovaj je bio podvrgnut svim obavezama koje je jezik toga vremena ujedinjavao u samo jednoj reči – vernošti; zbog toga je morao da položi zakletvu knezu.“ A ako je Karlo Veliki zahtevao za sebe zaštitu Crkve, zahtevao je i vlast i zadatak da je „ojača iznutra u *pravoj veri*“ (str. 309).

³Up. H. Bourgois, *L'État et le régime politique de la société carolingienne à la fin du IX siècle*, Paris, 1885, str. 301-308; A. Solmi, *Stato e Chiesa secondo gli scritti politici da Carlo Magno sino al Concordato di Worms*, Modena, 1901, str. 24-33, 101-104.

*Lat.: dobro delo, dobročinstvo. – Prim. prev.

ski princip ima vlast, nadmoć i pravo na duhovnu vladavinu nad muškarcem vezanim za zemaljsku i propadljivu stvarnost.

Tako je došlo do prenošenja. Rimsku ideju preuzele su rase neposrednog nordijskog porekla, koje je seoba narođa gurnula u prostor rimske civilizacije. Germanski element će sada nasuprot Crkvi braniti imperijalnu ideju: on je taj koji će udahnuti nov život i probuditi formativnu silu drevne *romanitas*. Na taj način nastaju Sveti rimsко carstvo i feudalna civilizacija. To su dve poslednje velike tradicionalne pojave na Zapadu.

Što se Germana tiče, oni su se u Tacitovo vreme pojavili kao loze veoma srodne ahajskoj, paleoiranskoj, paleorimskoj i, uopšte, nordijsko-arijskoj lozi. Te loze su se sačuvale (u više nego jednom pogledu, počevši od rasnog) u stanju „preistorijske“ čistote. I tako se zbilo da su Germani – kao potom Goti, Langobardi, Burgundi i Franci – mogli čak izgledati kao „varvari“ u odnosu na „civilizaciju“ umrtvljenu pravno-administrativnim strukturama, s jedne, a raščinjenu „afrodisitskim“ oblicima hedonističko-građanske uglađenosti, estetizma i kosmopolitskog raslojavanja (što nije bilo ništa drugo nego opadanje), s druge strane. Ipak, u surovim i nemilosrdnim oblicima njihovih običaja iskazivao se jedan život oblikovan principima časti, vernošti i ponosa. Upravo je taj „varvarski“ element predstavljao vitalnu snagu čiji je nedostatak bio jedan od glavnih uzroka rimske i vizantijske dekadencije.

A da su Germani „mlada rasa“ – to je jedna od zabluda kojom je zamagljen pogled na ranu antiku. Te rase su bile mlade samo po onom što ih je dovodilo u vezu sa prvo-bitnim. One su, zapravo, poticale od ogranača koji su poslednji napustili arktička sedišta i koji su se očuvali mešanjem i putem promena koje su takođe pretrpeli i srođni narodi koji su znatno ranije napustili ova sedišta, kao što je bio slučaj s paleoindoevropskim lozama koje su se nastanile u preistorijskom Sredozemlju.

Tako su nordijsko-germanski narodi pored svog *etosu* u svojim mitovima nosili tragove tradicije koja je neposredno poticala iz primordijalne. To što su oni u vreme kada su se pojavili kao odlučujuća sila na velikoj sceni evropske istorije gotovo bili izgubili sećanje na svoje početke i što je u njima ta tradicija postojala samo u obliku fragmentarnih, često iskrivljenih i sirovih ostataka, njih nije sprečilo da kao najdublje nasleđe ipak nose potencijale i urođenu viziju sveta iz koje se razvijaju „herojski“ ciklusi.

Mit iz *Eda* zna i za sudbinu pada i za herojsku volju koja joj se suprotstavlja. U najstarijim slojevima toga mita čuva se sećanje na zaledivanje koje zaustavlja *dvanaest* „struja“ što polaze iz prvobitnog, sjajnog i usijanog Muspelhejma, smeštenog „na kraju zemlje“ – središta koje se podudara s Ajrianom Vaedom (iranskim ekvivalentom hiperborejskog sedišta), hinduskim blistavim ostrvom Severa i drugim predstavama mesta „zlatnog doba“.⁴ Pored toga, u tom mitu se govori o „zelenom ostrvu“⁵ koje, okruženo okeanom, plovi nad ambisom. Tu treba da započne pad i mračno tragično doba, pošto topla struja Muspelhejma (vode, u ovoj vrsti tradicionalnih mitova, znače snagu koja daje život ljudima i rasama) susreće ledenu struju Huergehmira. A kako je u *Avesti* ledena i mračna zima koja je opustošila Ajrianom Vaeđo shvaćena kao delo neprijateljskog boga protiv svetlosne tvorevine, ovaj mit iz *Eda* možda može na taj način da znači aluziju na promenu koja je utrla put novom ciklusu, jer mit prelazi na priču o divovskom pokolenju i elementarnim telurskim bićima, stvorenjima probuđenim topлом strujom u ledu, protiv kojih će se boriti rasa Asa.

Što se tiče tradicionalnog učenja o dekadenciji kroz četiri svetska doba, podsetićemo na poznatu temu u Edi o *ragnaroku* ili *ragnarokru* – „usudu“ ili „sumraku“ bogova. Taj „sumrak“ preteći se nadvija nad svetom koji je sav u sukobima i već savladan dvojnošću. U ezoteričnom smislu, on se samo metaforično odnosi na bogove: to je pre pomračenje bogova u ljudskoj svesti, jer čovek postepeno gubi bogove, to jest mogućnost dodira s njima. U svakom slučaju, takva se sudbina može izbeći sve dok je čisto ono mesto gde se čuva prvobitni i simbolični ele-

⁴S obzirom na fragmentarnost i mnoga raslojavanja, nije lako snaći se u tradiciji *Eda* ukoliko ne posedujete odgovarajuća predznanja. Tako često nalazimo izmešteni Muspelheim – to jest ne više lokalizovan na Severu, te stoga podudaran sa severnim boravištem pre po svojstvima nego po mestu – dok je na Severu bio smešten Niflheim s ledenim divovima. I obratno, kada su na Muspelheim realno počele da se odnose moći Juga, njemu nije trebalo mnogo da se preobrazi u suprotno, poprimivši negativnu vrednost, a Musplovci sinovi su postali upravo bića neprijateljski nastrojena prema olimpskim, ona koja će izazvati rušenje mosta Bifrosta što spaja zemlju s nebom (up. *Gylfaginning*, 4, 5, 13, 51; *Völuspá*, 50, 51; W. Golther, *Handbuch*, nav. delo, str. 540).

⁵Možemo se podsetiti da se u imenima Irske (Ireland) i Grenlanda (*Grünes-Land* = zelena zemlja) čuva ova ideja o „zelenom“, i da je Grenland izgleda još do Prokopijevih vremena bio pokriven bujnom vegetacijom.

ment – zlato – od kojeg je u Asgardu, u izvornom sedištu, bila načinjena „palata heroja“, dvorana *dvanaest* Odinovih prestola. Međutim, to zlato, koje je moglo biti princip spasenja samo ukoliko ga ne bi dodirnula ni elementarna rasa ni ljudska ruka, na kraju pada pod vlast Alberika, kralja podzemnih bića koja će u kasnijoj verziji mita biti Nibelunzi. U ovome je dosta vidljiv odjek onoga što u drugim predanjima predstavlja dolazak bronzanog doba, ciklus titansko-prometejskog zastranjenja, što je verovatno povezano sa slabljenjem magijskog u nižem smislu u prethodnim kultovima.⁶

Nasuprot tome стоји свет Asa, nordijsko-germanskih božanstava koja otelovljuju uranski princip u njegovom ratničkom aspektu. Bog Donar-Tor, uništitelj Tima (Thym) i Himira (Hymir), je „najjači od najjačih“, „neodoljivi“, gospodar koji je „utočište od straha“, čije je ubojito oružje čudesni malj mjelmir (Mjölmir), varijanta hiperborejske i ujedno simbolične dvosekle sekire, kao i znak sile-groma svojstvene uranskim bogovima arijskog ciklusa. Bog Vodan-Odin je darivalac pobede i posednik znanja, gospodar svemoćnih formula koje se ne kazuju nijednoj ženi, čak ni kraljevskoj kćeri; on je i Orao i domaćin besmrtnih heroja koje valkire biraju na bojnim poljima i koje on posinjuje;⁷ on je onaj koji plemićima daje „od onog duha što živi i ne propada čak ni kad se telo raspade u zemlji“⁸ i onaj komе su, između ostalog, kraljevske loze pripisivale svoje poreklo. Bog Tir-Tijuz (Tyr-Tiuz) je takođe bog bitaka i istovremeno bog dana, sjajnog sunčanog neba, bog za koga se vezuje runa Y što upućuje na prastari nordijsko-atlantski znak „kosmičkog čoveka sa uzdignutim rukama“.⁹

⁶Možda su s tim u vezi Nibelunzi i divovi predstavljeni kao tvorci magijskih predmeta i oružja koji su potom pripali Asima ili herojima – na primer Torovog čekića-munjue (*mjölmir*). Sigurdovog zlatnog prstena i magičnog šlema. Jedna složenija saga kazuje o vezi koju su oni uspostavili sa Asima da bi im ovi pritrčali u pomoć u obnovi tvrdave Asgarda koja, između ostalog, istovremeno preprečuje prolaz „stihiskim prirodama“ (*Gylfaginning*, 42).

⁷Po izvornom nordijsko-germanskom shvataju, pored heroja koje su odabrale valkire samo plemići uživaju božansku besmrtnost, zahvaljujući svom ne-ljudskom poreklu; izgleda da se jedino za heroje i plemiće običavao obred spaljivanja. U svakom slučaju, u nordijskoj tradiciji samo je taj obred, kojeg je propisao Odin, bio dovoljno vredan da otvorí vrata Valhale, dok se za one koji su sahranjivani (južnjački obred) mislilo da ostaju robovi zemlje.

⁸*Gylfaginning*, 3.

⁹Up. W. Golther, *Handbuch*, nav. delo, str. 211–213.

Motiv „herojskih“ ciklusa pojavljuje se u sagi o rodu *Volsungena* (Wölsungen) koji je nastao sjedinjenjem jednog boga sa ženom. Iz te rase ponići će između ostalih Sigmun, koji će se domoći mača zabijenog u božansko Drvo, a potom junak Sigurd-Sigfrid, koji će se dočepati zlata što je pripalo Nibelunzima i ubiti zmaja Fafnira – koji je samo varijanta zmije Nidhog (Nidhög) koja nagriza njem korena božanskog drveta Igdrasila (čije će rušenje oboriti i lozu bogova) oličava mračnu silu propadanja. Iako je sam Sigurd na kraju ubijen iz potaje a zlato vraćeno vodama, on ipak ostaje herojski tip koji poseduje *Tarnkappe*, simboličku moć koja prenosi iz telesnog u nevidljivo; on je predodreden da poseduje božansku ženu ili u liku pobedene amazonske kraljice (Brunhilda kao kraljica severnog ostrva) ili u liku valkire, device ratnice prešle iz nebeskog u zemaljsko boravište.

Najdrevnije severne loze smatrane su svojom prvočinom otadžbinom Gardariku, zemlju na krajnjem Severu. Za ovo sedište, čak i kada je označavalo samo određenu skandinavsku oblast, ostao je vezan odjek „polarne“ funkcije Mitgarda, primordijalnog „Središta“. Zbog transpozicije sećanja iz fizičkog u metafizičko, Gardarika se smatra istovetnom sa Asgardon. U Asgardu su živeli ne-ljudski preci nordijskih plemičkih porodica. U njemu su skandinavski sakralni kraljevi – kao Gilfir – obznanjivali svoju moć i primali tradicionalno učenje *Eda*. Asgard je i sveta zemlja (*keilakt lant*), sedište nordijskih Olimplijana i Asa zabranjeno za rasu divova.

U tradicionalnom nasledju nordijsko-germanskih naroda postojali su, dakle, ovi motivi. Kao vizija sveta, uvid u odnosu na usud propadanja (*ragnarokr*) spojio se sa idealima i predstavama bogova tipičnim za „herojske“ cikluse. Kao što smo rekli, u novijim vremenima ovo je bilo podsvesno nasleđe; natprirodni element je zasjenjen sekundarnim i neautentičnim elementima mita i sage, a isto je i sa *univerzalnim* elementom sadržanim u ideji o Asgard-Mitgardu, „središtu sveta“.

Dodir germanskih naroda s rimsko-hrišćanskim svetom imao je dvostruki efekat.

S jedne strane, ako je u početku njihovo prodiranje izazvalo narušavanje materijalnog sklopa Carstva, ono je s unutrašnjeg gledišta preraslo u oživotvorujući doprinos; na osnovu njega je trebalo utvrditi prepostavke za novu i virilnu civilizaciju određenu da ponovo afirmiše rimski

simbol. Na isti način izvršeno je kasnije i suštinsko „doprivanje“ hrišćanstva i katolicizma, posebno što se tiče opštег viđenja života.

S druge strane, ideja o rimskoj univerzalnosti i hrišćanski princip u svom opštem aspektu potvrđivanja natprirodnog poretku doveli su do nastanka najdublje predodređenosti nordijsko-germanskih loza i imali integrativnu funkciju na višoj ravni, oživljajući u novom obliku ono što se u njima materijalizovalo i izdvojilo u sklopu tradicija pojedinačnih rasa.¹⁰ Ono što ih je često pročišćavalo i prilagođavalo ponovnom prihvatanju rimske imperijalne ideje bilo je „preobraćenje“, pre nego promena prirode njihovih snaga.

Tako se već krunisanje franačkih kraljeva vršilo pod gesmom *Renovatio Romani Imperi**. I ne samo to: prihvativši Rim kao simbolično vrelo svog *imperium-a* i svog prava, germanski vladari su na kraju morali da ustanu protiv hegemonističkog zahteva Crkve, pa su se našli u središtu nove velike struje koja se okrenula tradicionalnoj obnovi.

S političkog aspekta, upravo je urođeni *ethos germaniskih rasa* dao imperijalnoj stvarnosti živ, čvrst i diferenciran karakter. Život starodrevnih nordijsko-germanskih društava zasnivao se na tri principa: ličnost, sloboda i vernost. Ovom životu je bilo sasvim strano i promiskuitetno osećanje zajednice i nesposobnost pojedinca da se potvrdi van okvira date apstraktne institucije. Biti slobodan za pojedinca je značilo meru plemstva. Ali ta sloboda nije anarhična i individualistička; ona je sposobna za odanost koja nadilazi ličnost i zna za preobražavajuću vrednost svojstvenu principu vernosti – i to vernosti onome ko je dostojan priznanja i kome se dobrovoljno potčinjava. Tako su oko vođa nastale grupe odanih podanika na koje se sasvim mogla primeniti drevna mudra izreka: „Nije najviši pokazatelj plemstva jednog rimskog imperatora da bude gospodar robova, nego da bude gospodar slobodnih ljudi koji voli slobodu čak i u onima koji ga služe.“ Gotovo kao po drevnom rimskom aristokratskom konceptu, država je imala savet poglavara od kojih je svako bio slo-

¹⁰Ovaj dvostruki uticaj ima tipičan izraz u *Heliandu*. Tu je s jedne strane predstavljen Hristos s ratničkim i ne baš jevandeoskim crtama, a s druge imamo prevazilaženje mračnog pojma sudbine – *Wurd* – koji je u kasnom germanskom periodu toliko naglašen da mu je data moć nad božanskim silama. U *Heliandu* Hristos stoji na vrelu *Varuda* i ova sila u njemu nalazi svog gospodara, postavši „veličanstvena Božja moć“.

* Lat.: Obnavljanje Rimskog carstva. – Prim. preu.

boden, gospodar na svojoj zemlji, voda grupe svojih oda-nih podanika. Pored tog saveta, jedinstvo države i, na iz-vestan način, njen nadpolitički karakter bili su otelovljeni u kralju, pošto je ovaj pripadao – za razliku od običnih vojnih poglavara – nekoj od loza božanskog porekla; Goti su, na primer, svoje kraljeve nazivali *āmals* – „nebeski“, „čisti“. Prvobitno se i materijalno jedinstvo nacije ispoljava-valo samo u slučaju nekog delovanja, ostvarenja zajednič-kog cilja, posebno u osvajanjima ili u odbrani. Samo se tada uspostavljalo novo stanje. Uz *rex*-a se birao voda, *dux* ili *beretigo*^{*}, i spontano se oblikovala stroga hijerarhija u kojoj je slobodan plemić postajao neposredni potčinjeni svog poglavara čija je vlast dosezala sve do prava da ga liši života ukoliko ne bi ispunio preuzete dužnosti. „Knez se bori za pobedu, sledbenik za svog kneza.“ Još po Tacitovom svedočenju¹¹ važio je princip da sledbenik štiti kneza i sopstvene podvige pripisuje poglavaru. Po okon-čanju poduhvata, ponovo su se uspostavljali prvobitna nezavisnost i pluralizam.

Skandinavski grofovi su svog vođu nazivali „neprijate-ljem zlata“, jer ga on kao poglavara nije smeо zadržati za sebe, a isto tako i „domaćinom heroja“, zbog ponosa ko-jeg je morao gajiti jer je u svojoj kući gotovo kao srodnike primao verne ratnike, drugove i slično. I kod Franaka, pre Karla Velikog, pristupanje nekom poduhvatu bilo je slobodno: kralj je pozivao, apelovao, ili su, pak, sami kneževi predlagali akciju; ali, u svakom slučaju, niti je posto-jala kakva „dužnost“, niti kakva bezlična „služba“. Svuda su vladali slobodni, snažno personalizovani odnosi zapo-vedanja i poslušnosti, dogovora i vernosti.¹² Tako je mi-sao o slobodnoj ličnosti predstavljala temeljnu osnovu svakog jedinstva i svake hijerarhije. To je bilo „nordijsko“ seme iz kojeg će se roditi feudalni režim kao podloga no-ve imperijalne ideje.

Razvoj koji vodi u takav režim polazi od podudaranja ideje kralja sa idejom vode. Kralj će sada otelovljavati jedinstvo grupe i u vreme mira, što se može postići jača-njem i širenjem ratničkog principa vernosti u mirnodop-skom životu. Oko kralja se formira pratnja *fideles-a*

*Vojvoda ili herceg. – Prim. prev.

¹¹Tacit, *Germania*, XIV.

¹²Up. A. de Gobineau, *Essai sur l'inégalité des races*, nav. delo, str. 163–170; M. Guizot, *Essai sur l'Histoire de France*, nav. delo, str. 86, 201; O. Gierke, *Rechtsgeschichte der deutschen Genossenschaften*, nav. delo, t. I, str. 13, 29, 105, 111 itd.

(nordijski *buskarlar*, langobardski *gasindii*, gotski *gar-dingi* i *palatini*, franački *antrustiones* ili *conviviae regis*, itd.) – slobodnih ljudi koji služenje svom gospodaru i od-branu njegove časti i njegovog prava osećaju kao privile-giju i način postojanja uzvišenijeg od onog koje ih je, u osnovi, vezivalo za sopstvene principe i svrhe.¹³ Feudalno uređenje ostvaruje se progresivnim širenjem ovog prin-ci-pa (koji se prvobitno javio u franačkom kraljevstvu) na različite elemente zajednice.

S periodom osvajanja potvrđuje se drugi aspekt već pomenutog razvoja – dodeljivanje osvojenih zemalja u svojstvu feuda, koje je na drugoj strani podrazumevalo obavezu vernosti. U prostoru koji se nije poklapao s pro-storom jedne određene nacije franačko plemstvo se zra-kasto širilo, stvarajući neku vrstu elementa koji spaja i ujedinjuje. S formalnog gledišta, ovaj razvoj izgleda uklju-čuje promenu prethodnog uređenja; vladavina nad feu-dom ukazuje se kao povlastica dobijena od kralja uslovlj-enja službom i odanošću. Konkretno, feudalni režim je bio princip a ne kristalisana stvarnost; bio je opšta misao o or-ganskom zakonu poretka koji je ostavljaо širok prostor za dinamizam slobodnih snaga postrojenih jedne uz druge ili jedne protiv drugih, bez ublažavanja i bez preinačava-nja (podanik spram gospodara, gospodar spram gospoda-ra), i činio da sve – sloboda, čast, slava, sADBINA, vlasni-štvo – počiva na vrednosti i ličnom faktoru, a ništa ili gotovo ništa na kolektivnom elementu, na javnoj moći ili apstraktnom zakonu. Kao što je s pravom istaknuto, u prvobitnom feudalnom režimu osnovno i distinkтивno obeležje kraljevskog dostojanstva nije počivalo u „javnoj“ moći, već na snazi u prisustvu drugih sila od kojih je sva-ka pred sobom odgovorna za sopstveni autoritet i dosto-janstvo. Često je takvo stanje stvari ličilo pre na ratno ne-go na stanje kakvog „društva“, ali upravo je zato u njemu – kao u malo drugih – postignuta precizna diferencijacija snaga. Možda se nikada nije strože postupalo prema čo-viku nego u feudalnom režimu. Ne samo za feudalce, du-žne da sami neprestano bđiju nad svojim pravima i nad svojim ugledom, nego je i za podanike ovoga režima to bila škola nezavisnosti i muževnosti, a ne servilnosti, i u njoj su se odnosi vernosti i časti isticali više nego u bilo kojoj drugoj zapadnoj epohi.¹⁴

¹³Up. O. Gierke, *Rechtsgeschichte*, nav. delo, str. 89, 105.

¹⁴Up. M. Guizot, *Essais*, nav. delo, str. 261–262, 306–307, 308–311.

Uopšte uzev, u tom novom društvu, nasuprot promiskuitetu kasnog Rimskog carstva i haosu u vreme najezdi, svako je mogao naći mesto saglasno sopstvenoj prirodi, kao što se događa onde gde postoji nematerijalno središte kristalizacije u društvenoj organizaciji. Ovde se poslednji put na Zapadu gotovo spontano zasnova i utvrdila tradicionalna društvena podela na četiri klase – sluge, građanski stalež, ratničko plemstvo i predstavnike duhovne vlasti (kler po gvelfskom shvatanju, asketsko-viteški redovi po gibelinskem).

Da feudalni svet ličnosti i delanja stoga nije iscrpeo najdublje mogućnosti srednjovekovnog čoveka, dokazuje činjenica da je njegova *fides* znala da se razvije u sublimiran i pročišćen oblik u univerzalnom: takav je bio onaj oblik koji je imao Carstvo za referentnu tačku. Carstvo je doživljavano kao nadpolitička stvarnost, kao institucija nadprirodnog porekla koja čini jedinstvenu vlast s božanskim kraljevstvom. Dok je u njemu nastavljao da deluje isti formativni duh pojedinačnih feudalnih i kraljevskih jedinica, Carstvo je na vrhu imalo cara – ne običnog čoveka, već onog koji je u skladu s karakterističnim izrazima *deus-homo totus deificatus et sanctificatus, adorandum quia praesul princeps et summus est.*¹⁵ Tako je car otelovljavao funkciju središta u uzvišenom smislu i tražio od naroda i kneževa da priznaju njegovu duhovnu prirodu – kao što je to i Crkva zahtevala za sebe – radi ostvarenja višeg evropskog tradicionalnog jedinstva. A kako dva sunca ne mogu postojati istovremeno u istom planetarnom sistemu (a upravo je poređenje sa dva sunca često primenjivano za dualitet Crkva–Carstvo), tako je kad-tad morala da izbije i oprečnost između ove dve univerzalne sile, najviše referentne tačke velikog *ordinatio ad unum* feudalnog sveta.

Ni na jednoj ni na drugoj strani, svakako, nisu izostali kompromisi i više ili manje svesna popuštanja suprotnom principu. U svakom slučaju, smisao tog spora izmiče onome ko u njemu – zastavši pred prividima i svime što je, sa metafizičkog stanovišta, običan slučajni uzrok – vidi samo političku utakmicu, sudar interesa i ambicija, umesto borbe istovremeno materijalne i duhovne, kao i onome ko smatra da je to samo rasprava između dve protivničke strane koje osporavaju istu stvar, gde svaka za sebe hoće

¹⁵Up. A. Dempf, *Sacrum Imperium*, nav. delo, str. 143; F. Kern, *Der rex et sacerdos im Bilde (Forschungen und Versuche zur Geschichte des Mittelalters und der Neuzeit)*, Jena, 1913.

povlasticu istog tipa univerzalne moći. Borba, međutim, otkriva oprečnost između dve nepomirljive vizije, koja još jedanput navodi na antitezu Severa i Juga, solarnu i lunarnu duhovnost. Univerzalnom idealu Crkve „religioznog“ tipa suprotstavlja se imperijalni ideal u ime stalne težnje za obnovom jedinstva dveju moći – kraljevske i svešteničke, sakralne i virilne. Koliko god se u svojim spoljnim izrazima imperijalna ideja često ograničavala na to da traži za sebe jedino *corpus* i *ordo* srednjovekovne ekumene i da gospodari nad njima, i koliko god da su carevi često samo formalno otelovljivali živi *lex* i prilagođavali se askezi moći,¹⁶ činjenica je da se na univerzalnom planu vraća ideja „svetog kraljevskog dostojanstva“. A onde u istoriji gde se samo implicitno napominje ova viša težnja, mit će o njoj iscrpno govoriti; on se ovde još uvek ne suprotstavlja istoriji, nego je integriše i otkriva njen opseg u dubini. Već smo videli da u srednjovekovnoj carskoj legendi figurišu mnogi elementi koji više ili manje neposredno ponovo navode na ideju o najvišem „Središtu“. Raznim simbolima oni aludiraju na zagonetni odnos između njega i univerzalne vlasti i legitimnosti gibelinskog imperatora. Na imperatora se prenose simbolički predmeti za inicijalsko kraljevsko dostojanstvo i ponekad mu se pridodaje motiv „nikad neumrlog“ heroja, otetog u „planini“ ili u nekom podzemnom sedištu. U njemu se oseća sila koja se mora probuditi na kraju ciklusa, učiniti da procveta Suvo Drvo i izvojevati poslednju bitku protiv najezde naroda Goga i Magoga. Posebno u vezi sa Hoenštaufocima afirmaisala se misao o „božanskoj“ i „rimskoj lozi“ koja ne samo da poseduje *Regnum*, nego je kadra da pronikne u Božje tajne, što ostali mogu samo da naslute preko slika.¹⁷ Paralelno sa svim ovim javlja se već pomenuta tajna

¹⁶S pravom je istaknuto (up. M. Bloch, *Les Rois thaumaturges*, nav. delo, str. 186) da se koliko god moćan i ponosan bio, nijedan srednjovekovni monarh nije osetio sposobnim da vrši – kao drevni sveti kraljevi – funkciju obreda i žrtvovanja, koja je prešla na kler. Koliko god da su Hoenštaufoci uzmakli u odbrani natprirodnog svojstva Carstva, oni nisu umeli da obnove za svog predstavnika primordijalnu funkciju *rex-a sacrorum-a*, dok je crkveni poglavlar prisvojio titulu *pontifex-a maximus-a* svojstvenu rimskim imperatorima. U gibelinskoj doktrini Uga da Flerija prvenstvo (čak i sakralno) Carstva ograničava se na *ordo* – to jest spoljno ustrojstvo hrišćanstva – i isključeno je iz *dignitas*, što bi pristajalo samo Crkvi.

¹⁷Up. E. Kantorowicz, *Kaiser Friedrich II*, nav. delo, str. 523, gde se govori o „carskoj krvi“ pozivajući se na Hoenštauforce: „Posebna milost vezana je za tu krv, jer je onima koji iz nje proističu 'dato da znaju tajne

duhovnost (I, 14) svojstvena viteštvu, to jest još jednoj tački koja predstavlja vrhunac feudalnog i gibelinskog sveta.

Oblikujući viteštvu iz sopstvene supstance, taj svet je ponovo pokazao delotvornu moć višeg principa. Viteštvu je bilo prirodna dopuna imperijalne ideje, u istom odnosu prema njoj kao što je kler stajao naspram Crkve. Ono je bilo poput „rase duha“ u čijem je oblikovanju i čistota krvi imala značajnu ulogu: nordijsko-arijski element se u viteštvu pročistio sve do tipa i idealeta univerzalne vrednosti, u okvirima koji odgovaraju onome što je prvo bitno u svetu predstavlja *civis romanus*.

Međutim, i u viteštvu se izdvaja merilo po kojem osnovne teme jevandeoskog hrišćanstva bivaju prevaziđene i po kojem je sama Crkva prinuđena da dopusti ili makar toleriše skup principa, vrednosti i običaja koji se teško mogu svesti na duh njenih početaka. Da ne ponavljamo već rečeno, ovde ćemo podsetiti samo na osnovne tačke.

Imajući za ideal pre heroja nego sveca, pre pobednika nego mučenika, postavivši kao vrhovne vrednosti vernost i čast pre nego *caritas* i poniznost, gledajući u kukavičluku i beščaču veće zlo od greha, znajući vrlo malo o nedupiranju zlu i o tome da se na zlo uzvraća dobrim – razumejući se daleko više u kažnjavanje nepravednog i opakog, isključujući iz svojih redova one što su se bukvalno držali hrišćanskog pravila „Ne ubij“, nemajući za princip ljubav prema neprijatelju, već borbu protiv njega i velikodušnost tek nakon što je pobeden¹⁸ – u svemu tome viteštvu je afirmisalo gotovo bez izmene arijsku etiku u okrilju jednog tek nominalno hrišćanskog sveta.

Na drugom mestu, „pribegavanje oružju“ i razrešenje svakog pitanja silom koja je smatrana vrlinom koju je Bog

Božjeg kraljevstva... što ostali mogu da posmatraju samo preko slika...“ Božanska kuća rimskega Cezara jeste ona koja se pojavljuje s Hoenstaufcima, ‘božanska kuća božanskih Avgusta, čija zvezda uvek blista’, što od Eneje, oca rimskog naroda, preko Cezara direktnim porekлом vodi sve do Fridriha i njegovih potomaka. Zato se članovi ove carske kuće nazivaju božanskim. I ne samo da su se mrtvi preci što su sedeli na carskom prestolu nazivali božanskim, već uopšte, svi pripadnici carske loze Hoenstaufen... Tako se, postepeno, javila kao božanska ne samo carska funkcija po sebi – što je već bilo u vremenu Barbarose – niti sama Fridrihova ličnost, već je krv Hoenstaufovaca po sebi bila krv cezara i božanske krv. Da je vladavina Hoenstaufovaca trajala još pola stoteća, da je stigao očekivani Fridrik Treći koga su najavile Sibile, Zapad bi ponovo video ‘božanskog Avgusta’ kako prolazi kroz kapije Rima i palio bi tamjan pod njegovim kipom na oltarima. S Hoenstaufcima se poslednji put na Zapadu pojavila jedna ‘božanska loza’.“

¹⁸Up. R. Coudenhove-Kalergi, *Held oder Heiliger*, Wien, 1927, str. 68–69.

poverio čoveku da bi pravda, istina i pravo trijumfovali na zemlji jeste osnovna misao koja se širi iz okvira časti i feudalnog prava sve do onog teološkog, iznoseći ogledanje u oružju i „Božji sud“ čak i u verskim pitanjima. Ipak, i ta ideja ima malo toga hrišćanskog. Ona pre polazi od mistične doktrine o „pobedi“ koja ne zna za dualizam svojstven religioznim koncepcijama, koja sjedinjuje duh i moć, a u pobedi vidi neku vrstu božanske posvećenosti. Ublažavanja svojstvena teizmu – usled čega se u srednjem veku smatralo da Bog, zamišljen kao ličnost, direktno posreduje – ne oduzimaju ništa unutrašnjem duhu takvih običaja.

Ako je viteški svet i Crkvi javno iskazivao „vernost“, mnogi elementi navode na pomisao da u ovome treba videti vrstu posvećenosti srodnu onoj koja je odavana raznim idealima i „ženama“ kojima se vitez na bezličan način zavetovao – budući da je za njega, za njegov put, odlučujuća bila samo opšta sposobnost herojskog potčinjavanja sreće i života, a ne problem vere u specifičnom i teološkom smislu. Već smo ukazali na to da je viteštvu, kao i krstaški pohodi, pored svoje spoljne imalo i unutrašnju, eozteričnu stranu.

Rekli smo da je viteštvu imalo svoje „misterije“ i da je poznavalo Hram, očigledno ga ne poistovećujući s rimskom Crkvom; isto tako, imalo je čitavu jednu književnost i cikluse legendi u kojima su oživljavale drevne prethrišćanske tradicije, među kojima ciklus o Gralu, zbog preplitanja teme inicijacijskog uspostavljanja predašnjeg stanja sa zadatkom obnove palog kraljevstva, zauzima naročito mesto.¹⁹ Ono je skovalo tajni jezik, koji je često krio krajnje neprijateljstvo prema Rimskoj kuriji. I u viteškim redovima koji su igrali veliku ulogu u istoriji, i u kojima je bila jasno naznačena težnja za obnovom jedinstva ratničkog i asketskog tipa, delovale su podzemne struje koje bi, gde god su se pomaljale, navlačile na te redove opravdnu sumnju, a često su ih progonili i predstavnici domi-

¹⁹Up. J. Evola, *Il mistero del Graal*, nav. delo, *svuda*. Ako „kraljevski karakter Grala“ može da ima vrednost središnjeg simbola tajne gibelinske tradicije, iz simboličke genealogije koju je dao Wolfram fon Ešenbah proizlazi povezanost te tradicije sa idejom „Kralja Sveta“ i sa antigelfskim aspektom krstaških pohoda. Ova genealogija je povezala kraljeve Gralu sa „sveštenikom Johanom“ (koji je upravo jedna od srednjovekovnih predstava „Kralja Sveta“) i s Vitezom Labudom koji je, kao što ćemo videti, imao simbolične veze s vodama krstaških pohoda kao što je Gotfrid Bujonski.

nantne religije. U stvari, i u viteštvu je delovao nagon prema „tradicionalnom“ preuređenju u najvišem smislu, uz tih ili otvoreno prevazilaženje religioznog hrišćanskog duha (setimo se simboličnog obreda odbacivanja krsta kod templara). A idejno središte svega toga bilo je Carstvo. Tako su nastale čak i legende u kojima se preuzima tema Suvog Drveta čije se ponovno cvetanje vezuje za cara koji će započeti rat s klerom, da bi se ponekad – na primer u *Compendium Theologiae*²⁰ – dospelo dотле да mu se pripišu crte Antihrista; ovo je mračan, iskrivljen izraz percepcije jedne duhovnosti nesvodljive na hrišćansku.

U periodu kada je izgledalo da se pobeda osmehuje Fridrihu II, narodna proročanstva su već nagoveštavala: „Visoki libanski kedar biće posećen. Tu će biti samo jedan Bog, to jest monarh. Teško kleru! Ako padne, nov režim je spreman“.²¹

U krstaškim pohodima se prvi i poslednji put u Evropi posle Rimskog carstva ostvario na planu dejstvovanja (čudesnim poletom i kao u tajnovitom ponavljanju velikog preistorijskog pomeranja sa Severa na Jug i sa Zapada na Istok) ideal jedinstva nacija, koji je u miru predstavljen Carstvom. Međutim, već je rečeno da analiza dubokih sila koje su odredivale krstaške pohode i upravljaće njima ne potvrđuje ideje svojstvene jednoj dvodimenzionalnoj istoriji. U težnji usmerenoj prema Jerusalimu često se ispoljavala okultna struja protiv papskog Rima, koju je, ne znajući, negovao sam Rim čije je viteštvu bila *militia*, a najživljala snaga gibelinski herojski ideal. Taj pokret biće ugašen sa imperatorom koga je Grgur IX žigosaо kao onog ko „preti da zameni hrišćansku veru drevnim obredima paganskih naroda i ko je, zasednuvši u hram, prisvojio svešteničke funkcije“.²² Gotfrid Bujonski – taj naročito značajan predstavnik krstaških vitezova, zvani *lux monachorum** (što opet govori o jedinstvu asketskog i ratničkog elementa, svojstvenog viteškoj aristokratiji) – je figura gibelinskog kneza koji se neće uspeti na jerusalimski presto dok u Rim ne bude uneo gvožđe i vatru, dok ne bude svojeručno ubio anticezara Rudolfa od Rinfelda i iz-

²⁰ Up. A. Graf, *Roma nella memoria e nelle immaginazioni del Medioevo*, nav. delo, t. II, str. 500–503.

²¹ Up. E. Gebhart, *L'Italia mistica*, Laterza, Bari, 1934, str. 117 [Laterza, Bari, 1983].

²² E. Gebhart, *L'Italia mistica*, nav. delo, str. 115.

*Lat.: monaška svetlost. – Prim. prev.

bacio papu iz Svetog grada.²³ Povrh toga, legenda ističe izrazitu sličnost između ovog krstaškog kralja i mitskog Viteza Labuda – francuskog Elije (Hélias), nemačkog Loengrina²⁴ – koji na svojevrstan način otelovljuje rimske carske simbole (kroz svoju simboličku rodoslovnu povezanost sa samim Cezarom), solarne simbole (pretpostavlja se etimološka veza između Elije, Heliosa i Ilije) i hiperbo-rejske simbole (labud koji vodi Loengrina iz „nebeskog sedišta“ takođe je i Apolonova simbolična životinja kod Hiperborejaca i čest je motiv u paleografskim tragovima nordijsko-arijskog kulta). Spoj tih istorijskih i mitskih elemenata čini, dakle, da Gotfrid Bujonski – u vezi sa krstaškom pohodima – bude još jedan simbol koji označava tajnu silu koja je u političkoj borbi tevtonskih careva i u pobjedi Otona I predstavljala tek spoljnju i uzgrednu pojавu.

Hrišćanski uticaj nailazi na jasna ograničenja u viteškoj etici i u surovoj artikulaciji feudalnog režima tako dalekog od društvenog idealja prvobitne Crkve, u uskrslom principu ratničke kaste uspostavljene na asketski i sakralan način i u tajnom idealu Carstva i krstaških ratova. Crkva delimično prihvata ova ograničenja; ona dopušta da se njome vlada – „romanizuje se“ – da bi mogla vladati, da bi se mogla održati na vrhu talasa, ali istovremeno pruža i otpor, htela bi da istisne vršak, htela bi da nadvlaže Carstvo. Rastrzanost traje. Prizvane sile tu i tamo izmiku iz ruku onih koji su ih prizvali, a zatim se dva protivnika oslobođaju iz spleta borbe i kreću putem dekadencije. Napetost duhovne sinteze slabí. Crkva će se sve više odrijeti kraljevskih pretenzija, a kraljevsko dostojanstvo duhovnih. Posle gibelinske civilizacije – sjajnog proleća Evrope ugušenog u svom nastanku – nezaustavljivo će se nastaviti proces propadanja.

²³ Up. E. Aroux, *Les Mystères de la Chevalerie*, nav. delo, str. 93.

²⁴ Up. *La Chanson du Chevalier au Cygne et Godefroi de Bouillon*, ed. Hippreau, Paris, 1874–1877. U Vitezu Labuda čija je domovina nebesko sedište i koji izmiče Elzinoj ljubavi nalazimo i antiginekokratsku temu svojstvenu herojskim ciklusima, već otkrivenu u mitu o Herkulju, Eneji, Gilgamešu, Rostamu, itd.

12. PROPAST SREDNJOVEKOVNE EKUMENE. NACIJE

Uzroci „odozgo“ i uzroci „odozdo“ izazvali su propagiranje Svetog rimskog carstva i potom, uopšteno govoreći, nestajanje principa prave suverenosti. Jedan od prvih uzroka je postepena sekularizacija i materijalizacija političke misli. Što se Carstva tiče, već je u slučaju Fridriha II borba protiv Crkve, mada preduzeta radi odbrane njegovog natprirodnog karaktera, često bila povezana s početnim prevratom u sledećem smislu: s jedne strane nalaze se rani humanizam, liberalizam i racionalizam sicilijanskog dvora, konstituisanje tela svetovnih sudija i administrativnih funkcionera i značaj kojeg im daju *legistae* i *decretistae** i oni koje je primeren religiozni rigorizam što raspaljuje *autodafe*** i savonarolske lomače za prve proekte „kulture“ i „slobodne misli“ prezrivo nazvao *theologi philosophantes****, a s druge – centralistička i antifeudalna težnja pojedinih novijih carskih institucija. Čim Carstvo prestaje da bude *sveto* ono prestaje uopšte i da biva *Carstvo*. Njegov princip i njegov autoritet opadaju i kada se spuste na stupanj materije i puke „politike“ oni se ne mogu održati, jer takav stupanj, po svojoj prirodi, isključuje svaku univerzalnost i svako više jedinstvo. Već 1338. Ludvig IV Bavarski izjavljuje da carsko posvećenje više nije nužno i da je izabrani knez zakoniti car na osnovu tog izbora; to je emancipacija koju češki kralj Karlo IV dovršava sa „Zlatnom bulom“. Međutim, kako posvećenje nije bilo zamenjeno ničim metafizički ekvivalentnim, carevi su na taj način uništili svoj transcendentni *dignitas*. Može se reći da su od tada počeli da gube „ovlašćenje Neba“ i da je Sveti carstvo bilo tek nekakvo formalno preživljavanje.¹ Austrijski car Fridrik III bio je poslednji car kruni-

* Lat. neologizam: zakonoše. – Prim. prev.

** Port.: *auto da fé*, čin vere: pogubljenje osuđenih heretika – obično spajljivanjem – u vreme inkvizicije u Španiji i Portugalu. – Prim. prev.

*** Lat.: filozofstvujući teolozi. – Prim. prev.

¹ Up. J. Reyor, *Le Saint-Empire et l'Imperator rosicrucien*, u *Le Voile d'Isis*, br. 179, str. 197.

san u Rimu (1452), posle čega se obred sveo na praznu, beživotnu ceremoniju.

Kada se prešlo na drugi aspekt, s pravom je istaknuto da feudalni oblik uređenja karakteriše većinu velikih tradicionalnih epoha i bolje pristaje regularnom oblikovanju njihovih struktura.² Tamo gde je naglašen princip pluraliteta i relativne političke autonomije pojedinačnih delova istovremeno se naglašava pravo i istinito mesto onog univerzalnog, onog *unum quod non est pars** koje ih može urediti i stvarno izjednačiti ne suprotstavljajući ih, već nadmašujući svaki od njih putem transcendentne, nadpolitičke i regulatorne funkcije koju otelovljuje (Dante). Tada se kraljevsko dostojanstvo slaže s feudalnom aristokratijom; imperijalnost ne slabi pojedinačne kneževine ili kraljevstva i prisvaja pojedinačne nacionalnosti ne izpacujući ih. Kada, međutim, s jedne strane opadne *dignitas*, koja može učiniti da se dominira iznad mnogostrukog, vremenskog i prolaznog, i kada, s druge, izostane sposobnost jedne *fides* koja je viša od materijalnog raspoznavanja pojedinačnih podređenih elemenata, tada se javlja centralistička težnja, politički apsolutizam koji nastoji da celinu održi na okupu nasilnim putem, kroz političko i državno, umesto suštinski nadpolitičko i duhovno jedinstvo – ili pak prevladaju procesi čistog partikularizma i razdvajanja. I jednim i drugim putem uništava se srednjovekovna civilizacija. Kraljevi počinju da zahtevaju za svoje zemlje princip apsolutne vlasti svojstven Carstvu,³ materijalizujući ga i uvodeći konačno novu i prevratničku ideju: ideju nacionalne države. Analognim procesom razbija se mnogostruktur komuna, slobodnih gradova i republika, ustanova koje teže da se konstituišu svaka za sebe, i prelazi se na otpor i pobunu ne samo protiv carske vlasti nego i protiv plemstva. Vrh opada, evropska ekumena se raspada. Nestaje princip jedinstvenog zakonodavstva, mada ostavlja dovoljno prostora za artikulacije jednog *ius singolare*, zakonodavstva koje odgovara jedinstvenom jeziku i jedinstvenom duhu. Propada viteštvu i sa njime ideal čoveka oblikovanog principima čisto etičkog i duhovnog karaktera; vitezovi počinju da brane prava i podržavaju svetovne ambicije svojih kneževa i, na kraju, naci-

² R. Guénon, *Autorité spirituelle et pouvoir temporel*, nav. delo, str. 111.

* Lat.: jedno koje nije deo. – Prim. prev.

³ Francuski pravnici su prvi u Evropi tvrdili da je kralju nacionalne države vlast data neposredno od Boga i da je kralj „car u svom kraljevstvu“.

onalnih država. Veliki savezi koji su se krili iznad političkog idealja „svetog rata“ i „pravednog rata“ ostavljaju mesta za slučajevе mira i rata, koje sve više rada diplomatsko luka vstvo. Hrišćanska Evropa inertno prati kako Istočno carstvo i Carigrad padaju pod vlast Osmanlija; štaviše, kralj Francuske Fransoa I zadaje prvi udarac mitu o „hrišćanstvu“ koji je činio osnovu evropskog jedinstva kada u borbi protiv predstavnika Svetog rimskog carstva ne samo da se nije libio da podrži pobunu protestantskih vladara, nego čak nije oklevao da se udruži sa sultanom. Savez iz Konjaka (1526) video je kako poglavar Rimske crkve kreće istim putem; došlo je do apsurda da Kliment VII, zdržan s vladarskom kućom Francuske i u saveznistvu sa sultanom, uđe u rat s imperatorom upravo u času kada je napredovanje Sulejmanna II u Ugarskoj pretilo da pregazi čitavu Evropu i kada su naoružani protestanti potresali njeno središte. Videćemo i kako jedan sveštenik u službi iste francuske dinastije, Rišelje, u poslednjoj fazi Tridesetogodišnjeg rata ponovo podržava protestantski savez protiv cara sve dok, posle verskog mira u Augsburgu (1555), Vestfalski pregovori (1648) nisu uklonili poslednji ostatak religioznog elementa, proglašili uzajamnu trpeljivost između protestantskih i katoličkih nacija i pobunjenim kneževima priznali gotovo potpunu nezavisnost od Carstva. Od tog perioda, odbrana dinastičkog ili feudalnog prava više neće biti ni najviši interes ni uzrok borbi, već obična svada oko komada evropske teritorije: Carstvo odlučno sahranjuju imperijalizmi, to jest splet-karenje nacionalnih država kako bi se vojno ili ekonomski nametnule ostalim nacijama. Taj prevrat u evropskoj politici je, dakle, imao predstavnika – i to u tačno određenoj antiimperijalnoj funkciji – u francuskoj vladarskoj dinastiji.

U sveukupnosti takvog razvoja, pored krize imperijalne ideje uopšte, sve više se sekularizuje misao o suverenosti: kralj nije ništa više od ratnika, političkog vođe države. On još neko vreme personifikuje virilnu funkciju i absolutni princip vlasti, ali tu više nema pozivanja na transcendentnu stvarnost osim u preostaloj praznoj formuli o „božanskom pravu“ koja je – za katoličke nacije – definisana posle Tridentskog sabora, u periodu protivreformacije. Tu se Crkva proglašila spremnom da odobri i posveti absolutizam suštinski obesvećenih vladara ne bi li se oni iz same Crkve, koja je sada posredno delovala, dočepali i svetovne vlasti.

Stoga u periodu posle nestajanja carske Evrope u pojedinim državama postepeno bledi pretpostavka zbog koje se sukob sa Crkvom mogao nastaviti na osnovu nekog višeg značenja; vlastima u Rimu odavano je više ili manje površno priznanje u pogledu verskih pitanja tamo gde se u zamenu postizalo nešto korisno za državni interes. A nasuprot tome, imamo manifestovane pokušaje da se, neposredno i bez ustručavanja, duhovno potčini svetovnom – kao u anglikanskom i galikanskom prevratu, a zatim, u protestantskom svetu, s nacionalnim crkvama pod državnom kontrolom. S prelaskom u moderno doba, neke zemlje će biti konstituisane upravo na raskolu i suprotstavljajuće se jedne drugima ne samo kao političke i ovozemaljske celine, već i kao gotovo mistični entiteti koji odbijaju da prihvate svaku nadređenu vlast.

U svakom slučaju, sasvim jasno proizlazi da ako Carstvo propada, Crkva opstaje, kao njegova suparnica sama po sebi, koja, dakle, ima slobodan prostor za delovanje, ali *ne zna da preuzme svoje nasleđe*, čime daje krunski dokaz svoje nesposobnosti da organizuje Zapad prema sopstvenom, to jest prema gvelfskom idealu. Crkva nije ta koja na čelu ojačanog „hrišćanstva“ nasleđuje Carstvo, nego je to upravo mnoštvo nacionalnih država koje pokazuju sve veću netrpeljivost prema svakom višem principu vlasti.

S druge strane, obesvećenost kneževa i njihova neposlušnost prema Carstvu (uz činjenicu da su celine kojima su na čelu lišene potvrde date višim principom) neizbežno ih gura u orbitu nižih sila, koje će postepeno prevladati. Uopšte uzev, svaki put kada se neka kasta okreće protiv one više i konstituiše se sama po sebi, ona neizbežno gubi karakter kojeg je imala u hijerarhijskoj celine da bi odrazila karakter neposredno niže kaste.⁴ Apсолutizam kao materijalistička transpozicija tradicionalno unitarističke ideje utire puteve demagogiji i antimonarhističkim nacionalnim revolucijama. A tamo gde su kraljevi u borbi protiv feudalne aristokratije i u poduhvatu političke centralizacije bili skloni da potpomognu zahteve buržoazije i samog plebsa – tamo se proces brže okončao. S pravom se ukazuje na Filipa Lepog koji anticipira i sjednjuje različite momente involutivnog procesa. Filip Lepi je zapravo onaj ko je uništavajući templare – na osnovu sporazuma sa papom – uništilo najkarakterističniji izraz

⁴R. Guénon, *Autorité spirituelle*, nav. delo, str. 111.

one težnje da se iznova izgradi jedinstvo ratničkog i svešteničkog elementa, što je bila tajna duša vitešta. On je započeo svetovnu emancipaciju države od te iste crkve, koju su gotovo bez prekida nastavili njegovi sledbenici, kao što su naročito Luj XI i Luj XIV nastavili borbu protiv feudalnog plemstva i nisu odbili podršku buržoazije, te im u tom naumu nije smetao ni duh pobune najnižih društvenih slojeva. Filip Lepi podržava antitradicionalnu kulturu, budući da su njegovi „pravnici“, pre humanista renesanse, prave preteče modernog laicizma.⁵ Ako nije bezznačajno to da je jedan sveštenik, kardinal Rišelje, razvio protiv plemstva princip centralizacije pripremivši, umesto feudalnih struktura, modernu dvočlanu nivelaciju – vladu i naciju – Luj XIV je svojim radom na formiranju moći javnosti, sistematskog razvoja nacionalnog jedinstva, kao i njegovog političkog, vojnog i ekonomskog jačanja nesumnjivo pripremio, da tako kažemo, tela za ovaploćenje novog principa, koji je upravo narod: nacija kao puki kolektivitet. Tako se antiaristokratsko delovanje francuskih kraljeva (na čije smo neprekidno suprotstavljanje Svetom carstvu već ukazali) s Miraboom logično moralno okrenuti protiv njih samih i na kraju ih zbaciti s kontaminiranog prestola. Može se reći da je upravo zbog toga što je prva započela takav prevrat, dajući ideji države sve više centralističko i nacionalističko obeležje, Francuska prva doživela pad monarhističkog i uspostavljanje republikanskog režima, u smislu jasno utvrđenog i proglašenog prenosa vlasti na treći stalež, tako da je među evropskim nacijama postala glavno žarište revolucionarnog vrenja i svetovnog i racionalističkog mentaliteta pogubnog za svaki preživeli ostatak tradicionalnosti.⁶

Jasan je i zanimljiv i drugi, komplementarni aspekt istorijske pravde. Nakon što su se apsolutizovane države emancipovale u odnosu na Carstvo, morala je uslediti emancipacija pojedinaca s neograničenom vlašću (slobodnih i autonomnih) u odnosu na državu. Jedna uzurpacija prizivala je i uvodila drugu, sve dok u državama – usitnjениm i anarhičnim suverenim nacionalnim država-

⁵R. Guénon, *Autorité spirituelle*, nav. delo, str. 112 i dalje.

⁶Up. R. Guénon, *Autorité spirituelle*, nav. delo. Nasuprot tome, činjenica da su germanski narodi uprkos reformaciji sačuvали feudalne strukture više od svih ostalih, uzrokovana je time što su oni bili poslednji koji su otelovljivali – sve do rata 1914–1918 – višu ideju suprotstavljenu nacionalizmima i svetskim demokratijama.

ma – uzurpirana suverenost nije morala da ustukne pred narodnim suverenitetom u okviru kojeg nijedna vlast i nijedan zakon nisu legitimni osim izražene volje građana kao pojedinaca i ujedno jedini suvereni; to je demokratizovana i „liberalna“ država u iščekivanju poslednje, čisto kolektivističke faze.

Medutim, pored viših uzroka pada srednjovekovne civilizacije nisu zanemarljivi ni oni uzroci „odozdo“, koji su izdvojeni, a ipak saglasni s prvima. Svaka tradicionalna organizacija je dinamična formacija; ona prepostavlja sile haosa, niske nagone i interesu i niže društvene i etničke slojeve koje princip „forme“ nadvisuje i zauzdava; ona obuhvata dinamizam dvaju suprotstavljenih polova, od kojih onaj viši, vezan za nadnaturalistički element viših slojeva, nastoji da uzvisi ovaj drugi, a drugi – onaj niži, vezan za masu, *demos* – nastoji da prvi odvuče nadole. Tako svakom slabljenju predstavnika višeg principa i svakom zastranjivanju ili degeneraciji vrha kontrapunktitaju izdizanje i oslobođanje u smislu pobune najnižih slojeva. Ali kroz te već naznačene procese moralno je sve više slabiti pravo da se od podanika traži *fides* u dvostrukom, duhovnom i feudalnom smislu te reči, čime je potencijalno otvoren put ka njenoj materijalizaciji u političkom smislu, a zatim i pomenutoj pobuni. Zapravo, dok je duhovno utemeljena vernost neuslovljena, ona koja se vezuje za zemaljsku ravan je uslovljena i slučajna, podložna opozivu u zavisnosti od praktične koristi. Dualizam, ustrajno suprotstavljanje Crkve i Carstva, takođe je morao doprineti da se svaka *fides* spusti na ovaj niži i nestalni nivo.

Uostalom, na vrhuncu srednjeg veka upravo je Crkva bila ta koja je „blagosiljala“ povredu *fides-a*, jer se svrsta-la na stranu italijanskih komuna i moralno i materijalno podržala pobunu koja je u pozadini jednostavno značila ustanak pojedinačnog protiv univerzalnog, u vezi sa tipom društvene organizacije koja se više čak i ne uređuje po uzoru na ratničku, već na treću kastu, na klasu buržuja i trgovaca koji uzurpiraju dostojanstvo političkog upravljanja i pravo na oružje, utvrđuju svoje gradove, podižu svoje barjake, organizuju svoje vojske protiv carskih kohorti i odbrambenog saveza feudalnog plemstva. Ovde započinje pokret „odozdo“, uzdizanje plime inferiornih sila.

I dok se s komunama anticipira zapravo profani i anti-tradicionalni ideal organizacije zasnovane na ekonomskom i trgovачkom faktoru i jevrejskoj trgovini zlatom,

njihova pobuna pre svega pokazuje kako je u pojedinim oblastima već u ono vreme osećaj za duhovno i etičko značenje lojalnosti i hijerarhije bio na izdisaju. U caru se vidi samo politički vođa čijim se političkim zahtevima može odupreti. Afirmiše se ona rđava sloboda koja će uništiti i odbaciti svaki princip prave vlasti, prepustiti niže sile samima sebi i svesti svaki politički oblik na samo ljudsku, ekonomsko-socijalnu ravan, pretvorivši se u svemoć „trgovaca“ i, kasnije, organizovanih „radnika“. Nije beznačajan podatak da je glavno žarište tog raka bilo italijansko tlo, ta kolevka rimskog duha. Tu, u borbi komuna koje je podržavala Crkva protiv carske vojske i onog što nazivamo *corpus saecularium principum* nalazimo poslednje odjeke sukoba između Severa i Juga, između tradicije i antitradicije. Fridrik I – ličnost koju je plebejsko krvotorenje istorije uporno nastojalo da diskredituje – borio se u ime jednog višeg principa i iz dužnosti koju mu je nametala sama njegova funkcija protiv svetovne i partikularističke uzurpacije zasnovane, između ostalog, na ničim neizazvanim povredama sporazuma i zakletvi. Dante će u njemu videti „dobrog Barbarosu“, legitimnog predstavnika Carstva koji je izvor svake prave vlasti, a pobunu lombardijskih gradova smatraće nezakonitom i buntovničkom, što je u vezi s njegovim plemićkim prezirom prema „skorojevićima i brzoj zaradi“,⁷ elementima nove i nečiste sile komuna; isto tako, Dante je u „slobodnoj upravi pojedinih naroda“ i u novoj nacionalističkoj misli prepoznao rušilačku jeres.⁸ Zapravo, prvo Otoni, a potom i Svebi se nisu toliko borili za nametanje materijalnog priznanja i teritorijalne ambicije, koliko za ideje i odbranu nadpolitičkog prava; i ne kao tevtonski kneževi, već kao „rimski“ (te stoga i nadnacionalni) carevi – *romanorum reges* – zahtevali su poslušnost, a u ime časti i duha borili su se protiv soja naoružanih trgovaca i građana.⁹ Ovi drugi su smatrani pobunjenicima ne toliko protiv cara koliko protiv Boga – *obviare Deo*. Po božanskoj zapovesti –

⁷Pakao, XVI, 73.

⁸Up. E. Flori, *Dell'idea imperiale di Dante*, Bologna, b.g., str. 38, 86–87.

⁹Dante nije oklevao da okrivi pojavu nacionalističkog zastranjivanja, naročito se suprotstavljujući francuskoj dinastiji i podržavajući pravo cara. Pozivajući se na Hajnriha VII, on shvata da je Italija, na primer, moralna nestati u Carstvu da bi širila svoju civilizaciju po svetu, jer je jedino Carstvo univerzalnost i svaka pobunjena sila, po novom principu „gradova“ i država, nije mogla predstavljati ništa drugo do prepreku za ostvarenje „kraljevstva pravde“.

jubente Deo – knez stupa u boj s njima kao predstavnik Karla Velikog, sa „osvetničkim mačem“, da bi obnovio drevni poredek: *redditur res publica statui vetuta*.¹⁰

Napokon, osvrćući se i dalje prvenstveno na Italiju, u takozvanim *sinjorijama* (signorie)* – varijantama ili pak naslednicama komuna – treba videti drugi aspekt nove klime za koju je Makijavelijev *Vladalac* jasan barometarski pokazatelj. Vodom može biti smatran jedino moćni pojedinac koji ne vlada na osnovu posvećenja, svoje *nobilitas*, ili na osnovu načina na koji predstavlja jedan viši princip i tradiciju; naprotiv, on vlada u sopstveno ime, koristeći se lukavstvom i nasiljem, sredstvima „politike“ koja se već shvata kao „umetnost“, kao tehnika lišena skrupula za koju čast i istina ne znače ništa, dok mu religija eventualno služi samo kao jedno od mnogih oruđa. Dante je s pravom rekao: *Italorum principum... qui non herico more sed plebeio, secuntur superbiam* [„Italijanski kneževi... koji se drže oholosti ne živeći na herojski način, već plebejski“].¹¹ Dakle, supstanca te vladavine nije „herojska“, već je plebejska; drevna *virtus* spušta se na taj nivo, a isto je i sa nadmoći nad dobrom i zlom onoga koji je pre gospodario na osnovu zakona koji nije ljudski. S jedne strane ponovo se javlja tip pojedinih antičkih tiranija, a s druge nalazimo izraz onog razuzdanog individualizma koji, reklo bi se, karakteriše zaokret tih vremena prema mnogostrukim oblicima. Tu je napokon anticipiran, na drastičan način, tip „apsolutne politike“ i volje za moć koji će se u mnogo širim razmerama ponovo afirmisati u današnje vreme.

Ovim procesima se, dakle, zatvara ciklus srednjovekovne obnove. Na neki način, opet se potvrđuje ginekokratsko-južnjačka ideja u okviru koje muževni princip, pored navedenih ekstremnih oblika, čak i kada je otelotvoren u figuri monarha ima tek materijalno (političko, zemaljsko) značenje pobožne ispovedne religije i (u najvećoj meri među monaškim redovima) kontemplacije. Po-

¹⁰Reči Arhipoete [Dante. – *Prim. prev.*] Zanimljivo je i da se za Barbarosu u borbi protiv komuna vezivala simbolika Herkula, heroja udruženog sa olimpskim silama u borbi protiv snaga haosa.

¹¹Ital.: Kneževina, oblik vladavine u mnogim italijanskim gradovima u periodu od druge polovine XIII do XV veka. – *Prim. prev.*

¹²De vulgari eloquentia, I, 12. F. Šuon (Frithjof Schuon) je ispravno govorio u pogledu renesanse o „cezarizmu buržuja i bankara“ (*Perspectives spirituelles et faits humains*, Paris, 1953, str. 48), čemu treba dodati mračne tipove „kondotjera“, vođa plaćeničkih četa koji postaju suvereni.

što se potvrdio ovaj rascep, pravo krvi i zemlje ili izražavanje puke volje za moć nesumnjivo dobijaju prvenstvo. Neizbežna posledica jeste partikularizam gradova, otadžbinâ i nacionalizama, za kojim dolazi početna pobuna *desmosa*, kolektivnog elementa, suterena tradicionalne gradervine, koji će obrnuti stvari i zagospodariti nivelisanim strukturama i ujedinjenim narodnim vlastima stvorenim u prethodnoj, antifeudalnoj fazi.

Borba koja je najviše karakterisala srednji vek – „herojsko“-virilna borba protiv Crkve – sada se izjalovljuje. Čovek Zapada više ne teži za autonomijom i emancipacijom od vezanosti za religiju osim u oblicima izvesnog zastranjenja, u onom što bi se moglo nazvati demonskim prevratom gibelinizma, unapred obznanjenim – između ostalog – primenom luteranskih ideja za kojima su posegli germanski kneževi. Uopšteno govoreći, Zapad se posle srednjeg veka kao civilizacija ne oslobađa Crkve i katoličke vizije sveta, nego se laicizuje u znaku naturalizma i racionalizma, uzdižući kao pobjedu sopstvenu pauperizaciju do tačke gledišta i volje koje ne prepoznaju više ništa osim čoveka i onoga što je jedino ljudskim uslovljeno.

Polemično uzdizanje civilizacije renesanse u odnosu na srednjovekovnu civilizaciju postalo je uobičajena parola u savremenoj istoriografiji. To nije samo posledica jedne od mnogih sugestija koje su, uvezši sve u obzir, u savremenoj kulturi širili oni koji su upravljali svetskim prevratom, već bi u tome trebalo videti izraz tipičnog nerazumevanja. Ako je, posle kraja antičkog sveta, ijedna *civilizacija zasluzivala da se nazove renesansom, onda je to upravo srednji vek*. U svojoj objektivnosti, u svom virilizmu, u svojoj hijerarhijskoj strukturi, u svojoj ponosnoj antihumanističkoj elementarnosti tako često prožetoj sakralnim, srednji vek je bio poput povratka počecima. U klasičnim, ni po čemu romantičnim crtama pokazuje nam se pravi srednji vek. U sasvim drugom smislu treba shvatiti karakter civilizacije koja je usledila. Napetost koja je tokom srednjeg veka bila u suštini metafizički usmerena degradira se i menja polarnost. Potencijal koji se prethodno sabirao u vertikalnom pravcu – nagore, kao u simbolu gotskih katedrala – sada se prazni u horizontalnom pravcu, prema spoljnom, proizvodeći, usled prezasićenosti podređenih oblasti, fenomene kadre da dirnu površnog posmatrača: u kulturi nastaje buntovnička provala mnogostrukih oblika kreativnosti koja je gotovo bez ijednog

tradicionalnog ili na neki način simboličnog elementa, pa je samim tim profana i obesvećena; na spoljnom planu, dolazi do takoreći eksplozivnog širenja evropskih naroda u čitavom svetu u doba otkrića, istraživanja i kolonijalnih osvajanja, koje se upravo, više ili manje, poklapa sa dobrom renesanse i humanizma. To su posledice oslobođanja sila poput onog koje prati raspadanje organizma.

Smatra se da je u mnogim svojim aspektima renesansa bila repriza antičke civilizacije, ponovo otkrivene i ponovo potvrđene nasuprot turobnom svetu srednjovekovnog hrišćanstva. Ovo je velika zabluda. Renesansa je od antičkog sveta preuzeila samo dekadentne oblike, a ne one s početaka, koji su bili prožeti sakralnim i nadličnim elementima – ili je, pak, u potpunosti zanemarivala te elemente i činila da drevno nasleđe deluje u sasvim različitom pravcu. U renesansi je „paganizam“, zapravo, prvenstveno služio da se razvije obična afirmacija Čoveka, da se podstakne ushićenost pojedinca koji počinje da se opija proizvodima određene umetnosti, erudicije i spekulacije, lišenim svakog transcendentnog i metafizičkog elementa.

S tim u vezi, u sličnim prevratima treba istaći fenomen *neutralizacije*.¹² Civilizacija, čak i kao ideal, prestaje da ima jedinstvenu osu. Središte više ne upravlja pojedinačnim delovima ni politički, ni kulturno. Više ne postoji organizaciona sila kulture. U duhovnom prostoru kojeg je Carstvo ranije jedinstveno obuhvatalo u ekumenskom simbolu radaju se, odvajanjem, mrtve, „neutralne“ zone, koje zapravo odgovaraju različitim granama nove kulture. Umetnost, filozofija, nauka i pravo razvijaju se sada svako u sopstvenom ogradištu, u sistematskoj i razmetljivoj ravnodušnosti prema svemu što bi ih moglo nadmašiti, oslobođiti ih njihove izolacije i dati im istinske principe; takva je „sloboda“ nove kulture. Osamnaesti vek je, zajedno s krajem Tridesetogodišnjeg rata i temeljnog razvlačivanja Carstva, epoha u kojoj ovaj prevrat poprima presudan oblik, anticipirajući ono što je svojstveno čitavom modernom dobu.

Ugasio se, dakle, srednjovekovni poriv da se preuzme baklja koju je Rim primio od herojsko-olimpske Helade. Tradicija inicijacije kraljevskog dostojanstva prestaje u toj meri da ima dodira sa istorijskom stvarnošću i s predstav-

¹²O tome, up. C. Steding, *Das Reich und die Krankheit der europäischen Kultur*, Hamburg², 1938.

nicima bilo koje evropske svetovne sile. Ona ostaje sačuvana samo u podzemlju, u tajnim strujama poput hermetičkih ili rozenkrojcerskih, koje su se postepeno, sa uobičavanjem modernog sveta, povlačile sve dublje, dok su organizacije koje su one ranije nadahnjivale podlegle involutivnom i inverzivnom procesu.¹³ Kao mit, srednjovekovna civilizacija svoj testament ostavlja u dvema legendama. Prva je ona legenda po kojoj se u noći godišnjice ukidanja templarskog reda, svake godine, naoružana senka sa crvenim krstom na belom ogrtaču pojavljivala u templarskoj kripti da pita ko hoće da osloboди Sveti Grob. „Niko, niko“, glasi odgovor, „jer je Hram razrušen.“ Druga je legenda o Fridrihu I koji je na visinama Kifhausera (Kifhäuser), u unutrašnjosti simbolične planine, nastavio da živi sa svojim vitezovima u magičnom snu. I on čeka – čeka dolazak označenog vremena da siđe u dolinu sa svojim sledbenicima i izvojuje poslednju bitku, s pozitivnim ishodom, od koje će zavisiti ponovno cvetanje Suvog Drveta i nastanak novog doba.¹⁴

13. IREALIZAM I INDIVIDUALIZAM

Da bismo pratili dalje faze pada Zapada, treba podsetiti na ono što smo govorili o prvim krizama tradicionalnih civilizacija, uzimajući kao referentnu tačku osnovnu istinu sveta Tradicije: istinu o dve „sfere“, o dvojnosti između sveta i nadsveta. Za tradicionalnog čoveka te dve sfere bile su stvarnost, a uspostavljanje objektivnog i delotvornog kontakta između jedne i druge predstavljalo je pretpostavku svakog višeg oblika civilizacije i života.

Prekid takvog kontakta, usredsređenost svake mogućnosti na samo jedan od dva sveta, na onaj ljudski i svetovni, zamenjivanje iskustva nadsveta efemernim utvarama krivotorenim u tmurnim isparanjima smrtevine prirode – takav je smisao onoga što se, uopšteno rečeno, zove „moderna“ civilizacija i što sada dostiže fazu kada različite sile dekadencije primećene u prethodnim vremenima (ali zaustavljane reakcijama i silama suprotnih principa) postižu punu i zastrašujuću delotvornost.

U svom najopštijem smislu, *humanizmom* se mogu nazvati pečat i geslo čitave nove civilizacije oslobođene „mračnog srednjeg veka“. Ova će civilizacija, zapravo, znati samo za čoveka; u čoveku će započeti i okončati svaka stvar, na njemu će počivati nebesa i pakao, glorifikacije i prokletstva koja će već biti poznata. Čovekovo iskustvo omediće *ovaj* svet – *drugaciji* od pravog sveta – sa svojim grozničavim stvorenjima punim žudnje, svojim umetničkim taštinama i svojim „genijima“, sa šumom svojih mašina i fabrika i, napokon, sa svojim narodnim vođama.

Prvi oblik pojavljivanja humanizma jeste *individualizam* kao uspostavljanje iluzornog središta izvan središta, kao ogrešujuća uobraženost „Ja“ koje je prosto ono smrtno u telu i kao *konstrukcija* nastala na čisto prirodnim sposobnostima koje sada stvaraju i podržavaju – kroz umetnosti i profane nauke – različite privide što izvan tog lažnog i praznog središta nemaju nikakvu postojanost. Ove istine i zakoni obeleženi su slučajnošću i propadljivošću koje su svojstvene svemu što pripada svetu u nastajanju.

¹³Up. J. Evola, *Il mistero del Graal*, nav. delo, § 29, pre svega zbog geneze i smisla savremene masonerije i prosvetiteljstva kao primera ove inverzije.

¹⁴Up. B. Kugler, *Storia delle Crociate*, ital. prev. Milano, 1887, str. 538; F. Kampers, *Die Deutsche Kaiseridee in Prophetie und Sage*, Berlin, 1896. Iz konteksta različitih verzija druge legende nazire se misao da je pobeda moguća, ali nije sigurna. U nekim oblicima sage – koji verovatno čuvaju trag teme o edskom *ragnaroku* – poslednji car ne može se odupreti snagama poslednjeg doba i umire, nakon što je o Suvo Drvo okačio skiptar, krunu i štit.

Otud radikalni *irealizam*, radikalna neorganičnost u svemu što je moderno. Unutra, kao i spolja, više ništa neće biti život, nego će sve biti *konstrukcija*: ugaslo biće zamenuju „htenje“ i „Ja“ u svim domenima, u zlokobnom racionalističkom i mehanicističkom podupiranju mrtvog tela. Poput vrvljenja crva u procesu truljenja, razvija se tada na hiljade postignuća, hiljade savladanih prepreka i hiljade ostvarenja novog čoveka. Otvara se put svim paroksizmima, svim novatorskim i ikonoklastičkim manijama, čitavom svetu jedne fundamentalne *retorike* gde, zametivši duh *slikom* duha, incestuozna bludničenja čoveka u vidu religije, filozofije, umetnosti, nauke i politike više neće znati za granice.

Na religijskom planu realizam je suštinski vezan za gubitak inicijacijske tradicije. Već je rečeno da je u novijim vremenima samo inicijacija obezbeđivala objektivno sudelovanje čoveka u nadsvetu. Ali posle nestanka antičkog sveta i pojave hrišćanstva više nisu postojali potrebeni uslovi da bi inicijacijska tradicija mogla ustanoviti najvišu referentnu tačku tradicionalne civilizacije. Na neki način, upravo je „spiritualizam“ bio jedan od faktora koji su, u tom pogledu, delovali najnegativnije: pojava i širenje neobične misli o „besmrtnosti duše“, koncipirane kao prirodne za svakog, morali su učiniti neshvatljivim značenje inicijacije i potrebu za njom kao realnom radnjom koja oslobađa uslovjenosti, razara smrtnu prirodu. Kao surrogat postojala je Hristova tajna i misao o iskupljenju u Hristu; ovde je shema koja je delimično poticala iz misterijskih učenja (smrt i vaskrsenje) izgubila svako inicijacijsko svojstvo i, degradiravši se, bila jednostavno primenjena na religijsku ravan vere. Uopšte uzevši, bila je reč o „moralu“, o vođenju života imajući u vidu kazne koje su, u skladu s novim verovanjem, mogle snaći „besmrtnu dušu“ u onostranom svetu. Ako je, kao što se video, srednjovekovnu imperijalnu ideju neretko simbolizovao inicijacijski element, sa druge strane je Crkva, predstavnica vladajuće religije, za sebe stvorila učenje o svetim tajnama i preuzeila „pontifikalni“ simbol, govoreći o ponovnom rođenju. Ali ideja o pravoj pravcatoj inicijaciji, protivna njenom duhu, ostala joj je tuđa, čime je stvorena anomalija, nešto krnje u odnosu na svaki dovršeni tradicionalni oblik, uključujući i islam. Hrišćanski dualizam sa svojim specifičnim karakterom bio je, u odnosu na to, moćni podsticaj subjektivizmu i odatle irealizmu u pogledu problema

svetog. Od problema realnosti, transcendentnog iskustva, problem *svetog* postao je, dakle, problem vere zasnovane na osećanju, ili pak predmet teološke spekulacije. Retko dostizanje vrhunca pročišćenom hrišćanskom mistikom nije sprečilo da Bog i bogovi, anđeli i demoni, inteligibilna bića i nebesa uzmu oblik mita. Hristijanizovani Zapad više nije imao svest o njima kao simbolima mogućih nadracionalnih iskustava, nadindividualnih uslova postojanja i dubokih razmera integralnog bića čoveka. Još je antički svet potpomogao uprošćavanje simbolizma na mitologiju koja je postajala sve neprozirnija i sve više néma i kojoj je presuđivala umetnička mašta. Kada se potom iskustvo svetog svelo na veru, osećanje i moralizam, a *intuitio intellectualis** na običan sholastički filozofski koncept, irealizam duha morao je gotovo bez ostatka preuzeti oblast natprirodnog.

Ovaj pravac se dalje razvio u protestantizmu, čija je savremenost u odnosu na humanizam i renesansu značajna.

Ne obazirući se na njeno krajnje značenje u istoriji civilizacija, na njenu već pomenutu antagonističku funkciju u srednjovekovlju i na, upravo istaknuto, odsustvo inicijacijske i ezoterijske dimenzije u njoj, Katoličkoj crkvi treba priznati izvestan tradicionalni karakter – koji ju je uzdigao u odnosu na ono što je bilo obično hrišćanstvo – jer je organizovala sistem dogmi, simbola, mitova, obreda i svetih institucija u kojem se, makar i u odrazu, pokatkad čuvaju elementi višeg znanja. Uporno potvrđujući princip autoriteta i dogme, braneći svojstvo natprirodnosti i nadracionalnosti „otkrivenja“ na polju saznanja, a princip transcedencije milosti na polju dejstvovanja, Crkva je branila – gotovo očajnički – ne-ljudski karakter te svoje riznice od svake individualističke zloupotrebe. Ovaj ekstremni napor katolicizma (koji, između ostalog, u velikoj meri objašnjava svu onu okrutnost i nasilnost koju je imala njena istorija) morao je, međutim, naići na granicu. Brana nije mogla izdržati i pojedini oblici, opravdani u smislu obične religioznosti, nisu mogli zadržati odlike apsolutnosti svojstvene nečovečanskom; ovo je istina ne samo zato što je nedostajalo više saznanje, već i zato što su postajale sve vidljivije sekularizacija Crkve i korupcija i nedostojnost

* Nikola Kuzanski, jedan od najpoznatijih teoretičara XV veka, tim izrazom je definisao znanje kao objektivnu istinu [u delu *O opštem skladu* ističe ideju o ograničenosti papske vlasti, jer je papa samo čovek]. – *Prim. prev.*

većine njenih predstavnika, a sve veću važnost postepeno sticali politički i sporedni interesi. Tako je klima postajala sve povoljnija za reakciju koja će zadati težak udarac tradicionalnom elementu pridruženom hrišćanstvu, podstići razdražujući subjektivizam koji stvara doživljaj potpuno izmenjene stvarnosti, te potvrditi individualizam u religijskom kontekstu. Upravo je to učinila reformacija.

Nije slučajno da su Luterove reči protiv „papske vlasti koju je davo ustoličio u Rimu“ – protiv Rima kao „regnum Babylonis“, kao stvarnosti tvrdokorno paganske i neprijateljske u odnosu na hrišćanski duh – veoma slične rečima koje su izgovarali prvi hrišćani i koje nalazimo u jevrejskim apokaliptičkim tekstovima protiv carskog grada Orla i Sekire. Odbacivanjem svega što u katolicizmu predstavlja tradiciju – nasuprot običnim jevanđeljima – Luter pokazuje osnovno nerazumevanje upravo onog višeg sadržaja i višeg aspekta nesvodljivog ni na jevrejsko-južnjački sloj ni na svet čiste pobožnosti, koji je u Crkvi postupno zadobijao oblik pod uticajem tajnih sila „odozgo“. ¹ Gibilinski carevi su ustali protiv papskog Rima u ime Rima, ponovo afirmašući višu ideju *Sacrum-a Imperium-a** na suprot običnoj religioznoj duhovnosti Crkve i njenih hegemonističkih pretenzija. Ipak, Luter protiv Rima ustaje samo zbog netrpeljivosti upravo prema drugom, pozitivnom aspektu Rima, prema tradicionalnoj i hijerarhijsko-ritualnoj komponenti koja, kao što je rečeno, postoji u katoličkom kompromisu.

Luter je i politički, putem različitih veza, poštigao osamostaljenje koje je podrazumevalo skrnavljenje. Germanски kneževi su, umesto da preuzmu nasleđe Fridriha II, podržali reformaciju i tako pristupili anticarskom frontu. U autoru *Warnung an seine lieben Deutchen***, koji se predstavljao kao „prorok nemačkog naroda“, našli su upravo onog ko je, svojim doktrinama, ozakonjivao pobunu protiv principa carskog autoriteta i pružio mogućnost tim vladarima da zaodenu svoje nepotčinjavanje i odricanje u formu krstaškog pohoda protiv Rima u ime Jevandelja. Prema ovim doktrinama oni nisu imali drugog cilja do

¹Naravno, ovo nerazumevanje nije bilo manje ni među predstvincima katolicizma, usled čega je Paracelzus bio sasvim u pravu rekavši: „Šta znači sva ta buka koja se pravi oko Luterovih i Cvinglijevih spisa, kao na kakvim pustim bahanalijama? Ako bih morao početi da pišem, poslao bih u školu i njih i papu.“

*Lat.: Sveti carstvo. – *Prim. prev.*

**Nem.: „Opomena svojim ljubljenim Nemcima“. – *Prim. prev.*

da budu slobodni kao nemački suvereni, oslobođeni sva-ke nadnacionalne hijerarhijske spone. Međutim, i u drugom aspektu Luterova shvatanja pogodovala su involutivnom procesu. Njegovo učenje je potčinilo religiju državi u svim njenim konkretnim manifestacijama. Ali budući da su sada državama upravljali samo svetovni vladari i da se kod Lutera nagoveštava demokratski motiv koji je postao jasan i precizan kod Kalvina (suvereni ne vladaju sami po sebi, već kao predstavnici zajednica), kao i da je, s druge strane, reformaciji svojstveno vrlo odlučno poricanje „Olimpskog“ ili „herojskog“ ideal-a, bilo kakve mogućnosti čoveka da askezom ili posvećenjem prevaziđe samog sebe tako da bude sposoban da primeni pravo „odozgo“, pravo istinskih Voda – upravo zbog svega toga Luterovi pogledi o „sekularnoj vlasti“ (*die weltliche Obrigkeit*) predstavljaju praktično inverziju tradicionalne doktrine o kraljevskoj premoći i ostavljaju prostor svetovnoj moći da usurpira duhovnu vlast. Skicirajući shemu Levijatana, „ap-solutne Države“, Hobs ē na sličan način objaviti: *civitatem et ecclesiam eadem rem esse**.

Sa stanovišta metafizike istorije, pozitivni i objektivni doprinos protestantizma sastoji se u njegovom isticanju činjenice da u čoveku tog vremena nije više neposredno prisutan istinski duhovni princip, usled čega je taj princip morao da sebe prikaže kao nešto transcendentno. Na takvoj osnovi, katolicizam je preuzeo mit o prvobitnom gahu. U protestantizmu je ovaj mit dobio oštar, ekstreman izraz; u njemu se zastupa stanovište da čovek ne može sam sobom postići spasenje i kroz uopštavanje se dolazi do toga da se čitavo čovečanstvo smatra masom prokletnika, osuđenih da automatski izvršavaju зло; a istini, mračno predstavljenoj tim mitom, protestantizam dodaje boje autentičnog sirijskog mazohizma iskazanog u prilično od-vratnim slikama. Zapravo, nasuprot antičkom idealu duhovne muževnosti, Luter ne okleva da nazove „kraljevskom svadbom“ onu u kojoj duša, shvaćena kao „prostitutka“ i kao „najjadnije i najgrešnije stvorenenje“, ima ulogu žene (u *De libertate christiana***), dok muškarca upoređuje s jednom tovarnom životinjom na kojoj po svojoj volji jaše Bog ili Čavo, a da on tu ništa ne može učiniti (u *De servo arbitrio****).

*Lat.: država i crkva ista su stvar. – *Prim. prev.*

**Lat.: O hrišćanskoj slobodi. – *Prim. prev.*

***Lat.: O neograničenoj vlasti sluge. – *Prim. prev.*

Tamo gde je s obzirom na pomenutu egzistencijalnu situaciju morala uslediti potvrda o neophodnosti podrške svojstvene ritualnom i hijerarhijskom sistemu ili najstrože ostvarenoj askezi, Luter poriče i jednu i drugu stvar. Čitav Luterov sistem je zapravo vidljivo uslovljen ličnom jednacinom i sumornom prirodnom svog osnivača, neostvarenog monaha, čoveka nesposobnog da pobedi svoju prirodu određenu strašću, čulnošću i besom. Ova lična jednacina odražava se u jedinstvenoj doktrini po kojoj božanstvo nije čoveku dalo deset zapovesti da bi ih on ispunjavao u životu, nego zato da bi se, priznajući svoju nemoc da ih sledi, svoju ništavnost, nepobedivost požude i sklonost grehu, predao bogu shvaćenom kao ličnost, očajnički se nadajući u ničim nezasluženu i nepresušnu Božju milost. Ovo „opravdanje putem čiste vere“, ova osuda „delâ“ navodi Lutera da se ustremi čak i na monaštvo i asketski život, kojeg naziva „ispraznim i izgubljenim životom“, odvraćajući tako zapadnog čoveka od preostalih mogućnosti za vraćanje na prethodno stanje koje je nudio čisti kontemplativni život, a koje je katolicizam bio sačuvao i koje su mogle kulminirati u ličnostima poput svetog Bernarda iz Klervoia, Rojzbruaka (Ruysbroeck), svetog Bonaventure i Majstera Ekarta.² Kao drugo, reformacija će poricati princip vlasti i hijerarhije na planu *svetog*. Misao da neko biće, kao *pontifex*, može biti nepogrešivo u pogledu svete doktrine te stoga zakonito zahtevati pravo na vlast ne dopuštajući rasprave smatra se devijantnom i apsurdnom – Hristos ne bi dao privilegiju nepogrešivosti nijednoj Crkvi, čak ni onoj protestantskoj;³ tako je svakome ostavljeno da kroz slobodno individualno ispitivanje prosuđuje o stvarima doktrine i da tumači svete knjige, daleko od bilo kakve kontrole bilo kakve tradicije. Ne samo da je na polju spoznaje razlika između laika i

²Ovo je osnovna razlika između budizma i protestantizma, koja prvom daje pozitivni, a drugom negativni karakter. Obe struje nose pesimističke premise – Luterova *concupiscientia invicibilis* (lat.: nepobediva požuda, *prim. prev.*) na neki način odgovara budističkom shvanjanju „sedam života“ – i obe ustaju protiv vlasti dekadentne svešteničke kaste. Međutim, budizam je znao da ukaže na put kada je stvorio čelični sistem askeze i prevaziilaženja sebe, dok je protestantizam čak poricao svedene oblike asketizma svojstvene katoličkoj tradiciji.

³De Mestr (*Du Pape*, Lyon, 1819, zaključak, V) u tom pogledu ispravno ističe da se u samoj tački potvrđivanja dogme objavljuje da nema nikakvog osnova da se ona potvrdi, jer upravo kao prerusena dogma protestantizam potvrđuje misao da Bog ne bi dopustio nepogrešivost ni čove-

sveštenika bila suštinski poništena, već je poricano i svešteničko dostojanstvo koje se nije shvatalo kao prazan atribut, nego se odnosilo na onoga ko je, za razliku od drugih ljudi, obdaren natprirodnim pomazanjem, ko nosi utisnut poput pečata *character indelebilis*⁴, što mu dopušta da vrši obrede (to su tragovi drevne misli o „gospodaru obreda“). Tako objektivno i ne-ljudsko značenje koje su mogli da imaju ne samo dogma i simbol, već i sistem obreda i svetih tajni biva poreknuto i neprepoznato.

Može se prigovoriti da ništa od toga više nije postojalo u katolicizmu ili da u njemu nikada i nije postojalo, izuzev u formi ili, kako rekosmo, samo u odrazu. U tom slučaju put za pravu reformu bio bi samo jedan: *raditi ozbiljno* i predstavnike nedostojne određenog principa i određene tradicije zameniti dostojnjim. Međutim, protestantizam je vodio u destrukciju i u negaciju, što nije kompenzovano nikakvim pravim konstruktivnim principom, već samo iluzijom i čistom verom. Nema drugog spasenja osim pukog subjektivnog uverenja da si na strani onih koje je vera u Hrista spasla i koji su milošću bili „izabrani“. Na taj način otišlo se još dalje na putu duhovnog irealizma i prirodna materijalna posledica nije mogla izostati.

Osporivši objektivni koncept duhovnosti kao stvarnosti života nadređene profanoj egzistenciji, protestantska doktrina je dopustila čoveku da oseti sebe u svim oblicima postojanja, kao biće istovremeno duhovno i zemaljsko, pravedno i grešno. A to je, na kraju, moralno odvesti u punu sekularizaciju svakog višeg prizvanja; ne u sakralizaciju, već u moralizam i puritanizam. Upravo u istorijskom razvoju protestantizma – pre svega kao kalvinizma i anglosaksonskog puritanizma – religijska ideja se sve više oslobađa svakog zanimanja za transcendentno, postaje kadra da svako zemaljsko ostvarenje proglaši za sveto, da-

ku ni nekoj crkvi. U islamu se nepogrešivost – *'ismah* – smatra prirodnom ne samo u slučaju jednog čoveka, već svih zakonitih tumača *ta'wil-a*, to jest ezoterijskog učenja.

*Lat.: besmrtno obeležje. – *Prim. prev.*

⁴S druge strane, zapaža se da u okviru katolicizma usled nerazlikovanja onoga što je svojstveno asketizmu od onoga što je svojstveno sveštenstvu, kler nije nikada zasnovao pravu kastu. Pošto je utvrđen princip celibata, time je ostala isključena mogućnost vezivanja duboko usadenih sila krvi, koja je sačuvana od bilo kakvog mešanja s talogom određenih duhovnih uticaja. Kler je, dakle, za razliku od plemićke kaste, uvek nosio u sebi trag primitivnog promiskuiteta pošto je bio klasa koja je iz svih društvenih slojeva regrutovala svoje članove, te je tako bio lišen „organiske“ (to jest biološki nasledne) osnove za te uticaje.

jući, najzad, mesta nekoj vrsti mistike društvene službe, rada, „napretka“, čak i zarade. Ovi oblici anglosajkonskog protestantizma – već sada se to može naznačiti – završiće kao zajednica vernika, bez vode koji će predstavljati transcedentni princip vlasti, i tako se ideal države svodi na onaj pukog „društva“ „slobodnih“ hrišćanskih građana. U takvom društvu čak i uspeh postaje znak božanskog odabira – što u fazi u kojoj će prvenstveni kriterijum biti ekonomski, znači bogatstvo i napredak. U ovome postaje savsim jasan jedan od aspekata već pomenute degradirajuće inverzije: ova kalvinistička teorija se u osnovi pokazuje kao materijalističko i laičko krvitovorenje antičke mistične doktrine o pobedi. Ona će neko vreme pružati etičko-religiozno opravdanje za uspon kaste trgovaca – Trećeg staleža – u ciklusu koji je zapravo ciklus velikih modernih demokratija i kapitalizma.

Individualizam svojstven protestantskoj teoriji o slobodnom razmatranju i tumačenju svetih spisa nije, između ostalog, bio lišen veza sa drugim aspektom savremenog humanizma, s *racionalizmom*. Pojedinac koji je eliminisao dogmatsku tradiciju i princip duhovne vlasti uobražavajući da poseduje sposobnost ispravnog rasuđivanja postepeno promoviše kult onoga što je u njemu, kao ljudskom biću, osnova svakog suda – reč je o razumu, od kojeg se pravi mera svake izvesnosti, istine i norme. Upravo to se dogodilo na Zapadu posle reformacije. Racionalizam se prirodno javio još u Heladi (sa sokratovskom zamennom pojma stvarnosti samom stvarnošću) i u srednjem veku (s teologijom pod jakim uticajem filozofije), ali počevši od renesanse on se izdvaja i poprima, u jednoj od svojih najvažnijih struja, nov karakter, od spekulativnog postaje agresivan, i na kraju dovodi do prosvjetiteljstva, enciklopedizma, antireligijske i revolucionarne kritike.⁵ U vezi s tim,javljaju se i efekti kasnijih procesa involucije i inverzije, koji pokazuju upravo poguban karakter, jer su pogodili pojedine postojeće organizacije inicijacijskog tipa – iluminate i modernu masoneriju. Premać nad dogmom i nad isključivo religioznim zapadnim oblicima, koju iniciranom obezbeđuje posedovanje duhovne iluminacije, sada zahteva onaj ko brani vrhovno pravo razuma. Upravo

⁵Po G. Duranu (Durand, *Science de l'homme et la Tradition*, Albin Michel, Paris, 1979), agresivnost racionalista počinje usvajanjem averoističkog modela u XIII veku, u kojem nije slučajno došlo do genocida nad katarima. – Nap. it. prir.

pripadnici pomenutih organizacija štite ove inverzije do te mere da grupe, čije su vode, pretvaraju u aktivno oruđe širenja antritradicionalne i racionalističke misli. Kao jedan od najočiglednijih primera može poslužiti uloga koju je masonerija imala u američkim revolucijama, kao i u tajnoj idejnoj pripremi Francuske revolucije i velikog broja onih koje su sledile (Španija, Italija, Turska, itd.). Tako se ne samo putem opštih uticaja, već i preko određenih središta uskladene akcije, koja pružaju podršku, oblikovalo ono što se može nazvati tajnim frontom svetskog prevrata i kontra-tradicije.

U drugom svom osloncu koji se, međutim, ograničava na polje spekulativne misli, racionalizam je morao razviti irealistički pravac sve do oblika apsolutnog idealizma i panlogizma. Slavi se istovetnost duha i misli, pojma i stvarnosti, a logička otelovljenja poput „transcendentalnog Ja“ istiskuju kako realno Ja, tako i svaki predosećaj pravog natprirodnog principa u čoveku. „Kritička misao koja je dospela do svesti o sebi“ glasi: „Sve što je realno jeste racionalno i sve što je racionalno jeste realno“, čime dobijamo krajnji oblik irealizma.⁶ Međutim, u praktičnom smislu, racionalizam udružen sa empirizmom i eksperimentalizmom u okvirima scijentizma imao je daleko važniju ulogu u izgradnji modernog sveta od sličnih filozofskih apstrakcija.

Moderna naturalističko-naučna misao ponovo se rađa malteno istovremeno s renesansom i reformacijom, jer su u svemu ovome po sredi zajednički izrazi jedinstvenog prevrata. Individualizam nužno sa sobom nosi naturalizam.

S pobunom individualizma svaka svest o nadsvetu biva izgubljena. Tada ostaje kao sveobuhvatno i izvesno samo materijalno viđenje sveta, priroda kao pojavnost i kao fenomen. Stvari će biti posmatrane onako kako ih niko nikada još nije posmatrao. Anticipacija ovog preokreta je već bilo ali, u osnovi, samo kao sporadičnih pojava koje nikada nisu prerasle u formativne sile civilizacije.⁷ Sada stvar-

⁶Kritički idealizam – ili, kao što se to kaže u univerzitetском žargonu, „gnoseološki“ – pretendovao je da bude svest svih drugih filozofskih sistema, u čemu je, zapravo, bio u pravu. To je irealizam filozofije uopšte koji stiče svest o sebi u sistemu gde realno postaje istovetno s „racionallnim“, svet sa „pojmom“ sveta, „Ja“ sa „mišlju“ o Ja. Za „mesto“ koje pripada ovim filozofskim normama, up. J. Evola, *Fenomenologija dell'Individuo assoluto*, nav. delo, *svuda*.

⁷U srednjem veku je, naprotiv, došlo do ponovnog oživljavanja pojedi-

nost postaje sinonim za materijalnost. Nov ideal nauke odnosi se jedino na ono što je fizičko, da bi se potom iscrpeo u *konstrukciji*; on nije više sinteza intelektualne intuicije, već je napor čisto ljudske sposobnosti da ujednači – spolja, „induktivno“, opipavanjem umesto sagledavanjem – mnogostruku raznovrsnost utisaka i opažajnih pojava, zbog čega se stiže do matematičkih odnosa, zakona stalnosti i jednoobraznog niza, hipoteza i apstraktnih principa, čija se vrednost meri jedino njihovom sposobnošću da mogu manje-više tačno da predviđaju, ne donoseći nikakvo suštinsko saznanje, ne otkrivači značenja koja donose oslobođenje i unutrašnje uzdizanje. A ova mrtva spoznaja mrtvih stvari ulila se u nesrećno umeće stvaranja veštačkih, automatskih, opskurno demonskih bića. Za pojavom racionalizma i scijentizma uslediće fatalna pojava tehnike i mašina, središte i apoteoza novog ljudskog sveta.

Između ostalog, moderna nauka je odgovorna za sistemsку profanaciju dva domena – delanja i kontemplacije – a takođe i za razuzdavanje plebsa po vašarima Evrope. Ona je ta koja je degradirala i demokratizovala pojam samog znanja utvrdivši jednolični kriterijum istine i izvesnosti zasnovan na obeshrabrujućem svetu brojeva i na predrasudi „pozitivne“ metode, ravnodušne prema svemu što u činjenicama iskustva ima kvalitativno svojstvo i vrednost simbola. Ona je ta koja je stala na put svakom razumevanju tradicionalnih disciplina i iluzijom svima dostupnih dokaza afirmisala nadmoć laičke kulture stvorivši predrasudu o obrazovanom čoveku i naučniku. Rasterujući tamu „predrasude“ i „religije“ i podmećući sliku o prirodnoj nužnosti, nauka je progresivno i objektivno uništavala svaku mogućnost za suptilni odnos s tajnim silama stvari; ona je otrgla čoveka od zova zemlje, mora i neba i stvorila mit o „novoj eri napretka“ otvorivši svima sve puteve i podstakanuvši, napokon, veliku pobunu slugu. Obezbeđujući oruđa kontrole i upotrebu svih prirodnih sila po idealima ahrimanskog osvajanja, nauka je danas stvorila možda najopasnije iskušenje koje je ikada stalo pred čoveka – da on svoje popuštanje pogrešno protumači kao nešto na šta treba biti ponosan, a da utvaru moći vidi kao moć samu.

Ovaj proces odvajanja, gubitka nadsveta, gubitka tradicije, nezadrživog laicizma i trijumfalnog racionalizma i na-

nih tradicionalnih nauka, a samo shvatanje prirode koje je sholastika izgradila prvenstveno na osnovu aristotelizma, mada zaoštreno konceptualističkim mehanizmom, ostaje čvrsto s tačke gledišta kvaliteta ili formativnih *virtutes*.

turalizma istovetan je na ravni odnosa čoveka sa stvarnošću i na ravni društva, države i običaja. To smo već pomenuli govoreći o problemu umiranja civilizacije. Unutrašnje podudaranje smernog čoveka i neznalice sa vođama i tradicionalnim institucijama bilo je utoliko opravданo ukoliko je vodilo ka plodnom hijerarhijskom odnosu s bicima koja su znala i koja su „bila“, koja su svedočila i održavala u životu ne-ljudsku duhovnost čije otelovljenje i prilagodavanje je bio svaki tradicionalni zakon. Kada takvo referentno središte više ne postoji ili opstaje samo kao prazan simbol, tada je potčinjavanje zaludno, a poslušnost jalova: rezultat je okamenjivanje umesto ritualnog sudeovanja. Tako će u modernom svetu, humanizovanom i lišenom transcendentne dimenzije, naročito na spoljašnjem planu izostati svaki zakon hijerarhijskog reda i stabilnosti; nastaje prava pravcata atomizacija pojedinca ne samo u pogledu religije, već i u oblasti politike, i neće se priznavati nijedna tradicionalna vrednost, nijedna institucija i nikakva tradicionalna vlast. Pošto je *fides* sekularizovana, za pobunom protiv duhovne vlasti slede pobuna protiv zemaljske moći, zahtevanje „ljudskih prava“, afirmisanje slobode i jednakosti, konačno poništenje ideje kaste (ili „funkcionalne klase“) i privilegije i anarchističko raspadanje.

Zakon akcije i reakcije nalaže da za svakom individualističkom usurpacijom automatski usledi kolektivističko ograničenje. Bezkarstni, emancipovani sluga i glorifikovani parija – moderan „slobodan čovek“ – ima nasuprot sebi masu drugih bez kaste, te se otuda na kraju javlja ta brutalna moć kolektivnog. Na taj način, krah se nastavlja – od ličnog se nazaduje u anonimno, u čopor, u čisti, hatočni i neorganski kvantitet. I kao što je naučni poduhvat pokušao da spolja presloži mnogostrukost pojedinačnih fenomena sada lišenu svog unutrašnjeg i pravog jedinstva koje postoji samo tokom metafizičke spoznaje, tako su i naši savremenici pokušali da jedinstvo koje su u drevnim društvima obezbeđivalo žive tradicije i sveto pravo nadoknade spoljnim, beznačajnim, mehaničkim jedinstvom u kojem su pojedinci pod prisilom tako da među sobom više nemaju nikakav organski odnos i ne mogu da primete nikakav viši princip ili lik, i zahvaljujući kojem poslušnost znači odobravanje, a podređenost priznavanje i uzdizanje. Kao zasnovani, zapravo, na uslovima materijalne egzistencije i na različitim faktorima jednostavnog društve

nog života kojim bez svetlosti vlada obezličeni i nivelišani sistem „javnih moći“, na taj način nastaju kolektivni oblici koji dovode do apsurda individualističku instancu. Bilo da se predstavljaju s maskom demokratije ili nacionalnih država, republika ili diktatura, ti oblici počinju da bivaju nošeni nezavisnim silama nižim od ljudskih.

Kao događaj presudan za oslobođanje evropskog plebsa, Francuska revolucija pokazuje crte takvog prevrata. Onde se može konstatovati kako sile izmiču iz ruku onih koji su ih naizgled prizvali. Pošto se razbuktala, ova revolucija se odvijala sama od sebe, upravljači ljudima umesto da su oni njome upravljali. Jednog po jednog, ona odvlači sa sobom svoje sinove. Vođe su pre otelovljenja revolucionarnog duha koja pokret prenosi kao nešto inertno i automatsko nego prave ličnosti. Oni izbjiju na površinu sve dok slede struju i služe ciljevima revolucije, ali čim pokušaju njome da vladaju ili da je zaustave, odvlači ih vrtlog. Pandemična premoć zaraze, granična sila „stanja ludila“ gde rezultanta transcendira i prenosi zbir svih komponenata, brzina kojom se događaji smenjuju i kojom se sve prepreke prevlađuju, vidovita mudrost tolikih epizoda – sve su to bili specifični aspekti Francuske revolucije preko kojih, međutim, postaje vidljivo pomaljanje ne-ljudskog elementa, nečeg subpersonalnog što ima sopstveni život i um i što koristi ljudе kao obična sredstva.⁸

Taj fenomen se u različitim stepenima i oblicima može uočiti i u glavnim vidovima savremenog društva uopšte, posle popuštanja poslednjih brana. Sa političkog gledišta, anonimnost struktura koje narodu ili „naciji“ poveravaju izvor svake moći ukida se samo da bi se ustupilo mesto fenomenima po svemu sličnim antičkim narodnim tiranijama, to jest ličnostima koje sporadično isplivavaju upravo pomoću veštine budenja iracionalnih sila *demosa* i njihovog širenja a da pri tom one same ne raspolažu nikakvim stvarno višim principom – imajući, dakle, tek iluzornu vlast nad onim što podstiču. Ubrzanje, glavna odlika svega onoga što pada, traži upravo da faza individualizma i racionalizma bude prevaziđena i da za njim usledi pojavljanje iracionalnih i elementarnih sila, sa odgovarajućom mistikom. Ovde, dakle, vidimo dalji razvoj već poznatog procesa inverzije. Na kulturnom polju on je propraćen

⁸Zapažanja Ž. de Mestra, *Considérations sur la France*, Lyon, 1860, str. 5–8.

prevratom kojeg neki karakterišu izrazom *trabison des clercs*.⁹

Oni koji su podržavajući nepristrasne oblike aktivnosti i više vrednosti predstavljali reakciju na materijalizam masa i koji su suprotstavljajući strasnom i iracionalnom životu masa svoju odanost višim interesima i principima postavljali neku vrstu transcendentne pozadine koja je, ako ništa drugo, sprečavala niže elemente da svoje ambicije i svoj opšti način postojanja pretvore u jednu religiju – ti isti ljudi u poslednje vreme prešli su upravo na slavljenje tog plebejskog realizma i te unutrašnje obesvećene egzistencije, dodeljujući joj oreol mistike, morala, religije. Ne samo da su počeli da gaje realističke strasti, partikularizme i političku mržnju, i ne samo da su se zaneli zemaljskim ostvarenjima i tekovinama upravo u trenutku u kojem bi, pred rastućom moći nižeg elementa, njihova oprečna funkcija bila više nego potrebna, već ih je – što je napisletku mnogo gora stvar – obuzelo uzdizanje jedino ljudskih mogućnosti koje bi bilo lepo i dostojno negovati, i koje su jedine iz kojih čovek može crpsti punoču moralnog i duhovnog života. Učvrstili su, dakle, one silne strasti doktrinarnom, filozofskom i čak religioznom armaturom (te im samim tim prekomerno povećali snagu), istovremeno ismehujući i izdašno šireći prezir prema svakom transcendentnom interesu ili principu nadmoćnom nad partikularizmima rasa ili nacija i oslobođenom od ljudskih i političko-društvenih uslovljavanja.¹⁰ U tome se opet javlja fenomen patološke inverzije polarnosti – ličnost sa svojim višim sposobnostima postaje oruđe *drugih* sila koje je istiskuju i koje je, često ne izazivajući njenu sumnju, upotrebljavaju za duhovna uništenja.¹¹

⁹Franc.: izdaja klera. – *Prim. prev.*

¹⁰J. Benda, *La Trabison des Clercs*, Paris, 1928. [it. prev.: *Il tradimento dei chierici*, Einaudi, Torino, 1976].

¹¹Up. A. Tilgher, *J. Benda e il problema del tradimento dei chierici*, Roma, 1930. U odnosu na fenomen o kojem je reč, „izdaja klera“, kako je shvata Benda, samo je poseban slučaj. *Clerc* kao tip običnog literate, filozofa ili moraliste (a Benda ostaje na tom nivou) već predstavlja tip „klerika izdajice“.

¹²U dalekoistočnoj tradiciji (*Meng Ce*, III, 12) ima naznaka za ovaj proces u kojem individualizam otvara puteve opsesivnom fenomenu, stavljujući više čovekove sposobnosti na milost i nemilost onih subpersonalnih i iracionalnih. S pretpostavkom da „vitalni duh“ ovde izražava subpersonalni element „života“, citiramo: „Ako se inteligencija prepusti svom individualnom dejstvovanju, ona postaje robinja potčinjena vitalnom duhu; ako se vitalni duh prepusti svojoj individualnoj akciji, tada

Uostalom, „izdaja“ se već dogodila kada su se intelektualne sposobnosti masovno posvetile naturalističkom istraživanju, a profana nauka koja je odatle proistekla ute-meljila kao jedina prava nauka postavši saveznica racionalizma u napadu na tradiciju i religiju i stavivši se, s druge strane, u službu materijalnih potreba života, ekonomije, industrije, proizvodnje i hiperprodukcije, te pohote za vlašću i bogatstvom.

Na istoj liniji i zakon i moral se sekularizuju; oni više ne potiču „odozgo“ i nisu usmereni „prema gore“, gube svako duhovno opravdanje i cilj i stiču čisto društveni i ljudski smisao. Ipak, značajno je da su na kraju, u pojedinih novijim ideologijama, oni pretendovali na samu stariorevnu vlast, mada sa obrnutim smerom: „odozdo“ i „prema dole“. Reč je o „moralu“ koji pojedincu priznaje vrednost samo ukoliko je član neke obezglavljenе kolektivne ustanove, ako je poistovetio svoju sudbinu i sreću sa onima koji joj pripadaju i ukoliko potkazuje kao „dekadenciju“ i „otuđenje“ svaki oblik delanja koji nije „angazovan“, koji nije u službi organizovanog plebsa u maršu ka osvajanju planete. Vratićemo se na ovo u razmatranju specifičnih oblika kojima se ovaj ciklus zatvara. Ovde će biti dovoljno da se istakne konačni preokret koji otud proizlazi – preokret individualističkih potreba od kojih je proces raspada započeo i koje će se održati samo u tragovima i nejasnim težnjama jednog bledog i nemoćnog „humanizma“ buržoaskih literata. Međutim, može se slobodno reći da se kroz princip da čovek treba da se oseća kao grupa, frakcija, partija i najzad kolektiv, pre nego kao ličnost, i da u suštini vredi samo u odnosu na njih, reproducuje onaj isti odnos kojeg je divljak iskazivao prema tome svog plemena – ovde čak u okviru još goreg fetišizma.

Što se tiče opštег viđenja života, moderni ljudi su prelazak sa „civilizacije postojanja“ na „civilizaciju nastajanja“ smatrali uspehom.¹² Jedna od posledica bilo je precenjivanje čisto temporalnog aspekta stvarnosti pod izgovorima istorije, dakle istoricizam. Odvojivši se od početaka, neodređeno, bezumno i ubrzano kretanje – ono što je ispravno nazvano „bekstvom unapred“ – postalo je

on pomračuje inteligenciju.“ A javlja se i motiv „izdaje klerika“ u izreci (IV 9) da „uzvišeni ljudi današnjice ne samo da slede loš put, već bi čak hteli da ga opravdaju“, dok je kod uzvišenih drevnih ljudi svaka krivica bila očevidna kao pomračenje sunca.

¹²Up. J. Evola, *L'arco e la clava*, nav. delo, pogl. 1.

dominantan motiv moderne civilizacije, pod obeležjem evolucionizma i progresizma. Istini za volju, zameci ove praznoverne mitologije pripisane vremenu mogu se pronaći u eshatologiji i u jevrejsko-hrišćanskom mesijanizmu, ali i u ranoj katoličkoj apologetici – budući da je dala vrednost obeležju „novine“ hrišćanskog otkrivenja u toj meri da se u polemici svetog Ambrožija protiv rimske tradicije dobila prva skica teorije napretka. „Otkriće čoveka“ svojstveno renesansi pripremilo je najprikladniji teren za razvoj tih zametaka sve do perioda prosvetiteljstva i scijentizma, posle čega je spektakl razvoja prirodnih nauka, tehnike, izuma i svega ostalog bio opijum koji je zamagljavao čovekov pogled i onemogućavao mu da dopre do smisla onoga što leži ispod i što je suštinsko za čitav pokret – a to je napuštanje *postojanja* i rasplinjavanje bilo kakvog uporišta u čoveku, njegovo utapanje u struju *nastajanja* koja je postala jača od njega. I kada himere najprostijeg progresizma rizikuju da se pojave kao takve, nove religije Života i životnog nagona, *élan vital*^{*}, aktivizam i „faustovski“ mit općiniće čoveka drugim opijatima da se kretanje ne bi zaustavilo, već podstaklo, da bi steklo smisao u sebi samom bilo za čoveka, bilo za postojanje uopšte.

Očigledno, ponovo je došlo do preokreta. Središte se pomerilo prema onoj elementarnoj izmišćoj sili niže sfere koja je u svetu Tradicije uvek smatrana neprijateljskom, čije je potčinjavanje i sabijanje u „oblik“, u svojinu i u prosvetljeno oslobođenje duše bilo zadatak onoga ko je težio višem postojanju, a koga je nagovestio herojski i olimpski mit. Ljudske mogućnosti koje su se tradicionalno usmeravale prema nepoistovećivanju i oslobođanju, ili mu makar priznavale najviše dostojanstvo (u toj meri da su odredile sistem hijerahijskih pripadnosti), u savremenom svetu su naglo promenile polaritet i prešle u službu sila životnog toka i postajanja, u smislu nečega što ih potvrđuje, što pomaze, pokreće, ubrzava i razdražuje njihov ritam priznajući ne samo ono što jeste nego i ono što *mora* biti, što je dobro da bude.

U tom smislu, u savremenom aktivizmu umesto puta prema nad-individualnom – kao što je bio slučaj u pomenutim mogućnostima herojske askeze karakterističnim za antiku – imamo put prema pod-individualnom; podstiču se i izazivaju destruktivne provale iracionalnog i kolektiv-

^{*}Izvoran životni nagon koji je osnova stvaralačkog razvitka. – Prim. prev.

nog u već posrnulim strukturama čovekove ličnosti. U pojedinim oblastima ne nedostaje ni izvestan „frenetični“ element analogan antičkom dionisizmu, ali na kudikamo nižoj i mračnijoj ravni, budući da je odsutno svako pozivanje na sveto i da su zatvoreni krugovi ljudi jedini koji primaju i apsorbuju prizvane sile. Duhovnom prevazilaženju vremena, koje se postiže uzdizanjem sve do osećaja večnog, danas se suprotstavlja njegovo krivotvorene, njegovo mehaničko i iluzorno prevazilaženje određeno brzinom, trenutnošću i istovremenošću, a čija su sredstva mogućnosti tehnike i raznovrsnost novog „intenzivnog života“. Ko u samom sebi nalazi ono što se ne vezuje za vreme, u samo jednom tenu može shvatiti to što se u životnom toku, nastajanju, predstavlja pod vidom sukcesivnosti – na isti način kao što onaj ko, uspevši se na vrh neke kule, može i samo jednim pogledom obuhvatiti i shvatiti kao jedinstvenu celinu pojedinačne stvari koje bi, da je prolazio pored njih, mogao videti tek jednu za drugom. Ipak, onaj ko, naprotiv, suprotnim pokretom uranja u postajanje ne bi li imao iluziju da ga u posedovanju sažima, može znati samo za orgazam, vrtoglavicu, grčevito ubrzanje, pandemičnu neumerenost senzacije i uzbuđenja. Ova žurba onoga ko se „poistovetio“, koja dobija ritam, razgrađuje trajanje, uništava interval i slobodnu razdaljinu, pretače se trenutnosti, dakle prave pravcate dezintegracije unutrašnjeg jedinstva. Zato *biti, postojati*, za modernog čoveka gotovo da ima vrednost smrti: on ne živi ako ne dejstvuje, ako se ne uzbudiće, ako se ne omamljuje ovim ili onim. Njegov duh – ako bi se još moglo govoriti o duhu – hrani se samo *senzacijama* i dinamizmom i postaje sredstvo za otelovljenje najmračnijih sila.

Stoga su, izgleda, različiti moderni „mitovi“ o akciji preteće poslednje i odlučujuće faze. Pošto su poput najviših vrhova u daljinama nestale bestelesne i zvezdane svetlosti nadsveta – kroz racionalističke konstrukcije i mehanističko pustošenje, kroz nečiste vatre kolektivne vitalne supstance i magle i obmane moderne „kulture“ – izgleda da se najavljuje epoha u kojoj će „luciferska“ i teofobična individualistička afirmacija konačno biti gurnuta u propast, a nekontrolisane sile povući u svoju brzdu ovaj svet mašina i opijenih i ugaslih bića koja su za njih u svom padu podigla titanske hramove i otvorila im zemaljske puteve.

Nije nevažno istaći da, s druge strane, moderni svet pokazuje da se u prenesenom obliku vraćaju teme iz južnjačkih ginekokratskih antičkih civilizacija. Zar socijalizam i komunizam u modernim društvima ne znače materijalizovano i mehanizovano ponovno javljanje drevnog telursko-južnjačkog principa jednakosti i promiskuiteta Majke Zemlje? Preovlađujući ideal muževnosti u modernom svetu čisto je fizički i falusni, baš kao u afrodiskoj ginekokratiji. Plebejsko osećanje Otadžbine koje se nametnulo s Francuskom revolucijom da bi ga nacionalističke ideologije potom razvile kao mistiku roda, svete i svemoćne Majke Otadžbine predstavlja oživljavanje jednog oblika ženskog totemizma. Kraljevi i predsednici vlada u demokratskom režimu, lišeni svake stvarne autonomije, svedoče o nestanku apsolutnog principa očinske suverenosti i vraćanju onog što u Majci – u supstanci *demos-a* – nalazi izvorište sopstvene moći. I dan-danas heterizam i amazonomizam postoje u novim oblicima: to je raspad porodice, to je moderna čulnost, to je neprestana mutna potraga za ženom i za zadovoljstvom; to je, zatim, maskulinizacija žene, njena emancipacija i njeno postavljanje u prvi plan u odnosu na muškarca koji je rob čula ili praktično upotrebljiva životinja. Što se Dionisove maske tiče, nju smo nedavno prepoznali u koncepciji života i u žestini aktivizma i stalnog postajanja. Tako danas, *mutatis mutandis*, oživjava ista ona civilizacija sklona raspadanju koja se već javila u antičkom svetu Sredozemlja – ali u svojim najnižim mogućnostima. Nedostaje zapravo bilo kakav smisao za *sveto*, nedostaje bilo koji ekvivalent kaste i sigurne demetrinske mogućnosti. Više nego opstanak pozitivne religije koja je postala nadmoćna na Zapadu, značenje simptoma danas imaju mračna prizivanja raznih medijumsko-spiritičkih i teozofskih struja, vrednovanja podsvesnog, misticizam na panteističkoj i materijalističkoj osnovi i slični elementi koji se poput epidemije šire tamo gde je (kao u anglosaksonskim zemljama) materijalizacija muževnog tipa i svakodnevne egzistencije dostigla vrhunac, a protestantizam ogolio i sekularizovao samu religioznu ideju.¹³ Tako je paralela gotovo potpuna i krug teži da se zatvori.

¹³O smislu „spiritualizma“ u poslednje vreme up. J. Evola, *Maschera e volto dello spiritualismo contemporaneo* (1932), Edizioni Mediterranee, Roma³, 1972, a pre svega *Cavalcare la Tigre*, nav. delo, poslednje poglavlje.

14. REGRESIJA KASTI

U našoj nameri da damo sveobuhvatan osvrt na istoriju, na prethodnim stranama predstavili smo sve elemente potrebne da bi se formulisao objektivan zakon koji deluje u različitim stadijumima procesa propadanja, a kojeg ćemo nazvati zakon o *regresiji kasti*.¹ Kao smisao istorije, počevši od predantičkih vremena, imamo upravo progresivno opadanje moći i tipa civilizacije sa prethodne na sledeću u okviru od četiri kaste – sakralnih voda, ratničkog plemstva, buržoazije (ekonomija, „trgovci“) i slugu – koje su u tradicionalnim civilizacijama odgovarale kvalitativnom raslojavanju osnovnih ljudskih mogućnosti. Pred ovim opštim pokretom sve ono što se odnosi na razne sukobe među narodima, život nacija i druge istorijske prilike ima tek sekundarni i epizodni karakter.

Pre svega, istakli smo sumrak ere prve kaste. Predstavnici božanskog kraljevskog dostojanstva, poglavari koji u sebi sjedinjuju dve moći u znaku onog što smo nazvali duhovnom virilnošću i olimpskom suverenošću pripadaju za Zapad dalekoj, gotovo mitskoj prošlosti. Videlo se na koji se način, sve većim menjanjem Svetlosti Severa, odvijao proces opadanja, i kako se u gibelinskoj ideji Svetog rimskog carstva ukazao odraz najviše tradicije.

S nestankom vrha, vlast prelazi na neposredno niži nivo: na kastu ratnika. U prvom planu sada su monarsi koji su obični vojni poglavari, gospodari zemaljske pravde i na kraju apsolutni politički suvereni. Kraljevsko dostojanstvo je po krvi, a ne više po duhu. Ponegde još postoji misao o „božanskom pravu“, ali kao formula lišena stvarnog sadržaja. Iza institucija koje su samo formalno čuvale crte antičkog sakralnog ustrojstva često su već u antici posto-

¹ Misao o regresiji kasti, već pomenuta u mom pamfletu *Imperialismo Pagano* (Atanór, Todi-Roma, 1928), precizirali su V. Vecani (Vezzani), zatim R. Genon (*Autorité spirituelle et pouvoir temporel*, Paris, 1929), i napokon, nezavisno od njih, H. Berls (*Die Heraufkunft des fünften Standes*, Karlsruhe, 1931). Ona se između ostalog podudara s tradicionalnom doktrinom o četiri doba, koja u četiri kaste, odnosno u koegzistenciji različitih društvenih slojeva, utelovljuje vrednosti koje su po toj doktrini sucesivno prevladavale u četvorodelnom procesu opadanja.

jali jedino vladari tog tipa. U svakom slučaju, na Zapadu se s raspalom srednjovekovne ekumene prelazi potpuno i konačno u novu fazu. *Fides* kao cement države u ovom stadijumu više nema religijski, nego ima samo ratnički karakter; ona ima značenje lojalnosti, odanosti i časti. To su, u stvari, era i ciklus velikih evropskih monarhija.

Sledi drugi krah: čak i aristokratije propadaju, a monarhije posrću. Ako nisu svrgnute drukčijim režimima, one kroz revolucije i ustave postaju puki preživeli ostaci potčinjeni „volji naroda“. Formula glasi: *Le roi règne, mais il ne gouverne pas.** Uz parlamentarne demokratije, uspostavljanjem kapitalističkih oligarhija vlast prelazi sa druge na moderni ekvivalent treće kaste – sa ratnika na trgovca. Kraljevi uglja, gvožđa, nafte, i tako dalje, zauzimaju naposletku mesto prethodnih kraljeva po krvi i po duhu. I ta pojava je i u antici katkada postojala u sporadičnim oblicima: u Rimu i Grčkoj je „aristokratija s naslednim bogatstvom“ više puta vršila pritisak na hijerarhijski sklop postepeno se uzdižući na položaj plemićkih porodica, podrivači svete zakone i tradicionalne institucije i prodruči u vojsku i čak u sveštenstvo i konzulstvo. Vidimo, zatim, pobunu komune i nastanak raznih srednjovekovnih oblika trgovачke vlasti. Svečano proglašenje prava „Trećeg staleža“ u Francuskoj označava odlučujuću etapu za kojom slede varijeteti „buržoaske revolucije“ treće kaste, čija su oruđa liberalne i demokratske ideologije. U skladu s tim, za ovu eru karakteristična je teorija o *društvenom ugovoru*. Kao društvena spona sada više ne postoji ni *fides* ratničkog tipa, to jest odnosi vernosti i časti. Društvena spona zadobija utilitarni i ekonomski karakter: to je sporazum na osnovu zajedničkog života i materijalnog interesa, kojeg samo trgovac može zasnovati. Zlato je sredstvo; ko njime zagospodari i ume da ga umnoži (kapitalizam, finansije, industrijski trustovi), taj iza fasade demokratije bukvalno kontroliše političku moć javnog mnjenja. Aristokratija ustupa mesto plutokratiji, a ratnik – bankaru i industrijalcu. Ekonomija pobeduje na svim frontovima. Promet novca i interesa, prvobitno sateran u geta, osvaja novu civilizaciju. Po Zombartovim (Sombart) rečima, u obećanoj zemlji protestantskog puritanizma, sa amerikanizmom i kapitalizmom živi upravo „destilovani jevrejski duh“. Prirodno je da su, s obzirom na ove premi-

* Franc.: Kralj kraljuje, ali ne vlada. – Prim. prev.

se duhovne srodnosti, moderni predstavnici sekularizovanog judaizma uvideli kako se u ovoj fazi pred njima otvaraju putevi za osvajanje sveta. Karakteristične su sledeće reči Karla Marks-a: „Koji je svetski princip judaizma? Praktična potreba, sopstvena korist. Ko je njegov zemaljski bog? Novac. Jevrejin se emancipovao na jevrejski način ne samo kada je prisvojio novčanu moć nego i kada je njegovim posredstvom novac postao svetska sila, a praktičan jevrejski duh postao praktični duh hrišćanskih naroda. *Jevreji su se emancipovali, jer su briščani postali Jevreji.* Jevrejski bog se sekularizovao i postao zemaljski bog. Novčani kurs je jedini pravi bog Jevreja.“² Kodifikacija prometa zlata u vidu interesnog zajma, kojem se prethodno samo Jevrejin posvećivao, zapravo se u modernom svetu može označiti kao osnov prihvatanja i zastranjivanja u razvoju svega što predstavljaju banke, finansije i čista ekonomija, koje se poput raka šire u modernom svetu. To je taj osnovni momenat „trgovačke ere“.

Na kraju krajeva, kriza buržoaskog društva, klasna borba, proleterska pobuna protiv kapitalizma, manifest „Treće internacionale“ i korelativno organizovanje grupa i mase u okvirima „socijalističke civilizacije rada“ – sve ovo govori o trećem krahу, usled čega vlast teži da pređe na nivo poslednje od tradicionalnih kasti, na kastu robova teškog rada i čoveka-mase, uz dosledno svođenje svakog horizonta i vrednosti na plan materije, mašine i broja. Preludijum je bila ruska revolucija. Nov ideal je „proleterski“, dakle ideal više, univerzalne komunističke civilizacije.³

Gorepomenuti fenomen buđenja i prodiranja pod-ljudskih elementarnih sila u strukture modernog sveta može se uporediti sa osobom koja više ne podnosi napetost duha (prva kasta), a zatim ni napregnutost volje kao slobodne moći koja pokreće telo (ratnička kasta), i koja se stoga prepusta subpersonalnim silama telesnog sklopa, da bi se onda iznenada ponovo podigla pod magnetskim impulsom nekog *drugog* života koji zamjenjuje njen. Na kraju, ideje i strasti *demosa* više ni ne pripadaju

²Deutsch-französische Jahrbücher, Paris, 1844, str. 209–212 (kod T. Fritsch, *Handbuch der Judenfrage*, nav. delo, str. 496).

³D. Mereshkovsky, *Les Mystères de l'Orient*, nav. delo, str. 24: „Proleter-sko ime potiče od latinskog *proles* – potomstvo, pokolenje. Proleteri su 'proizvodači', telesni generatori, ali evnusi u duhu. Nisu više ni muškarci ni žene, već zaplašeni 'drugovi', bezlični i bespolni mravi ljudskog mravinjaka.“

ljudima; one deluju kao da imaju neki autonoman i zastrašujući život i – poigravajući se njima putem interesa, ili „ideala“ koje oni misle da slede – ustremaju nacije i zajednice jedne protiv drugih, u sukobe ili krize kakve istorija još nije upoznala. Na krajnjoj granici, u opštem kolapsu, svetska internacionala stavljena je pod brutalne znake srpa i čekića.⁴

Takvi su horizonti savremenog sveta. Kao što čovek može biti zaista slobodan i svoj jedino ako obavlja neku slobodnu delatnost, tako on – usredsredivši se na praktične i utilitarne ciljeve, na ekomska ostvarenja i sve ono drugo što je načelno pripadalo samo nižim kastama – odstupa, dezintegriše se, decentralizuje se i izlaže se nižim silama čije će oruđe uskoro postati (a da to ne mora ni primetiti). Uostalom, savremeno društvo izgleda kao organizam koji je od ljudskog tipa prešao na niži tip u kojem su svaka delatnost i svaka reakcija određeni potrebanma i težnjama čisto fizičkog života. Njegovi dominantni principi – *zlato i rad* – upravo su svojstveni fizičkoj strani tradicionalnih hijerarhija. Stvari su se tako usmerile da će danas ta dva elementa gotovo bez izuzetka usloviti svaku mogućnost postojanja i skovati sebi ideologije i mitove iz kojih se više ne pokazuje jasno težina modernog izopćenja svih vrednosti.

Cetvorodelna regresija nema samo društveno-politički domašaj, nego ona napada sve oblasti civilizacije. U arhitekturi, njen znak je prelazak dominantnog motiva sa hrama (prva kasta) na tvrdavu i zamak (kasta ratnika), potom na utvrđeni grad komunu (epoha trgovaca), i na kraju na fabriku i obeshrabrujuća i racionalizovana zdanja, na ljudske košnice čoveka-mase. Porodica, koja je prvobitno imala sakralni temelj (up. I, 6), prelazi na autoritarni tip (*patria potestas* samo u pravnom smislu), zatim na buržoaski i konvencionalni, a onda počinje da se raspada. Analognе su faze u vezi sa samim pojmom rata: sa doktrine „svetog

⁴Teorija „regresije kasti“ nije u protivurečnosti s padom Berlinskog zida 1989. i krizom koja je usledila u zemljama takozvanog realnog socijalizma. Nije posredi samo konačna победa liberalnog Zapada koju je prorekao Frensis Fukujama (Francis Fukuyama) u svom *Kraju istorije* – kao što pokazuju potresi u poslednjem deset godina – nego se zaboravlja koliko je Evola pisao o kapitalističkoj i komunističkoj ideologiji, o „amerikanizmu i boljševizmu“ (počevši od 1929, a zatim u završnim delovima *Pobune*, od 1934. do 1969.) kao o dva lica iste medalje. Up. Gianfranco de Turrīs, *Uvod za Julius Evola, Il ciclo si chiude*, Fondazione J. Evola, Roma, 1991. – Nap. ital. prir.

rata“ i *mors triumphalis* (prva kasta) prelazi se na rat za pravo i čast sopstvenog kneza (ratnička kasta); u trećoj etapi nacionalne ambicije vezane za interes nadmoćnih ekonomija i industrija izazivaju sukobe (kasta trgovaca); konačno, niče komunistička teorija, prema kojoj je jedini pravedni rat – svetska revolucija proletarijata protiv kapitalističkog i takozvanog imperialističkog sveta (kasta službu). U oblasti estetike, sa simboličko-sakralne umetnosti združene sa mogućnošću proricanja i magije (prva kasta) prelazi se na prevlast epopeje, epske umetnosti (kasta ratnika), zatim na romantično-konvencionalnu, sentimentalnu i erotsko-psihološku umetnost stvorenu za razonodu buržuja, sve dok ne izađu na površinu „društvene“ i „angažovane“ koncepcije umetnosti, tendencionalnost „masovne umetnosti“. Tradicionalni svet je znao za nadindividualno jedinstvo svojstveno redovima: prvobitno su se na Zapadu pojavili asketsko-monaški redovi; za njima slede viteški redovi (kasta ratnika); zatim se javljaju grupe koje su se zaklele na vernošću masonskim ložama, koje pripremaju revoluciju Trećeg staleža i dolazak demokratije; na kraju, tu su mreže revolucionarnih aktivističkih celija komunističke internacionale (poslednja kasta), čiji je cilj uništenje prethodnog uređenja.

Međutim, proces degradacije posebno se zapaža na etičkom planu. Dok su prvoj epohi bili svojstveni ideal „duhovne muževnosti“, inicijacija i etika radi prevazilaženja ljudskih okova, i dok su epohi ratnika još bili svojstveni ideal heroizma, pobjede i gospodstva i aristokratska etika časti, vernošći i viteštva, dotele je u epohi trgovaca ideal čista ekonomija, zarada, *prosperity* i nauka kao orude tehničko-industrijskog napretka koji pospešuje proizvodnju i stvaranje nove dobiti u „potrošačkoj civilizaciji“ – sve dok pojavi slugu ne bude pandan uzdizanje *rada* u religiju ropskog principa. Rob će sa sadističkom mržnjom proglašiti: „Ko ne radi, ne treba ni da jede“, a njegov idiotizam, slaveći samog sebe, pravi sveti tamjan od isparenja ljudskog znoja, pa otuda izrazi: „Rad uzdiže čoveka“, „Religija rada“, „Rad kao društvena i etička dužnost“, „Humanizam rada“. Već smo videli kako je antički svet prezreo rad samo zato što je spoznao *delanje*; u osnovi tog prezira stajala je suprotnost između delanja i rada kao suprotnost između duhovnog, čistog, slobodnog pola ljudskih mogućnosti i materijalnog, nečistog i teškog pola. Gubitak značenja te suprotnosti i bestijalno svođenje prvog

pojma na drugi karakteriše poslednje godine. Tamo gde se u drevnim vremenima – zbog dubokog preobražaja izazvanog njegovom čistotom i njegovim značenjem „ponude“ usmerene nagore – svaki rad mogao osloboditi sve dotele da postane simbol *delanja*, usled preokreta u suprotnom smjeru u epohi slugu svaki ostatak delanja teži da se degradira u oblik *rada*. Opadanje antičke aristokratsko-sakralne etike u moderni plebejsko-materijalni moral izražajno je obeleženo upravo ovakvim prelaskom s plana delanja na plan rada. Uzvišeni ljudi iz ne tako daleke prošlosti *delali su ili su upravljali delanjem*. Moderni čovek *radi*.⁵ Razlika je danas samo u različitim vrstama rada: ima „intelektualnih“ radnika, ali ima i radnika koji pružaju ruke i opslužuju mašinu. Međutim, zajedno sa apsolutnom ličnošću, u modernom svetu izumire delanje. Pored toga, ako se u antičko doba smatralo da među plaćenim veština i zanatima najviše prezira zaslужuju oni koji služe zadovoljstvu – *minimaeque artes eas probandae, quae ministrae sunt voluptatum*⁶ [„Ne smeju nikako biti prihvaćeni oni poslovi koji služe zadovoljstvima“] – danas je, u osnovi, najcenjenija takva vrsta rada. Počevši od načinika, tehničara i političara, uz racionalizovani sistem produktivne organizacije, „rad“ nalikuje ostvarenju idea ljudske životinje: udobnijeg, zabavnijeg, sigurnijeg života, najvećeg blagostanja i najvećeg fizičkog *comfort-a*. Soj umetnika i „stvaralaca“ buržoaskog kruga jedva da ima kakvu drugu svrhu osim da bude u službi zabave i razonode određenog staleža – oni su „sluge luksuza“, kao što su bili kod rimskog patricijata ili kod srednjovekovnih feudalnih gospodara.

S druge strane, ako se teme svojstvene ovoj degradaciji najkarakterističnije izražavaju na društvenom planu i u običnom životu, one će se neizbežno pojaviti i na idejnoj i spekulativnoj ravni. Upravo u doba humanizma nazire se antitradicionalna i plebejska tema u pogledima Dordana Bruna koji, izvrćući vrednosti, mazohistički i sa autentič-

⁵Up. O. Spengler, *Untergang des Abendlandes*, Wien–Leipzig², 1919, t. I, str. 513, 619 [it. prev.: *Il tramonto dell'Occidente*, Guanda, Parma, 1991]. Termin *delanje* ovde je upotrebljen kao sinonim za duhovnu i bezinteresnu delatnost, usled čega se pod njim podrazumeva kontemplacija koja je u klasičnoj misli zaista često važila kao najčistija forma, a koja u samoj sebi ima sopstveni predmet i nema potrebe za „drugim“ da bi prešla na delo ili delanje.

⁶Ciceron, *De officiis*, I, 42 [it. prev.: *Dei doveri*, Oscar Mondadori, Milano, 1994].

nom glupošću veliča čovekov vek muke i rada nasuprot zlatnom dobu – o kojem ne zna ništa. On, dakle, naziva „božanskim“ surovi pritisak nužde, jer isti stvara „sve čudesnije veštine i izume“ i tako sve više udaljuje čovečanstvo od zlatnog doba – koje je smatrao animalnim i dobom dokolice – da bi ga približio božanstvu.⁷ U tome imamo anticipaciju onih ideologija koje će, kao karakteristično vezane za epohu Francuske revolucije, imati u svojstvu ključa društvenog mita upravo rad, a u pojmovima rada i mašina ponovo će evocirati mesijansku temu, uzdižući napredak. Između ostalog, eto kako moderni čovek, svesno ili nesvesno, počinje da širi na svet i projektuje na idejnu ravan iskustva stečena u radionici, čiji je produktivni rad duša.

Kako to samo čovek modernog vremena može, Bergson, koji veliča *élan vital*, ukazao je na analogiju između tehničke graditeljske delatnosti po čisto praktičnom principu i modusa inteligencije. S druge strane, on u velikoj meri ismeva antički ideal spoznaje kao kontemplacije. „Čitav napor moderne filozofije saznanja u najživljim strujanjima teži da pripše spoznaju proizvodnom radu. Znati znači činiti. Uistinu se spoznaje ono što se čini.“⁸ *Verum et factum convertuntur* [„Istina i činjenično stanje se poklapaju“]. A kako prema irealizmu koji je svojstven tim strujama biti znači spoznati, duh označava ideju, a produktivni i imanentni proces saznanja se poistovjećuje s procesom stvarnosti – tako se odražava sve do najviših oblasti i postavlja se za njih kao „istina“ upravo modus poslednje kaste: idealizovan težak produktivni rad. Postoji, dakle, neki aktivizam na samoj ravni filozofskih teorija koji se javlja paralelno sa svetom koji je stvoren pojavom poslednje kaste, sa „civilizacijom rada“.

Uopšteno govoreći, jedino se ova pojava odražava u pomenutim modernim ideologijama o „napretku“ i „evoluciji“, koje će zbog nesavesnosti naučnika izopaciti svako više viđenje istorije, izazvati konačno uništenje tradicionalnih istina i stvarati sve varljivije izgovore za opravdanje i veličanje poslednjeg čoveka. Već je rečeno: *mit o evoluciji nije ništa drugo do ispovedanje vere skorojevića*. Ako u poslednje vreme na Zapadu više ne znači istinu

⁷G. Bruno, *Spaccio della Bestia trionfante*, Dialogo III [BUR, Milano, 1985].

⁸Up. A. Tilgher, *Homo Faber*, Roma, 1929, str. 120–121, 87.

ono što dolazi „odozgo“, već ono što dolazi „odozdo“, ako ne važi više plemenitost roda kao u početku, već misao da se civilizacija rađa iz varvarstva, religija iz praznovjerja, čovek iz životinje (Darvin), misao iz materije, svaki duhovni oblik iz „sublimacije“ ili transpozicije prvobitne materije instinkta, libida, kompleksa „kolektivno nesvesnog“ (Frojd, Jung), i tako dalje – sve je to daleko manje rezultat kakvog traganja koje je zastranilo, a više upravo alibi, nešto u šta je obavezno *moralu* biti navedena da veruje (i da *zastupa* kao istinu) civilizacija koju su stvorili oni koji su došli „odozdo“ putem revolucije slugu i parija protiv drevnog aristokratskog društva. Nema oblasti u kojoj, u jednom ili u drugom obliku, evolucionistički mit nije bio uveden sa destruktivnim posledicama u smislu preokretanja svake vrednosti, zaštite od svakog predosećaja istine i razrade i utvrđivanja u svim svojim delovima (gotovo kao u nekom magičnom krugu bez izlaza) sistema jednog obesvećenog i nesavesnog sveta ljudi. Sa istoricizmom, takozvani posthegelijanski idealizam dolazi dotele da vidi biće „apsolutnog Duha“ u svom „postajanju“, u svojoj „autoctisi“*, „svom samostvarenju“ – ne više kao Biće koje jeste, koje vlada i koje poseduje samo sebe; *self-made man*** je gotovo postao novi metafizički model.

Nije lako razlučiti pad na putevima zlata (doba trgovača) od pada na putevima rada (era slugu), jer je to dvoje međuzavisno. Zapravo, na isti način kao što se danas više ne smatra mrškim, apsurdnim i protivprirodnim da je rad univerzalna dužnost, tako ne izgleda ni odvratno, već sa svim prirodno, biti za to i *plaćen*. Novac, koji više „ne peče“ nijednu ruku, uspostavio je nevidljivu sponu, čvršću i nedostojniju od one koju se držala i koju je u drevno doba pravdala užvišena moralna veličina Gospodara i Osvađača. Kako svaki oblik akcije teži da postane neka podvrsta rada, tako se za nju uvek vezuje plata – i dok se u modernijim društвima delanje svedeno na rad meri po učinku, a čovek po svom praktičnom uspehu i po svojoj zaradi, dok je – kao što je neko rekao – Kalvin postupio kao svodnik ne bi li se dobitak i bogatstvo bezmalo obavili misticizmom osvedočene božanske izabranosti, s druge strane se avet gladi i nezaposlenosti nadvija nad novim

* U filozofiji, u doktrini aktualizma Đovanija Đentilea (Giovanni Gentile): čin ili proces samosvesti u kojem „Ja“ stvara samo sebe. – *Prim. prev.*

** Engl.: samouki čovek; čovek koji je sopstvenom snagom i sposobnošćima napravio karijeru. – *Prim. prev.*

robovima kao pretnja strašnija od starinskog bića.

U svakom slučaju, moguće je približno razlikovati fazu u kojoj žudnja za profitom koju pokazuju pojedinci koji teže bogatstvu i moći predstavlja središnji motiv (ovoj fazi odgovara upravo pojava treće kaste) od one poslednje faze u razvoju, oličene u neprikosnovenoj, gotovo nezavisnoj ili kolektivizovanoj ekonomiji (nastupanje poslednje kaste).

U tom pogledu zanimljivo je istaći da je degradacija principa „akcije“ u oblik svojstven nižim kastama (rad, proizvodnja) često praćena analognom degradacijom principa „askeze“. Gotovo da se rađa nekakva askeza zlata i samog rada, jer u reprezentativnim predstavama ove faze raditi i nagomilavati bogatstva postaju stvari koje se vole i žele po sebi, kao predodređenost. Tako možemo videti – posebno u Americi – velike kapitaliste koji uživaju u sopstvenom bogatstvu manje od poslednjeg od svojih službenika ili radnika; oni pre izgledaju kao puki administratori nego kao oni koji poseduju bogatstvo, koji su slobodni u odnosu na njega i njime se služe da otvoreno pokažu oblike raskoši, vrednosti i senzibiliteta za različite, dragoocene i privilegovane styari (kao što je bio slučaj među aristokratijama). U bogatstvu ova bića ne teže da postignu drugo do stanje veće aktivnosti: postaju gotovo obezličeno i asketsko oruđe čije je delovanje posvećeno sakupljanju, umnožavanju i ubacivanju u sve veće mreže bezličnih sila novca i proizvodnje, koje pokatkad uslovjavaju milione bića i subbine čitavih nacija.⁹ *Fiat productio, pereat homo** – tačno formulise Zombart ilustrujući proces usled kojeg su čoveka duhovna razaranja i praznina koju je stvorio oko sebe postavši *homo economicus* i veliki kapitalistički preduzetnik, prinudili da od svoje aktivnosti (zarađa, poslovi, učinak) napravi cilj, da aktivnost voli i želi samu po sebi; to je kazna bića obuzetog vrtoglavicom bezdana, užasom života sasvim lišenog smisla.¹⁰

Značajna je i veza moderne ekonomije sa mašinom u

⁹Up. M. Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Religion und Soziologie*, Tübingen, 1924, t. III, gde su prikazani protestantski korenii tog „asketskog“ preokreta kapitalizma; u početku se zaradivanje kao „poziv“ odvajalo od uživanja u bogatstvu, jer se smatralo da je ono grešni element oboženosti i gordosti stvorenja. Naravno, kasniji tok je uklonio prvočini religijski faktor i vodio prema čisto laičkim i beskrupuloznim oblicima.

*Lat.: Gde proizvodnja napreduje čovek nazaduje. – *Prim. prev.*

¹⁰W. Sombart, *Il borgheze*, franc. prev., Paris, 1926, str. 204–222, 400–409.

pogledu pobudivanja sila koje nadilaze ravni onih koji su ih prvočino prizvali i koje odnose sve sa sobom. Pošto je jednom nestalo ili je ismejano svako zanimanje za ono što život može dati u vezi sa „više nego življenjem“, kao jedina referentna tačka morala je ostati čovekova nužda u čisto materijalnom i animalnom smislu, a tradicionalni princip ograničavanja nužde u okvirima normalne ekonomije, to jest uravnotežene potrošačke ekonomije, morao je biti zamenjen principom prihvatanja i umnožavanja potrebe, u tesnoj vezi s takozvanom industrijskom revolucijom i s pojmom maštine. Tehnički progres je automatski vodio od proizvodnje u superproizvodnju; i pošto je istovremeno izazvana opijenost „aktivizmom“, došlo je do vrtoglavog obrtanja kapitala koji se umnožava putem proizvodnje, a zatim lansira u dalja produktivna ulaganja, ponovo umnožava, opet lansira, i tako dalje – stiglo se do tačke u kojoj su se odnosi između potrebe i maštine (ili rada) sasvim preokrenuli: nije više potreba ta koja traži mehanički rad, već je mehanički rad (proizvodnja) taj koji stvara potrebu. Da bi se svi proizvodi prodali u okviru sistema superprodukcije, potrebno je da se potrebe pojedinaca (daleko od toga da budu umanjene) održe i štaviše umnože ne bi li se što više trošilo, a mehanizam držao u pokretu kako bi se izbeglo fatalno zagušenje koje ima jednu od ove dve posledice: rat, shvaćen kao sredstvo za silovito potvrđivanje proizvodno-ekonomske sile koja „nema životnog prostora“, ili pak nezaposlenost (raspuštanje industrije pred krizom „plasmana“ i potrošnje), sa različitim propratnim pojavama u vidu socijalnih napetosti namerno izazvanih da bi se izazvala pobuna Četvrtog staleža.

Poput vatre koja se hrani samom sobom dok se sve ne rasplamti – tako je, dakle, delovala ekonomija u unutrašnjoj biti modernog čoveka na svet koji je on stvorio. „Civilizacija“ tome saglasna je, počevši od zapadnih ognjišta, proširila zarazu na sve zemlje koje su još bile zdrave, donevši nemir, nezadovoljstvo, ogorčenost i nemoć da se sobom vlada na jednostavan način, nezavisno i sa umerenosću, nužnost da se uvek ide sve više napred i da se ide sve brže, u okviru svih staleža i svih rasa; ona je terala čoveka sve dalje i dalje i učinila da se u njemu rodi potreba za sve većim brojem stvari – činila ga je, dakle, sve manje sposobnim i sve nemoćnijim – a svaki novi izum, svaki novi tehnički pronađazak, umesto uspeha, beleži novi poraz, predstavlja novi udar bića za još bržu trku naslepo, uz si-

stem sve težih ireverzibilnih uslovljavanja koja se na kraju uopšte više i ne primećuju. I tako se različiti putevi sustiju u istoj tački: mehanička civilizacija, vladajuća ekonomija, civilizacija proizvodnje i potrošnje izlaze u susret uzdizanju toka životnih stvari i napretka, bezograničnog životnog zanosa, ukratko – ispoljenju „demonskog“ u modernom svetu.¹¹

U temi degradirane askeze beleži se duh fenomena vezanog upravo za plan „rada“ (to jest četvrtu kastu). Moderni svet poznaje neku vrstu sublimacije rada usled čega i on postaje „nezainteresovan“, odvaja se od ekonomskog faktora i od same ideje nekog praktičnog ili produktivnog cilja i postaje, dakle, neka vrsta askeze. To je *sport*. Sport je oblik rada u kojem predmet i produktivni cilj više nemaju važnost, koji je prema tome željen po sebi kao obična aktivnost. S razlogom je rečeno da on predstavlja religiju radnika.¹² Sport je tipično krivotvorene akcije u tradicionalnom smislu, rad uprazno; on time ne prestaje da predstavlja samu trivijalnost rada, da pripada istorodnim fizičkim i neprosvetljenim aktivnostima koje se izvode na različitim raskršćima plebejske kontaminacije. Ako u svojim kulminacijama pokatkad stiže do trenutnog prizivanja dubokih sila, tu ipak nema drugog do uživanja u utisku, vrtoglavici – a ponajviše opijenosti da se upravlja energijama i da se pobedi – bez ikakve više i preobrazavajuće reference, bez ikavog značenja „žrtve“ i ponude koja razrešava ličnog. Sport, naprotiv, laska fizičkoj individualnosti i jača je; lanac je, dakle, okovan, a svaki ostatak sposobnosti da se oseti fino telo biva ugušen. Ljudsko biće, umesto da bude organsko biće, teži da se svede na snop odraza, gotovo na mehanizam. I nije beznačajno ako upravo niže slojeve društva obuzima najveća pomama za sportom i, istini za volju, u velikim kolektivnim formama. U sportu bi se mogli videti predznaci onog tipa društva – o kojem Dostojevski, u *Opsednutima*,¹³ govori preko Šagaljeva – u kojem se posle vremena neophodnog za metodično i razumno vaspitanje okrenuto iskorenjivanju

¹¹Upravo savremenom čoveku veoma pristaje odlika „demonских ljudi“ koju je pre mnogo stoljeća dala *Bhagavad-gita* (XVI, 11): „Odani planovima bez kraja koji okončavaju u smrti, postavljaju sebi za najviši cilj zadovoljenje želja, ubedeni da je to sve.“

¹²Up. A. Tilgher, *Homo Faber*, nav. delo, str. 162.

¹³To je naslov pod kojim je u tridesetim godinama prošlog veka bio poznat roman – u izdanju Kampitelija (Campitelli) – danas obično naslovljen *Zli dusi – Nap. ital. prir.*

svakog zla koje čine Ja i slobodna volja ljudi, ne primećujući više da su robovi, vraćaju nevinosti i sreću novog Edena, koji se od onog biblijskog razlikuje samo zbog činjenice da će u njemu rad vladati kao univerzalni zakon. Rad kao sport i sport kao rad u svetu koji ne zna za nebesko i koji je izgubio smisao prave ličnosti bio bi zapravo najbolji put za ostvarenje takvog mesijanskog idealta. Stoga je značajno što su u mnogim novim društvima, spontano ili brigom države, iznikle velike sportske organizacije gotovo kao dodaci različitim kategorijama radnika.

Ako se vrhunac tradicionalnih civilizacija zasnivao na principu univerzalnosti, moderna civilizacija je, dakle, sуштински u znaku *kolektivnog*.

Kolektivno stoji spram univerzalnog kao što „materija“ stoji spram „oblika“. Diferencijacija promiskuitetne supstance kolektivnog i konstituisanje ličnih bića prihvatanjem viših principa i interesa jeste prvi korak ka onom što se u uzvišenom i tradicionalnom smislu uvek podrazumevalo pod „kulturom“. Kada pojedinac uspeva da nametne zakon i dâ oblik sopstvenoj prirodi da bi tako pripadao samome sebi umesto da zavisi od čisto fizičkog dela svog bića, već je prisutan preliminarni uslov za viši poredak u kojem ličnost nije poništena, nego integrisana; takav je poredak tradicionalnih „sudelovanja“ u kojima svaki pojedinac, svaka funkcija i svaka kasta stiču svoj pravi smisao prepoznavanjem onoga što im je nadređeno i organskim spajanjem s njim. Na kraju, univerzalno biva dosegnuto u smislu krune zdanja čije čvrste osnove sačinjavaju diferencirane i formirane ličnosti od kojih je svaka verna sopstvenoj funkciji, kao i organizmi ili parcijalna jedinstva sa odgovarajućim pravima i zakonima koji nisu u protivrečnosti, već se usaglašavaju preko zajedničkog elementa duhovnosti i zajedničke aktivne raspoloživosti za odanost nadindividualnom.

Iz naznačenog se vidi da u modernom društvu preteže suprotni pravac – pravac nazadovanja prema kolektivnom umesto napretka prema univerzalnom, gde se pojedinac javlja kao sve nesposobniji da sebi prida vrednost osim u funkciji nečega u čemu on prestaje da ima sopstveni lik. Ovo se sve više oseća što se više približavamo svetu Četvrtog staleža. Jednom od tranzicioneh faza može se smatrati faza *modernog nacionalizma*, čemu bi vredno posvetiti pokoje dodatno razmatranje.

Potrebno je razlikovati nacionalnost od nacionalizma. Srednji vek je poznavao nacionalnost, ali ne i nacionalizam. Nacionalnost je prirodna činjenica koja obuhvata određenu grupu zajedničkih elementarnih svojstava koja su

se održala i u hijerarhijskoj diferencijaciji i u sudelovanju u hijerarhiji, kojem se ne suprotstavljuju. Tako se u srednjem veku u okviru nacionalnosti izdvajaju kaste, korporacije i redovi; i dok je postojao tip ratnika, plemića, trgovca ili zanatlije saobrazan odlikama jedne ili druge nacije, ove podele su istovremeno predstavljale šira, međunarodna jedinstva. Otud mogućnost za pripadnike iste kaste različitih nacija da se možda bolje razumeju nego što bi to, u raznim slučajevima, mogli pripadnici različitih kasti u okviru iste nacije.

Moderno nacionalizam predstavlja, u odnosu na ovo, pokret u suprotnom smeru. On se zasniva na jedinstvu koje nije prirodno, već je veštačko i centralizovano, na jedinstvu za kojim se oseća utoliko veća potreba ukoliko je u većoj meri izgubljen prirodan i zdrav osećaj nacionalnosti i ukoliko su se kroz uništenje svake prave tradicije i svake kvalitativne podele pojedinci više približili stanju čistog kvantiteta, obične mase. I na tu će masu delovati nacionalizam putem mitova i sugestija kadrih da je veštački podstaknu, da izazovu elementarne nagone, da joj se ulaguju perspektivama i maštanjima o prvenstvu, ekskluzivnosti i moći. Kakvi god bili njegovi mitovi, supstanca modernog nacionalizma nije *ethos*, već *demos*, a njegov prototip ostaje uvek onaj plebejski kojeg nam je ponudila Francuska revolucija.

Stoga nacionalizam ima dvostruki lik. S jedne strane, on naglašava i do apsolutne vrednosti uzdiže partikularistički princip, u toj meri da su mogućnosti razumevanja i prave saradnje između nacija time svedene na minimum – ukoliko zanemarimo oblike izjednačavanja prouzrokovane modernom civilizacijom. Izgleda da se tu i dalje neguje ista težnja putem koje se rađanje nacionalnih država podudarilo s raspadom evropske ekumene. Zapravo, poznato je da je nacionalizam evropskog XIX veka nesumnjivo bio sinonim revolucije i da je u određenom smislu delovalo na raspadanje preživelih nadnacionalnih elemenata i umanjenje političkog principa legitimne suverenosti u tradicionalnom smislu. Kada se, međutim, razmotre odnosi između pojedinca kao ličnosti i celine, u nacionalizmu izbjiga na svetlost suprotan aspekt, koji je upravo zajednički i kolektivizujući. Već se u okvirima modernog nacionalizma najavljuje prethodno istaknuta inverzija: nacija, otadžbina, postaje primarni element u pojmovima, gotovo biće po sebi, što od pojedinca koji je njen sastav-

ni deo iziskuje bezuslovnu posvećenost kao bića koje je ne samo prirodno i „političko“, već isto tako i moralno. Ni kultura više nije trebalo da bude podrška za oblikovanje i uzdizanje ličnosti već je, u suštini, vredela pribarstveno zbog svog nacionalnog karaktera. Tako u ekstremnijim oblicima nacionalizma liberalni ideal i ideal „neutralne kulture“ (up. II, 12) zapadaju u krizu; sve se to posmatra s podozrenjem, ali polazeći od perspektive suprotne onoj usled koje su liberalizam i neutralna, laička i apolitička kultura mogli izgledati kao degeneracija ili raslojavanje u poređenju s prethodnom organskom civilizacijom.

I kada nacionalizam govori o tradiciji, tu nema ničega što može podsećati na ono što je u drevnim civilizacijama odgovaralo toj reči. Pre je reč o mitu ili o nekom fiktivnom kontinuitetu zasnovanom na najmanjem zajedničkom sadržitelju, datom kroz puko pripadanje određenoj grupi. S „tradicijom“ nacionalizam cilja da konsoliduje stanje mase – pre u dimenziji vremena nego prostora – postavljajući iza pojedinca mitsko, oboženo i kolektivističko jedinstvo svih onih koji su mu prethodili. Dakle, onaj ko je nazao tako shvaćenu tradiciju „demokratijom mrtvih“ (Česterton) svakako je bio u pravu. Dimenzija transcendencije, onoga što je iznad istorije, u tome sasvim izostaje.

Po ovim svojim aspektima, može se uostalom reći da se moderni nacionalizam – dok s jedne strane potvrđuje napuštanje pravca usmerenog prema gore i unifikacije posredstvom onoga što je nadnaturalističko i potencijalno univerzalno – s druge strane razlikuje samo po običnoj nepodudarnosti stepena anonimnosti svojstvenih idealima Četvrtog staleža i njihovih „internacionala“ koje principijelno poriču svaki koncept otadžbine i nacionalne države. Zaista, tamo gde je narod postao nadmoćan, a kralj ili vođa više nije „odozgo“, nije više „po Božjoj volji“ već „po volji nacije“ (čak i onde gde je izraz „vladavina po Božjoj volji“ sačuvan, on nije ništa više od prazne formule) – u toj tački je ponor koji odvaja politički organizam tradicionalnog tipa od komunizma virtuelno prevaziđen, nastupio je prelom, sve vrednosti su pomerene, štaviše preokrenute, i samo se može čekati da se postepečno stigne do onog finalnog stanja. Na taj način više nego iz običnih taktičkih razloga biva da upravljači svetskim prevratom u najnovijem obliku, konkretizovanom u sovjetskom komunizmu, usvajaju kao princip izazivanje, raspaljivanje i podržavanje nacionalizma i tamo gde bi izgle-

dalo da će se nacionalizam, kao antikomunistički, preokrenuti protiv njih. Stvar je u tome da oni gledaju unapred, kao što su daleko videli oni koji su upotrebili nacionalizam u okvirima prve revolucije – one liberalne – govoreći „nacija“, ali misleći zapravo na „antitradiciju“, negaciju principa prave suverenosti. Oni vide značaj kolektivizovanja u nacionalizmu koji će, iza sporednih antiteza, na kraju navesti organizacije u kojima se učvršćuje u pravcu kolektivizma.

Isto tako, postoji jasna razlika u stepenu između nacionalizma i tendencija u čijoj su osnovi demokratija i zajednica, koje se prevashodno protive partikularizmu i duhu podele. Makar se ispoljio u umerenijem obliku, u tim težnjama jednak je vidljiv isti regresivni fenomen koji je u osnovi modernog nacionalizma; tu deluje samo nagon prema još širem aglomeratu, izjednačen u svetskim okvirima. Kao što kaže Benda, krajnja perspektiva je da čovečanstvo, a ne više neki njegov poseban deo, uzme sebe za predmet svog kulta. Teži se nekakvom univerzalnom bratstvu koje je daleko od toga da poništava duh nacije sa svim njenim htenjima i ponosima već, naprotiv, u osnovi postaje njen najviši oblik, nazivajući naciju Čovekom, a Boga priznajući makar kao „nedelatnu izmišljotinu“, ako ne baš kao neprijatelja.¹ Ujedinjeno u golemom poduhvatu, znajući samo za organizovanu proizvodnju, tehnologiju, podelu rada i „napredak“, prezrevši svaku slobodnu delatnost iole okrenutu prema transcendentnom, čovečanstvo će tada doterati do onoga što je u sličnim stružama gotovo u mesijanskom obliku bilo zamišljeno kao krajnji cilj pravog civilizatorskog naporu.²

Razmatrajući još koji trenutak moderni nacionalizam, važno je istaći da dok s jedne strane on odgovara određenoj konstrukciji, nekakvom veštačkom entitetu, s druge taj entitet putem moći mitova i ideja – koji se konfuzno prizivaju da bi podstakli određenu grupu ljudi i održali je na okupu – ostaje otvoren za uticaje koji ga, a da se to i ne shvata, čine sredstvom na opštem planu subverzije. Upravo su moderni nacionalizmi sa svojom nepomirljivošću, slepim egoizmom i okrutnom voljom za moć, sa svo-

¹Još je Prudon (Proudhon, *Système des contradictions économiques*, pogl. VIII) objavio da pravi lek ne leži „u poistovjećivanju čovečanstva sa Bogom... nego u dokazivanju da Bog, čak i ako ima Boga, jeste njegov neprijatelj“.

²J. Benda, *La Trahison des Clercs*, nav. delo, do kraja.

jim antagonizmima, napetošću i ratovima koje bezumno izazivaju predstavljali oruđa za što potpuniji čin razaranja, to jest za prelazak iz ere Trećeg u eru Četvrtog staleža, tako da su na kraju sami sebi iskopali jamu.

* * *

Pred Evropom je stajala mogućnost ako ne da zaustavi, makar da na prilično širokom prostoru obuzda proces odronjavanja posle pada onoga ko je (uprkos preuzimanju carskog simbola i čak žudnji za rimskim carskim krunisanjem) ipak ostao „sin Velike Revolucije“ kojoj je – kroz razaranje koje su izazvali njegovi pobednički ratovi – poslužio da poseje svoj virus u preostalim državama tradicionalne i aristokratske Evrope. Bio je to Napoleon Bonaparta. Sa *Svetom alijansom* mogla se stvoriti brana protiv usuda poslednjih vremena. Meternih se slobodno može nazvati poslednjim velikim Evropljaninom³ – нико poput njega nije umeo da sa dalekovidom bistrinom i sveobuhvatnim pogledom sagleda igru prevratničkih sila, kao i jedini put da se ona blagovremeno obuzda.

Meternih je prepoznao sve suštinske tačke: shvatio je da revolucije nisu spontane, da nisu narodni nego veštački fenomeni izazvani silama koje u zdravom telu naroda i država imaju funkciju kakvu imaju bakterije u stvaranju bolesti; shvatio je da je nacionalizam kakav se pojavio u njegovo doba bio tek maska revolucije i, potom, da je revolucija u osnovi međunarodna činjenica u kojoj su pojedinačni revolucionarni fenomeni samo lokalne i parcijalne pojave jedne jedine prevratničke struje svetskih razmera. Meternih je, pored toga, sasvim jasno prepoznao povezanost različitih stepena revolucija: liberalizam i konstitucionalizam neizbežno dovode do demokratije, ova priprema socijalizam, socijalizam priprema radikalizam i, na kraju, komunizam – a čitava liberalna revolucija Trećeg staleža služi samo da prokrči puteve Četvrtom staležu koji će nemilosrdno svrgnuti predstavnike prethodnog staleža zajedno sa njihovim svetom čim budu obavili zadatak kao prethodnica proboga.⁴ Zbog toga je svako pristajanje na

³Up. E. Malinsky i L. de Poncins, *La guerre occulte*, Paris, 1936. [it. prev.: *La guerra occulta*, Edizioni di Ar, Padova, 1988].

⁴Up. H. fon Srbik, *Metternich*, München, 1925. F. Engels će povodom prvih uspeha liberalne revolucije 1848. napisati (*Neue Brüsseller Zeitung* od 23. januara) ove krajnje značajne reči: „Ta gospoda baš veruju da rade za same sebe. Toliko su tupavi da misle da će, pobedivši, oni biti ti koji će svetu doneti red. Međutim, ništa nije očitije nego da oni utiru put nama demokratama i komunistima, da bi odmah zatim bili istisnuti... Samo vi nastavite da se hrabro borite, dragi gospodari kapitala. Zasad ste nam potrebeni, čak i vaša vladavina. Vi treba da uklonite s puta ostatke srednjovekovlja i apsolutističke monarhije, treba da uništite partikularizam, treba da centralizujete, treba da preobrazite sve manje bogate klase u prave proletere, u naše regrete; vaše fabrike i vaše trgovačke veze treba da obezbede materijalnu osnovu potrebnu proletarijatu za njegovo oslobođenje. Kao plata, biće vam dopušteno da vlivate kratko vreme... ali ne zaboravite: dželat je iza vrata i čeka.“ (kod H. fon Srbik, *Metternich*, nav. delo, II, str. 275).

kompromis sa subverzijom Meternih optužio kao ludilo – dati joj prst putem povlastica znači pozvati je da kasnije uzme ruku, a potom i čitavo telo. Shvativši, dakle, revolucionarni fenomen u njegovom jedinstvu i njegovo suštini, Meternih je predočio jedini mogući lek: nadnacionalan front svih tradicionalnih država, defanzivan i ofanzivan savez svih suverena s božanskim pravom. Takva je trebalo da bude Sveta alijansa.

Ipak, nedostajale su prepostavke da se tako grandiozna ideja u potpunosti ostvari, prepostavke materijalne i duhovne. Oko Meterniha nije bilo dovoljno ljudi i vođa na visini zadatka. Jedinstvo odbrambenog fronta na društveno-političkom planu ukazivalo se kao jasan i očigledan koncept; ali je mnogo manje bila uočljiva ideja koja je tom savezu mogla da posluži kao pozitivna referentna tačka i kao potvrda da bi on zaista mogao da važi za *sveti*. Nedostajalo je jedinstvo u religijskom smislu, jer liga je uključivala ne samo katoličke nego i protestantske i pravoslavne vladare, tako da ona nije imala ni neposredno ni obavezujuće dopuštenje katoličke Crkve čiji se poglavari u to nije mešao, a podrške su zapravo davane za ovozemaljske i sporedne ciljeve, pre nego za duhovne. Zapravo je tu trebalo oživeti duh srednjeg veka, čak i krstaških ratova; bili su potrebni ne samo represivna akcija i obavezivanje na vojnu intervenciju gde god se na prostoru Alijanse zapali revolucionarna vatra, nego (pored takvih pratećih mera) nešto kao novo templarstvo, Red, blok ljudi sjedinjenih u ideji i nemilosrdnih u akciji – ljudi kao živog svedočanstva da se u svakoj zemlji vraća viši tip čoveka namesto dvorskog i salonskog sveta, ministara policije, razboritih sveštenika i diplomata što brinu samo za „sistem ravnoteže“. Istovremeno, trebalo je izvesti napad na samu viziju sveta i života. Ali ko su bili ti predstavnici či-

tung od 23. januara) ove krajnje značajne reči: „Ta gospoda baš veruju da rade za same sebe. Toliko su tupavi da misle da će, pobedivši, oni biti ti koji će svetu doneti red. Međutim, ništa nije očitije nego da oni utiru put nama demokratama i komunistima, da bi odmah zatim bili istisnuti... Samo vi nastavite da se hrabro borite, dragi gospodari kapitala. Zasad ste nam potrebeni, čak i vaša vladavina. Vi treba da uklonite s puta ostatke srednjovekovlja i apsolutističke monarhije, treba da uništite partikularizam, treba da centralizujete, treba da preobrazite sve manje bogate klase u prave proletere, u naše regrete; vaše fabrike i vaše trgovačke veze treba da obezbede materijalnu osnovu potrebnu proletarijatu za njegovo oslobođenje. Kao plata, biće vam dopušteno da vlivate kratko vreme... ali ne zaboravite: dželat je iza vrata i čeka.“ (kod H. fon Srbik, *Metternich*, nav. delo, II, str. 275).

stog tradicionalnog duha koji bi u onom periodu mogli da iskorene žarišta racionalističkog, prosvetiteljskog i scijentističkog mentaliteta koji je bio pravi ferment revolucije? Gde su bili oni koji bi umeli da svrgnu kulturu u kojoj je – počevši od osamnaestog stoljeća i čak i na dvorovima i među aristokratijom – praštanje ušlo u modu, i koji bi pre bili sposobni da ismeju nego da bace u lance one koji su se romantično ponašali kao apostoli i mučenici „velikih i plemenitih ideja revolucije“ i „slobode naroda“? Lišena prave duše, utemeljena baš tamo gde je, dobrovoljnim odricanjem Habzburgovaca, Sveti rimsко carstvo čak i po imenu prestalo da postoji, a njegovo središte, Beč, bleštao prvenstveno kao „grad valcera“, Sveta alijansa se raspala – pošto je Evropi obezbedila časak relativnog mira i reda – a zamah revolucionarnih nacionalizama koji razbijaju prethodna političko-dinastička jedinstva više nije nailazio na ozbiljniji otpor.

Može se reći da se sa Prvim svetskim ratom, ruskom revolucijom i Drugim svetskim ratom ubrzano odvijaju događaji presudni za poslednje doba.

Godine 1914. Središnja (Centralna) carstva su još predstavljala ostatak feudalne i aristokratske Evrope u zapadnom svetu, uprkos postojanju neospornih aspekata militarističkog hegemonizma i pojedinih sumnjivih saveza s kapitalizmom, prvenstveno u vilhelmovskoj Nemačkoj. Koalicija protiv njih bila je izričito koalicija Trećeg staleža protiv preostalih sila Drugog staleža; bila je to koalicija nacionalizama i velikih demokratija više ili manje obnovljenih po „besmrtnim principima“ Francuske revolucije, za koju se očekivalo da odlučno iskorači na međunarodnom planu⁵ – što, u svakom slučaju, nije spremilo da humanitarna i patriotska ideologija odigra istovremeno i ulogu gramzive i suprematističke industrije. Kao malo koji drugi rat u istoriji, rat od 1914. do 1918. pokazuje sve odlike sukoba između ideologija različitih kasti, a ne između država i nacija. Njegovi neposredni i željeni rezultati bili su uništenje monarhističke Nemačke i katoličke Austrije, a posredni rezultat je bila propast Ruskog Carstva, komunistička revolucija i stvaranje jedne haotične i protivurečne političko-društvene situacije u Evropi sa svim prepostavkama za stvaranje novog sukoba.

⁵Ovo je eksplisitno objavljeno na tajnom međunarodnom sastanku masonerije održanom još tokom Prvog svetskog rata: up. L. de Poncins, *La Société des Nations, super-état maçonnique*, Paris, 1937.

A to je bio Drugi svetski rat od 1939. do 1945. U njemu ideološke podele nisu na početku bile tako precizne kao u prethodnom. Države poput Nemačke i Italije, koje su prisvojile autoritarnu antidemokratsku ideju i svrstale se protiv sile levice, u prvo vreme su kroz afirmaciju svoga prava „nacija bez životnog prostora“ u borbi protiv plutokartije u ovom ratu navodno zastupale marksizam⁶, dajući svojoj borbi na međunarodnom planu smisao ustanka Četvrtog staleža protiv velikih demokratija u kojima se bila utvrđila moć Trećeg staleža. U svemu se (a posebno posle intervencije Sjedinjenih Država) sve jasnije formulisala ona ista preovlađujuća ideologija koja je prožimala Prvi svetski rat, to jest vođenje krstaških pohoda demokratskih nacija rešenih da „oslobode“ narode koji su i dale robovi „retrogradnih sistema“ vlasti.⁷ Ipak, to je ubrzo moralno izgledati kao obična fasada u odnosu na nova grupisanja. Združivanjem sa sovjetskom Rusijom samo da bi potukle sile Osovine i istrajavanjem na bezumnom radikalizmu, demokratske sile su ponovile grešku onoga ko misli da može nekažnjeno da se koristi silama prevrata u sopstvene svrhe, a ne zna da će kada se sile, predstavnice dvaju različitih stepena subverzije, suče ili sudare, po neizbežnoj logici one ekstremnije na kraju zgrabitи celu ruku. U stvari, jasno se videlo kako je sa sovjetske strane „demokratski krstaški pohod“ bio zamišljen samo kao zahvalan pripremni posao na zavodenju komunizma u celiom svetu. Kraj rata značio je i kraj tog hibridnog saveza, a pravi rezultat Drugog svetskog rata bila je eliminacija Evrope kao subjekta velike svetske politike, uklanjanje svakog međuoblika i postavljanje Amerike (Sjedinjenih Država) i Rusije jedne naspram druge, kao nadnacionalnih predstavnica sila Trećeg i Četvrtog staleža.

U krajnjoj liniji, svejedno je kakav bi bio ishod eventualnog oružanog sukoba između tih dveju sila. Pokrenuti

⁶Up. Evoline članke objavljivane neposredno pred Drugi svetski rat i tokom njega, u mesečniku *Lo Stato*, Fondazione J. Evola, Roma, 1995. – *Nap. ital. prir.*

⁷U vezi s neodređenošću ideoloških formacija u Drugom svetskom ratu, treba istaći negativan element u dvema silama Osovine, svojstven upravo „totalitarizmu“ i novim oblicima diktatorskog „bonapartizma“. Kod druge sile Tripartitnog pakta, Japana, bilo bi zanimljivo videti rezultat eksperimenta bez presedana, to jest spoljne „europeizacije“ uz koju se zadržao tradicionalni duh Carstva s božanskim pravom. Za ispitivanje pozitivnih i negativnih vidova fašizma up. J. Evola, *Il fascismo – Saggio di una analisi critica dal punto di vista della Destra*, Volpe, Roma⁴, 1964. [Il fascismo visto dalla Destra, Ed. Settimo Sigillo, Roma, 1989].

su determinizmi neke vrste immanentne pravde i, u svakom slučaju, na ovaj ili onaj način, proces će biti doveden do kraja. Treći svetski rat po svojim društvenim reperkusijama biće takav da će definitivno dovesti do trijumfa Četvrtog staleža – nasilno ili „evolutivno“, u jednom ili u drugom obliku.

I to nije sve. Kao političke sile koje teže univerzalnoj vladavini, Rusija i Amerika se danas javljaju u antagonističkoj funkciji. Međutim, ako se ispitaju u suštini najvažnije teme u jednoj i u drugoj civilizaciji, ako se temeljno prouče njihovi ideali i prvenstveno stvarni preobražaji koje su u obema, sledeći središnju tendenciju, pretrpeli interesi i životne vrednosti, među njima će se zapaziti određena podudarnost i duhovna srodnost. Rusija i Amerika se pokazuju kao dva različita izraza za istu stvar; to su dva puta oblikovanja onog ljudskog tipa koji predstavlja krajnji ishod onih procesa koji upravljaju razvojem modernog sveta. Na ove bi podudarnosti nakratko valjalo skrenuti pažnju. Ne samo kao političke sile, nego i kao „civilizacije“, Rusija i Amerika su kao dva kraka istih klešta koja se sa Istoka i sa Zapada ubrzano zatvaraju oko jezgra drevne Evrope čije su snage i ljudstvo već iscrpljeni. Spoljni sukobi, nove krize i nova razaranja biće samo sredstva da se konačno utru novi putevi za razne vidove sveta Četvrtog staleža.

16. CIKLUS SE ZATVARA

A) Rusija

Boljševička revolucija ispoljila je tipična obeležja na koja valja ukazati. Ona je u nedovoljnoj meri imala romantičarske, burne, haotične i iracionalne odlike svojstvene drugim revolucijama, pre svih francuskoj; nju su, na protiv, karakterisali inteligencija, dobro smisljen plan i tehnika. Lenjin je proučavao problem proleterske revolucije od početka do kraja, kao što bi se matematičar suočio s problemom višeg računa i analizirao ga hladno do najsigurnijih detalja. Njegove su reči: „Revoluciji nisu neophodni mučenici i heroji – njoj je potrebna logika i gvozdena ruka. Naš zadatak nije da spustimo revoluciju na diletantski nivo, nego da diletanta uzdignemo na stupanj revolucionara.“ Ta razmišljanja dopunjena su aktivnošću Trockog koji je pitanje ustanka i državnog udara načinio manje problemom masa i naroda, a više problemom tehnike koja iziskuje specijalizovane i dobro rukovođene odrede.¹

Vođe potom ispoljavaju nemilosrdnu doslednost idejama. Oni su ravnodušni prema praktičnim posledicama i neverovatnim nevoljama koje će nastati primenom apstraktnih principa. Za njih ne postoji čovek. Gotovo da su se elementarne sile otelovile sa boljševizmom u grupi ljudi koji žestokoj koncentraciji fanatičnog dodaju egzaktnu logiku, metod i pogled upravljen samo na sredstvo prilagođeno cilju – pogled tehničara. Tek u drugoj fazi, koju su oni izazvali i u velikoj meri održali u unapred određenim granicama, došlo je do dizanja podzemљa starog ruskog carstva, do režima terora mase usmerene da uništi i mahnito zatre sve što se vezivalo za prethodne vladajuće klase i rusko-boljarsku civilizaciju uopšte.

U vezi s tim karakteristično je još nešto. Za razliku od prethodnih revolucija koje su u svom demonizmu gotovo uvek izmcale iz ruku onih koji su ih izazvali te su prožidle svoju decu, to se tek u maloj meri dogodilo u Rusiji: kontinuitet sile i terora postao je trajan. Ako neumoljiva

¹Up. C. Malaparte, *La technique du coup d'état*, Paris, 1931, str. 13 i dalje.

logika crvene revolucije nije nikad oklevala da ukloni i uništi one boljevičke koji su težili da skrenu sa ortodoksnog pravca, bez skrupula u izboru sredstava i ne obazirući se na ličnosti, u središtu ipak nije dolazilo do kriza ili znatnih oscilacija. Ta crta je koliko karakteristična toliko i pogubna; najavljuje se epoha u kojoj sile mraka neće delovati iza kulisa, kao u prethodnoj, nego će se sjediniti sa svetom ljudi, našavši odgovarajuće ovaploćenje u bićima u kojima se demonizam spaja sa najlucidnijim intelektom, metodom i egzaktnom moći vladavine. Taj fenomen je jedna od najistaknutijih karakteristika završne tačke svakog ciklusa.

Što se komunističke ideje tiče, prevariće se svako ko smetne s uma da u komunizmu postoje dve istine. Jedna je, da kažemo, ezoterična, ima dogmatski i nepromenljiv karakter, odgovara osnovnim principima revolucije, a formulisana je u spisima i direktivama prvog boljevičkog perioda. Druga istina je promenljiva, „realistična“, kovana od slučaja do slučaja, često u vidljivoj suprotnosti s prvom istinom i okarakterisana mogućim kompromisima sa idejama „buržoaskog“ sveta (patriotska ideja, blaže kolektivizovanje vlasništva, slovenski mit, itd.). Razni vidovi ove druge istine odlažu se na stranu čim izvrše svoj taktički zadatak; oni su puko oruđe u službi prve istine. Veoma su naivni oni koji su se tu upecali i u ma kojem trenutku pomislili da je boljevičam „prevaziden“, da je on „evoluirao“ i da ide u susret normalnim oblicima vlasti i međunarodnih odnosa.

Ipak, ne treba da se zavaravamo ni u pogledu prve istine; marksistički ekonomski mit ovde nije primaran element, već je to poricanje svake vrednosti duhovnog i transcendentnog poretka. Filozofija i sociologija istorijskog materijalizma su jednostavni izrazi takve negacije i potiču iz nje – a ne obrnuto – kao što je i odgovarajuća komunistička praksa samo jedna od metoda za njeno sistematsko sprovođenje u delo. S druge strane, idući do kraja u tom pravcu stiže se do važne posledice: to je integracija, odnosno dezintegracija pojedinca u takozvanom *kolektivnom*, čije je pravo suvereno. U komunističkom svetu postaće cilj upravo odstranjivanje svega što ima vrednost autonomne ličnosti u čoveku i svega što može da mu čini korist odvojenu od kolektivnog. Naročito mehanizacija, dezintelektualizacija i racionalizacija svake delatnosti, na svim planovima, spadaju u sredstva regrutovana u te-

svrhe. To više nisu, kao u savremenoj evropskoj civilizaciji, pretrpljene i ožaljene posledice fatalnih procesa. Suzivši svaki pogled samo na ekonomski aspekt, mašina postaje središte novog mesijanskog obećanja, a racionalizacija se predstavlja kao jedan od puteva za uklanjanje „ostataka“ i „individualističkih slučajnosti“ nasleđenih iz „buržoaske ere“.

Ukidanje vlasništva i privatne inicijative koje postoji kao osnovna ideja interne doktrine komunizma, bez obzira na različita sporedna prilagođavanja, u SSSR-u kao kriterijum predstavlja tek epizodu i sredstvo s ciljem – a cilj je upravo ostvarenje čoveka-mase i integralnog materijalizma u svim područjima, u očiglednoj nesrazmeri s obzirom na sve što se može zaključiti iz bilo kojeg isključivo ekonomskog mita. Istrom sistemu pripada razmatranje „Ja“, „duše“ i pojma „moj“ kao buržoaskih iluzija i predarsuda, kao stalnih ideja, principa svakog zla i svakog nereda, od kojih će odgovarajuća realistička kultura i odgovarajuća pedagogija oslobođiti čoveka nove marksističko-lenjinističke civilizacije. Tako se stiže do odbacivanja u celini svih individualističkih, anarchističkih i humanističko-romantičnih zastranjenja one faze koju smo nazvali zapadnim irealizmom. Poznate su Zinovjevљeve reči: „U svakom intelektualcu nazirem neprijatelja sovjetske vlasti“, kao što je poznato i htenje da umetnost postane masovna umetnost, da prestane da praktikuje „psihologiju“ i da se bavi privatnim stvarima pojedinca, da ne služi za užitak viših parazitskih slojeva i da ne bude individualističko ostvarenje, nego da se obezliči i preobrazi u „moćni čekić koji radničku klasu podstiče na akciju“. Osporava se da nauka može da zanemari politiku, to jest komunističku ideju kao formativnu silu, i da bude „objektivna“ – jer se u tome vidi opasno „kontrarevolucionarno“ skretanje. Karakterističan je bio slučaj Vasiljeva i drugih biologa protebranih u Sibir zato što osnovnoj ideji komunizma nije odgovarala teorija genetike koju su oni zastupali, uvažavajući faktor „naslednosti“ i „urođenih sklonosti“ i ukazujući na to da bi čovek u suprotnom bio amorfna supstanca koja zadobija oblik samo odlučujućim delovanjem uslova sredine – kao što to zastupa marksizam. Ono najekstremnije u evolucionističkom materijalizmu i sociološkom scijentizmu, a što je kao takvo ušlo u zapadnu misao regrutuje se u obliku dogme i „državne brige“ kako bi se novim pokolenjima ispirao mozak i duboko se uobličio odgovarajući

mentalitet bez korena. Dovoljno se zna o antireligioznoj kampanji koja ovde nema odliku običnog ateizma, nego poprima obeležja prave pravcate antireligije; ona otkriva pravu suštinu gorepomenutog boljševizma koji tim putem spravlja najprimerenija sredstva za iskorenjivanje velike bolesti zapadnog čoveka, one „vere“ i one potrebe za „verovanjem“ koje su služile kao surogat kad god bi nestala mogućnost stvarnih dodira s nad-svetom. U istom pravcu razmišljalo se i o „sentimentalnom vaspitanju“ kako bi se odstranili komplikovani aspekti „buržoaskog čoveka“, sentimentalizam i opsednutost erosom i strašću. Pošto su klase izjednačene i pošto se poštaju samo podele koje su nametnuli tehnokratija i totalitarni aparat, izjednačuju se i polovi; potpuna ravnopravnost žene u odnosu na muškarca zakonski se utvrđuje u svim domenima; ideal je da žene više ne budu nasuprot muškaracu, nego da postoje samo „drugovi“ i „drugarice“. Tako se i na porodicu gleda popreko, ne samo zbog onoga što je predstavljala u „eri herojskog prava“ nego i zbog onoga što je, u ostacima svojstvenim tradicionalnom dinastičkom buržoaskom periodu, bila sa svojim sentimentalizmima i konvencionalnošću. U tom pogledu takozvani ZAGS* predstavljao je karakteristični preokret; u svakom slučaju, poznata je višestruka akcija sprovedena u SSSR-u da obrazovanje u suštini postane briga države, da dete još od ranih dana zavoli više „kolektivan“ nego porodičan život.

Prema prvom sovjetskom ustavu stranac je, strogo gledano, automatski postajao deo Sovjetskog Saveza ako je bio proletер, dok je Rus, ako nije proletер, bio takoreći denaturalizovan i postajao parija lišen ličnosti u pravnom smislu.² Prema striknjoj komunističkoj pravovernosti, Rusija je jednostavno važila za zemlju u kojoj je svetska revolucija Četvrtog staleža trijumfovala i organizovala se, da bi se potom širila. U ruskom narodu je, zajedno s mistikom zajednice, oduvek postojao neki nejasan mesijanski nagon; on je sebe smatrao teoforičnim – bogonosnim narodom predodređenim za delo opštečovečanskog isku-

*Rus.: skrać. za *Zapis aktov graždanskog sostojanja*; Matični ured. – Prim. prev.

²Up. *Costituzione russa del 1918*, §§ 20–22; M. Sertoli, *La costituzione russa*, Firenze, 1928, str. 67–85. Došlo je, dakle, do ovog paradoksalnog preokreta: parije utemeljene u svemoćnoj organizaciji osuđivale su na položaj parije svakoga ko bi na bilo koji način pristajao uz one vrednosti i ostajao veran onim klasnim principima koji su tradicionalno definišali nepariju.

pljenja. Sve je to preuzeto u izvrnutom obliku i osavremenjeno marksističkim terminima. Bog je preobražen u prizemnog i kolektivizovanog čoveka, a „bogonosni narod“ shvaćen je kao narod koji će upotrebiti sva sredstva da na čitavoj zemlji trijumfuje njegova civilizacija. Ublažavanje ekstremističkog oblika takve teze koje je usledilo u osudi trockizma neće sprečiti SSSR da i dalje oseća ne samo pravo, nego i dužnost da interveniše svuda u svetu kao podrška komunizmu.

Sa istorijskog stanovišta posmatrano, kada se stigne do staljinovske faze mit o „revoluciji“ u drevnom smislu, koji se uvek vezivao za haos i nerед, izgleda prilično dalek; s totalitarizmom se, međutim, teži novom obliku reda i jedinstva. Društvo postaje mašina u kojoj je jedini motor komunistička država. Čovek je tek poluga i točak te mašine u kojoj je vrednost ljudskog života ništavna, a svaki oblik beščača dopušten. Dovoljno je da se čovek usprotivi pa da ga zupčanik smesta zahvati i smrvi. Materija i duh su uključeni u jedinstven poduhvat, tako da se SSSR pokazuje kao gromada koja ništa ne pušta od sebe, koja je istovremeno država, trust, Crkva, politički, ideoološki i ekonomsko-industrijski sistem. To je ideja Nad-države, kao pogubne inverzije tradicionalnog organskog idealna.

Sveukupno gledano, u sovjetsko-komunističkom idealu najveću važnost za nas, između ostalog, dobijaju aspekti u kojima se tražila ili se traži afirmacija nečeg što je slično jedinstvenoj askezi ili katarzi u velikom stilu radi radikalnog prevazilaženja individualističkog i humanističkog elementa i vraćanja principu apsolutne realnosti i bezličnosti. Ipak, sve je to preokrenuto i upravljeno nadole a ne naviše, prema subpersonalnom a ne prema nadljudskom, prema mehanizmu a ne prema organskom, prema potpunoj društvenoj podjarmljenošći a ne prema oslobođenju.

Praktično, nije preterano važno što je primitivizam velike čudnovate mase od koje je sastavljen SSSR, u kojem su u masakrima uništeni gotovo svi rasno superiorni elementi, odložio za daleku budućnost stvarno oblikovanje „novog čoveka“, „sovjetskog čoveka“. *Pravac* je zacrtan. Završni mit sveta Četvrtog staleža dobio je precizan oblik i u njegovoj službi je jedna od najvećih koncentracija svetske moći; ta sila je ujedno i centrala za organizovanu, skrivenu ili neskrivenu akciju, i za huškanja internacionalnih masa i obojenih naroda.

B) Amerika

Ako je boljševizam, prema Lenjinovim rečima, smatrao da rimsко-germanski svet predstavlja „najveću prepreku za dolazak novog čoveka“ i ako je koristeći zaslepljenost demokratskih nacija u „krstaškom pohodu“ našao načina da taj svet praktično odstrani što se tiče evropske budućnosti, on je, kao ideologija, u Americi (Sjedinjene Države) video neku vrstu obećane zemlje. Sa nestajanjem drevnih bogova, ushićenje tehničko-mehaničkim idealom moralno je imati za posledicu neku vrstu „kulta Amerike“. „Revolucionarni vihor sovjetske Rusije mora biti združen s ritmom američkog života“, „Intenzivirati mehanizaciju već postignutu u Americi i proširiti je na sva polja – zadatak je nove proleterske Rusije“, bile su gotovo službene direktive. Tako je Gastov proglašavao „superamerikanizam“, a pesnik Majakovski je svoju himnu kolektivizmu posvetio Čikagu, toj „elektro-dinamičko-mehaničkoj metropoli“.³ Amerika kao omraženo uporište „kapitalističkog imperijalizma“ ovde očigledno odlazi u drugi plan u odnosu na Ameriku kao civilizaciju maštine, kvantiteta i tehnokratije. Pozivanja na srodnosti mogu se susresti u mnogim drugim oblastima i uopšte nisu nebitna.

Svima je poznato i nema potrebe isticati kakve i kolike razlike (etničke, istorijske, po temperamentu itd.) postoje između Rusije i Severne Amerike. Ipak, te razlike su nemocne naspram suštinske činjenice: „ideal“ koji u boljševizmu postoji samo u opštem značenju ili biva nametnut surovim sredstvima, u Americi je delimično ostvaren gotovo spontanim procesom, u toj meri da nosi odlike prirodnosti i očiglednosti. Tako se na području još širem od onog koje je Engels zamišljao ostvarilo njegovo već pomenu to proročanstvo da će upravo svet kapitalizma utrti puteve svetu Četvrtog staleža.

Amerika je u suštinskom načinu promišljanja života i sveta stvorila „civilizaciju“ koja predstavlja potpunu suprotnost drevnoj evropskoj tradiciji. Ona je odlučno uvela religiju prakse i produktivnosti, usredsredila je pažnju na dobit, na veliku industrijsku proizvodnju, na mehanič-

³Up. Füllöp-Miller, *Mind and Face of the Bolshevism*, London – New York, 1927, it. prev., Milano², 1931, str. 13 i dalje, 21 i dalje. Staljin je izjavio (*Principi del leninismo*, it. prev. Roma², 1949, str. 126–128) da jedinstvo revolucionarnog duha i amerikanizma određuje „stil lenjinizma... u radu Partije i Države“ i definiše „potpuni tip borbenog lenjiniste“.

ko, vidljivo i kvantitativno ostvarenje iznad svakog drugog interesa. Ona je dovela do jedne grandioznosti bez duše, čisto tehničko-kolektivne prirode, bez ikakve transcedentnosti ili kakve svetlosti unutrašnjeg, duševnog života i prave duhovnosti. Ona je koncepciji po kojoj se čovek smatra svojstvom i ličnošću u okviru organskog sistema suprotstavila koncepciju po kojoj on postaje puko oruđe proizvodnje i materijalne dobiti u konformističkom društvenom konglomeratu.

Dok je u procesu formiranja sovjetsko-komunističkog mentaliteta istaknuto ulogu imao čovek-masa koji je već mistično živeo u donjim slojevima slovenske rase – moderni aparat mu je dao samo plan za racionalno otelovljenje u jednoj svemoćnoj političkoj strukturi – u Americi fenomen potiče iz neumoljivog determinizma, usled čega (odvajajući se od duhovnosti i prepuštajući se volji ovozemaljske veličine), mimo svake individualističke iluzije, čovek prestaje da pripada samom sebi i postaje zavisni deo nekog entiteta nad kojim konačno ne može da vlada, a koji ga mnogostruko uslovljava. Upravo je materijalna tekovina kao ideal koji se ubrzo združio s fizičkim blagostanjem i sa *prosperity* determinisala promene i perverzije koje Amerika ispoljava. Ispravno je rečeno da je „u svojoj trci prema bogatstvu i moći Amerika napustila osu slobode da bi sledila osu zarade... Sve snage, uključujući i one idejne i čak religijske, vode prema istom produktivnom cilju: društvu korisnog rada, gotovo teokratiji produktivnosti, koja pre teži da proizvede stvari nego ljude“ – ili pre ljude, pod uslovom da su efikasniji proizvodači stvari. „Neka vrsta mistike u Sjedinjenim Državama veliča najviša prava zajednice. Ljudsko biće, postavši pre sredstvo nego cilj, prihvata tu ulogu točka u golemoj mašini, *ni za tren ne pomišljajući da time može nešto izgubiti*“, „otud u stvari kolektivizam koji, kao tražen od strane elita i ne-promišljeno prihvaćen od strane masa, podmuklo minira autonomiju čoveka i tako usko kanališe njegovo delovanje i potvrđuje njegovo odstupanje, a da čovek to i ne zna“. Stoga nema „nikakvog protesta, nikakve reakcije širokih američkih masa protiv kolektivne tiranije. One je slobodno prihvataju kao nešto što se podrazumeva, malteni kao da je to upravo ono što im odgovara“.⁴

⁴Up. A. Siegfried, *Les États-Unis d'aujourd'hui*, Paris, 1927, str. 346, 349, 350. Posebno bi trebalo razmotriti noviji i suprotan fenomen tako-zvane *beat generation* [bitnici; grupa američkih književnika (A. Ginsberg, Jack Kerouac, Allen Ginsberg, William S. Burroughs, Peter Orlovsky, Gregory Corso, John Cage, Philip Whalen, Diane di Prima, Gary Snyder, LeRoi Jones, Amiri Baraka, etc.)] koji je nastao u 1950-ih godina u Sjedinjenim Državama, a u 1960-ih godina se širio i u Evropi.

Na toj osnovi nameću se iste teme, u smislu da se i na najopštijem polju kulture nužno i spontano uočava podudarnost s vodećim principima novog sovjetskog sveta.

Ako Amerika ne pomišlja da zabrani sve što je intelektualizam, ipak je sigurno da u pogledu njega (ukoliko se on ne prevodi u oruđe nečeg praktičnog) gaji instinktivnu ravnodušnost bezmalо kao prema luksuzu u kojem ne treba suviše da uživa onaj ko se usredsređuje na ozbiljne stvari kao što su *to get rich quick*^{*}, *service*, kampanja u ime ove ili one društvene predrasude i tako dalje. Uopšteno govoreći, dok muškarci rade, u Americi su prevašodno žene te koje se bave „spiritualizmom“^{**} – odatle visoka zastupljenost žena u hiljadama sekti i društava u kojima se spiritizam, psihoanaliza i krivotvorena istočnjačka učenja mešaju s humanitarnim radom, feministmom i sentimentalizmom, s obzirom da se, pored socijalizovanog puritanizma i scimentizma, ni nivo američke „duhovnosti“ ne razlikuje mnogo od toga. Iako vidimo kako Amerika svojim dolarima kupuje redom predstavnike i dela stare evropske kulture, koje rado koristi za *relax* gospodara Trećeg staleža, pravi centar i dalje leži negde drugde. Činjenica je da će u Americi izumitelj ili pronalazač kakve nove sprave koja uvećava produktivnost uvek biti cenjeniji od tradicionalnog tipa intelektualca. Nikada se neće desiti da sve što zarada, realnost i akcija znače u materijalnom smislu na vrednosnoj vagi ima manju težinu od onoga što može proisteći od linije aristokratskog doстоjanstva. Ako Amerika nije službeno zabranila antičku filozofiju kao komunizam, učinila je nešto celishodnije: kroz usta Vilijama Džejsmsa (William James) objavila je da korisnost predstavlja kriterijum istinitog i da se vrednost svake koncepcije, čak metafizičke, meri njenom praktičnom delotvornošću, što u okviru američkog mentaliteta na kraju gotovo uvek treba da znači društveno-ekonomskom delotvornošću. Takozvani pragmatizam je jedno od najkarakterističnijih obeležja čitave američke civilizacije, a

zberg, Dž. Keruak) koji istupaju protiv konvencija građanskog društva, prim. prev.] i *hipsters*, gde egzistencijalna pobuna odredene mlađeži protiv američke civilizacije ima samo anarhičan i destruktivan karakter i iscrpljuje se u samoj sebi, nemajući zajednički „barjak“ niti kakvu višu referentnu tačku. Up. o tome J. Evola, *L'arco e la clava*, nav. delo, pogl. XIV („La gioventù, i beats e gli anarchici di Destra“).

*Engl.: brzo se obogatiti. – Prim. prev.

** Idealističko učenje o bezuslovnoj nadmoći duha nad materijom. – Prim. prev.

medu ta obeležja ulazi i Djuijeva (Dewey) teorija i takozvani biheviorizam; ovo se tačno podudara s teorijama izvedenim u SSSR-u iz Pavlovljevih gledišta na uslovljene refleksie i, poput ove teorije, u potpunosti isključuje Ja i svest kao suštinski princip. Posledica ove tipično „demokratske“ teorije jeste da svi mogu postati sve (pod uslovom da se podvrgnu određenoj obuci i određenoj pedagogiji), u stvari, da je čovek po sebi bezlična tvar koja se može uobičiti onako kao što komunizam zahteva kada, u biologiji, smatra antirevolucionarnom i antimarksističkom genetičku teoriju o urođenim svojstvima. Moć koju u Americi imaju reklame – *advertising* – između ostalog objašnjava upravo unutrašnju nepostojanost i pasivnost američke duše koja u mnogim pogledima pokazuje dvo-dimenzionalne odlike infantilizma, a ne mladosti.

Sovjetski komunizam službeno se izjašnjava za ateizam. Amerika nije dотле stigla, ali i ne primećujući i često verujući u suprotno ipak trči duž obronka na kojem nije ostalo više ništa od onog što je u okvirima katolicizma imalo značenje religije. Već smo videli na šta se religioznost svodi u protestantizmu; odbacivši svaki princip vlasti i hierarhije, oslobodivši se svakog metafizičkog interesa, dogmi, obreda, simbola i svetih tajni ona je osiromašila do pukog moralizma koji u anglosaksonskim puritanskim zemljama, a pre svega u Americi, prelazi u službu konformističke zajednice.

Zigfrid⁵ s pravom ističe da je kalvinizam „jedina prava američka religija koja smatra da je grupa, a ne pojedinac prava čelija društvenog organizma“, u skladu sa kojom se jedino bogatstvo smatra znakom božanske odabranosti u svojim, kao i u očima drugih; „postaje teško uvideti razliku između religiozne težnje i lova na bogatstvo... Tako se uvodi kao moralno i poželjno da religiozni duh postane faktor društvenog napretka i ekonomskog razvoja.“ Prema tome, vrline koje zahteva svaki natprirodni cilj na kraju izgledaju beskorisne i čak škodljive. U očima čistog Amerikanca asketa nije ništa drugo nego danguba i društveni parazit, a heroj u antičkom smislu samo je neka vrsta opasnog ludaka koga treba odstraniti odgovarajućim pacifističkim i humanitarnim profilaksama, dok se fanični puritanski moralista obavija blistavim oreolom.

Da li je sve ovo baš toliko daleko od Lenjinovog principa da treba prognati „svaku natprirodnu koncepciju ili

⁵Les États-Unis d'aujourd'hui, nav. delo, str. 35–36, 40, 51.

koncepciju svakojako tuđu interesima klase⁶? Da kao razno leglo treba uništiti svaki trag nezavisne duhovnosti? Nismo li možda na putu svemoćnog prizemnog čoveka koga – u Americi, kao i u Rusiji – uobličava tehnokratska ideologija?

I sledeću stvar treba da uzmem u obzir. Sa NEP-om⁷ je u Rusiji ukinut privatni kapitalizam samo da bi bio zamjenjen državnim; imamo centralizovani kapitalizam bez vidljivih kapitalista, lansiran, da tako kažemo, u mastodontskom, ali beznadežnom poduhvatu. Teorijski uzev, svaki sovjetski građanin je istovremeno radnik i akcionar sve-moćnog trusta socijalističke države. Praktično, on je akcionar koji ne prima dividende – izuzimajući ono što mu je dato za život, dobit od njegovog rada odlazi Partiji koja je ponovo lansira u druge radne i industrijske poduhvate, ne dozvoljavajući joj da prestane da cirkuliše i da se nago-mila kod ijednog pojedinca, ali čineći tako da rezultat uvek bude sve jača moć kolektivnog čoveka, ne bez preci-znih odnosa s planovima svetske revolucije i subverzije. Treba imati na umu ono što je rečeno o usponu kapitalizma – fenomenu prvenstveno američkom – o bogatstvu koje u Americi, umesto da bude svrha rada i sredstvo za kakvu vanekonomsku veličinu ili za samo slobodno zadovoljstvo pojedinca, postaje sredstvo za proizvodnju novog rada, novih profita i tako dalje, u lančanim procesima koji sve dalje vuku za sobom i ne dozvoljavaju predah. Imajući ovo u vidu, dolazi se do novog zaključka da se u Americi, tu i tamo, spontanim putem i u sistemu „slobode“, afirmaže isti stil koji centralizovane strukture komunističke države nasilno pokušavaju da ostvare. Stoga u zasplopljujućoj veličini američkih metropola pojedinac – „nomad asfalta“ – ostvaruje svoju ništavnost pred goleim kraljevstvom kvantiteta, pred grupama, svemoćnim *trustovima* i *standardima*, zavodljivim šumama nebodera i

⁶ U Americi je novija i značajna pojava „ateističkog hrišćanstva“ i takozvanih teologa Božje smrti (na primer, T. Altizer, Paul van Buren, John A. T. Robison, itd.). Prema duhu ovog pokreta, trebalo bi odstraniti ideju Bo-ga u njenim odlikama transcendencije i natprirodnosti; ona je neoperativna i nije više prihvatljiva za savremenog čoveka, kome štaviše ne bi trebalo uopšte više ni govoriti o „Bogu“ posredstvom tradicionalnih implikacija tog termina. Dalo bi se spasti samo neko hrišćanstvo koje treba „demilitarizovati“ i sekularizovati u okvirima jednog bledog društvenog i humanitarnog moral-a.

⁷ Skraćenica za Novu ekonomsku politiku, to jest skup mera koje je usvojila sovjetska država u periodu od 1921. do 1929. da bi okončala takozvani ratni komunizam i ušla u stanje „normalnosti“ – *Nap. it. prir.*

fabrika, dok su gospodari lancima okovani za stvari nad kojima gospodare; u svemu tome još više se ispoljava ono *kolektivno*, u obliku u kojem je još bezličnije nego u tira-niji koju je sproveo sovjetski režim nad često primitivnim i bezvoljnim elementima.

Intelektualna standardizacija, konformizam i obavezna normalizacija, preduzeti u velikoj meri, tipično su američki fenomeni, ali ipak podudarni sa sovjetskim idealom o „državnom mišljenju“ s kolektivnom vrednošću. S pravom je istaknuto da je svaki Amerikanac – zvao se on Vilson ili Ruzvelt, Brajan ili Rokfeler – jevandelisti koji ne može da ostavi na miru svoje bližnje, koji neprestano oseća dužnost da propoveda i opterećuje sebe ne bi li preobratio, pročistio, uzdigao svakog na nivo *standarda*, na moralni nivo Sjedinjenih Država za kojeg ne sumnja da je najviši. Počelo se sa abolicionizmom u ratu za otcepljenje, a završilo udvojenim demokratskim „krstaškim pohodom“ Vilsona i Ruzvelta na Evropu. Čak u u minornim pitanjima, bilo da je reč o prohibicijumu, feminističkoj, pacifističkoj ili naturističkoj propagandi, pa sve do euge-netičkog^{*} apostolata i tako dalje – duh je uvek isti; uvek je ista volja da se standardizuje, da se u individualnoj sferi bezočno nametnu kolektivno i društveno. Ništa nije ne-istinitije od nekakve „otvorene“, nepristrasne američke duše; ne postoji čak nijedna druga koja ima toliko tabua, ali ona ih je prisvojila na takav način da to uopšte i ne pri-mećuje.

Već smo napomenuli da je jedan od razloga što je boljševička ideologija gajila interes za Ameriku poticao iz činjenice da je ona zapazila koliko je u ovom tipu civilizacije tehnicijam mnogo doprineo ideji obezličavanja. Moralni *standard* odgovara onom praktičnom kojeg ima Amerikanac. Svima dostupan *comfort* i superprodukcija u potrošačkoj civilizaciji koji odlikuju Ameriku plaćeni su cenom miliona ljudi svedenih na automatizam rada, oblikovanih u skladu s nekakvom specijalizacijom do krajnjih granica, koja sužava mentalno polje i zatupljuje svaku osećajnost. Umesto tipa drevnog zanatlije za koga je svaki posao bio umetnost, tako da je svaki predmet nosio neki lični pečat i, u svakom slučaju, bio proizvod njegovih sopstvenih ruku – što je prepostavljalno neposredno i vr-sno poznavanje određenog zanata – imamo hordu parija

^{*} Eugenetika, nauka koja ispituje uslove pod kojima se nasledni nedostaci otklanaju, a vredne nasledene osobine usavršavaju. – *Prim. prev.*

koja glupavo potpomaže mehanizme (čije tajne poznaje tek jedan jedini, onaj ko ih popravlja) i to pokretima automatskim i jednoličnim gotovo kao kod samih sprava. Ovde Staljin i Ford pružaju ruku jedan drugome i krug se prirođno zatvara: standardizacija svojstvena svakom mehaničkom i kvantitativnom proizvodu određuje i nameće standardizaciju onoga ko ga koristi; jednoobraznost ukuša i sve veće svođenje na nekoliko tipova odgovara onome što se neposredno ispoljava u mentalitetu. Sve se u Americi usmerilo ka tom cilju – konformizam u okvirima *matter-of-fact*^{*} i *likemindedness*^{**} lozinka je na svim nivoima. Tako kada fenomen organizovanog kriminala i drugi divlji oblici „nadkompenzacije“ (već smo pomenuli *beat generation*) ne provale brane, američka duša svim sredstvima nastoji da olakša breme života prepuštenog samom sebi (nagnana da oseća i deluje po već postavljenim Babitovim^{***} svetlim i sigurnim šinama) i izgleda jednostavna i prirodna kao što bi to mogao da izgleda kakav zeleniš, a od svakog transcendentnog upliva zaštićena je ustavama „životinjskog idealâ“ i optimističko-sportske vizije sveta.

Tako bi se povodom mase Amerikanaca slobodno moglo govoriti o znatnom pobijanju dekartovskog principa „*Cogito, ergo sum*“^{****}: oni „ne misle i postoje“ – štaviše, neretko oni postoje kao opasna bića, a u izvesnim slučajevima njihov primitivizam uveliko prevazilazi i onaj slovenski koji se još nije sasvim uobličio u „sovjetskog čoveka“.

Nivelisanje u svom širenju, naravno, neće zaobići ni polove. Emancipacija sovjetske žene slaže se sa onom koju je feministička maloumnost, izvlačeći iz „demokratije“ sve logične posledice, već odavno ostvarila u korelaciji sa degradacijom čoveka u materijalističkom i prakticističkom smislu. Sa učestalim razvodima u beskrajnem nizu, raspadanje porodice u Americi ima ritam analogan onom koji se može očekivati u nekom društvu koje zna samo za „drugove“ i „drugarice“. Žene koje su odustale od sebe samih kao takvih veruju da se uzdižu u preuzimanju i obavljanju ovog ili onog oblika muške aktivnosti. One čak izgledaju nevinu u svojoj bestidnosti i tek banalno i u naj-neumerenijim perverzijama, a često u alkoholu traže na-

čin da se oslobole potisnutih ili devijantnih energija svoje prirode.⁸ Kao dodatak tome, mladići i devojke se upuštaju u drugarski i sportski promiskuitet kroz kojeg mogu da spoznaju tek vrlo malo od polarnosti i elementarnog magnetizma seksa. Ovo su fenomeni čisto američkog obeležja, mada njihovo zarazno širenje u gotovo čitavom svetu čini da im se sad već više i ne prepoznae poreklo. U sadašnjem stanju, ako uopšte i postoji neka razlika u odnosu na promiskuitet koji je za komunizam poželjna stvar, ona se razrešava samo u pejorativnom smislu preko ginekokratskog faktora, pošto u Americi, kao i u anglosaksonskim zemljama, svaka žena i devojka smatra za prirodno da joj se prizna pravo na neku vrstu nadmoćnosti i moralne nedodirljivosti.⁹

U počecima boljevizma bilo je i onih koji su formulisali ideal muzike na kolektivnoj osnovi radi pročišćenja i ovog polja od sentimentalnih buržoaskih koncepcija. To je ono što je Amerika uveliko ostvarila i proširila po čitavom svetu kao izuzetno značajan fenomen: *džez*. U velikim salama američkih gradova gde se stotine parova trese poput epileptičnih i automatskih marioneta na crnačko sinkopiranje, zaista vlada „stanje ludila“, život mehanizovanog kolektivnog bića koje oživljava. Štaviše, možda je malo tako izražajnih fenomena za strukturu modernog sveta uopšte u njegovoj poslednjoj fazi kao što je ovaj, jer je za tu strukturu karakteristična koegzistencija mehaničkog, beživotnog elementa, sačinjenog samo od pokreta, i primitivističkog i subpersonalnog elementa koji poneše čoveka, u atmosferi smutnog, nejasnog uzbudjenja („okamenjena šuma protiv koje se diže haos“ – H. Miler). Po red tога, ono što je u boljevizmu bilo programirano i tu i tamo ostvareno u „teatralizovanom“ prikazivanju buđenja proleterskog sveta s ciljem sistematskog aktiviranja masa, u Americi je odavno našlo svoj ekvivalent na daleko široj skali, i opet u spontanoj formi: to je bezumnii delirijum sportskih događaja, *meetings*, centriranih u plebejskoj i materijalističkoj degradaciji kulta akcije; uostalom, fenomeni provale kolektivnog i regresije u kolektivno, kao što je poznato, odavno su prešli okean.

*Engl.: ovozemaljska stvar; činjenica. – *Prim. prev.*

**Engl.: jednoumlje. – *Prim. prev.*

***Američki izuzmetlj legure koja smanjuje trenje i trošenje delova mehanizma. – *Prim. prev.*

****Lat.: Mislim, dakle postojim. – *Prim. prev.*

⁸Prema jednom istraživanju Američkog antialkoholičarskog saveza, Sjedinjene Države su već 1948. beležile *osamsto biljada* hroničnih mladih alkoholičarki.

⁹Ovo se odražava i u nečuvenoj strogosti kaznenih odredbi ustanovljenih u pojedinim severnoameričkim državama (sve do smrtne kazne) za „seksualne napade“ na ženu.

Amerikanac Volt Vitman, pesnik i mistik demokratije, može se smatrati pretećom one „kolektivne poezije“ što tera na akciju i koja je, kao što je rečeno, jedan od komunističkih idea i programa. Ipak, takav lirizam u osnovi je zadojen mnogim vidovima američkog života – sportom, aktivizmom, proizvodnjom, *service*-om [uslugom]. Kao što je u SSSR-u potrebno samo sačekati da odgovarajući razvoji razreše primitivističke i haotične tragove slovenske duše, tako treba samo pričekati da se u Sjedinjenim Državama individualistički tragovi duha *rangers-a*, pionira Zapada, i čega još sve ne što se razuzdava i traži kompenzaciju u podvizima *gangsters-a*, anarchističnih egzistenciјalista i u sličnim fenomenima, svedu i budu preuzeti u središnjoj struji.

Da ovde ima mesta za to, bilo bi lako ustanoviti još analognih tačaka koje dopuštaju da se u Rusiji i Americi vide *dva lica iste stvari*, dva pokreta što, u saglasnosti sa dva najveća središta svetske moći, konvergiraju u svojim destrukcijama. Jedno lice je stvarnost koja se oblikuje pod gvozdenom pesnicom diktature, kroz potpuno podržavljenje i racionalizaciju; drugo je spontano ostvarenje (dakle, i ono koje više zabrinjava) čovečanstva koje prihvata da bude i *boće* da bude to što jeste, koje se oseća zdravim, slobodnim i jakim i koje samo od sebe stiže do istih tačaka, bez gotovo personifikovane senke „kolektivnog čoveka“ koja ga ipak ima u svojoj mreži, bez fanatično-fatalističke posvećenosti slovenskog komunista. Međutim, iza jedne i iza druge „civilizacije“, iza jedne i iza druge „veličanstvenosti“ onaj ko ima oči da vidi prepoznaće iste predznake dolaska „Bezimene Zveri“.

Uprkos tome, još ima onih koji se zavaravaju idejom da je američka „demokratija“ protivotrov za sovjetski komunizam, alternativa takozvanog slobodnog sveta. Uopšteno govoreći, opasnost se prepoznaće kada dolazi spolja u obliku brutalnog fizičkog napada, ali se ne prepoznaće kada ide putevima iznutra. Već dugo Evropa trpi uticaj Amerike, dakle izopačenje vrednosti i idea svojstveno severnoameričkom svetu – i to u nekoj vrsti kobnog protivudara. Naime, kao što je neko ispravno rekao, Amerika predstavlja samo „daleki Zapad“, radikalno razvijanje (sve do apsurda) osnovnih težnji koje je izabrala moderna zapadna civilizacija uopšte. Stoga nije moguć pravi otpor kada se čvrsto držimo principa takve civilizacije, a pre svega tehničke i proizvodne iluzije. Sa razvojem ovog ubrza-

vajućeg uticaja može se, dakle, dogoditi da pri zatvaranju klešta sa Istoka i sa Zapada oko Evrope – koja je, ostavši lišena svake prave misli posle Drugog svetskog rata, prestala da uživa rang autonomne i hegemonie sile u političkoj areni – potpuno neopaženo prođe osećaj kapitulacije. Konačni krah neće morati da ima čak ni odlike nekakve tragedije.

U svom ubedenuju da imaju univerzalnu misiju, komunistički svet i Amerika izražavaju faktičku stvarnost. Kao što je rečeno, eventualni sukob među njima zbio bi se kao poslednja među nasilnim operacijama u planu svetske subverzije, što podrazumeva bestijalni holokaust s milionima ljudskih žrtava, čime bi se u potpunosti ostvarila poslednja faza involucije i opadanja moći drevnih kasti s jedne na drugu – sve do najniže od njih – i pojave kolektivizovanog čovečanstva. Ako se i ne bude odigrala katastrofa upotrebom atomskog oružja od koje neki strahuju, ostvarenjem izvesne sudbine čitava ova civilizacija titana, čeličnih, kristalnih i betonskih metropola, vreve masa, algebre i mašina što prežu snage materije, gospodara neba i okeana izgledaće kao svet koji oscilira u svojoj orbiti i nastoji da je se osloboodi, da bi se zatim udaljio i konačno izgubio u prostorima u kojima postoji samo ona pogubna svetlost koju je upalilo ubrzanje njegovog sopstvenog pada.

ZAKLJUČAK

Oni koje je očiglednost činjenica naterala da konstataju ono što se naziva „sumrakom Zapada“ obično završavaju svoja razmatranja raznim apelima usmerenim ka jačanju zaštite, stvaranju svojevrsnih zaklona, izazivanju reakcija.

Mi ne nameravamo da obmanjujemo sebe i druge i da se, radi utehe lakog optimizma, udaljimo od onoga što proizlazi iz objektivnog viđenja stvarnosti.

Izvesnu nadu može gajiti neko ko prihvata uslovljena gledišta koja sama izražavaju zlo koje bi trebalo pobediti, ali onaj ko je (usvojivši za referentnu tačku duh i oblike koji odlikuju svaku pravu civilizaciju, svaku tradicionalnu civilizaciju) znao da se vратi na početke i da sledi sve faze opštег pokreta zna kako bi neizmeran trud bio potreban ne samo za povratak nego samo i za primicanje normalnom društvenom poretku. Dakle, njemu se izgledi za budućnost ne mogu predstaviti na isti način kao drugima.

Čitalac koji je dovde pratio naša razmišljanja uviđa da preobražaji i događaji kroz koje je Zapad dospeo u sadašnju tačku nisu proizvoljni niti slučajni, već da proizlaze iz čitavog spleta uzroka. Naše stanovište nije determinističko – dakle, verujemo da su te uzroke sami ljudi sebi stvorili. Reka istorije teče koritom koje je sama sebi produbila, ali ne možemo laka srca danas misliti da se struja još može skrenuti sa svog pravca kada je postala silovita, potpuna i kadra da provali sve brane. Ko ne pretpostavi da je u procesu *pada* bilo određenog determinizma, mora pretpostaviti da nikakvog determinizma neće biti ni u suprotnom smislu – drugim rečima, ostaje da se utvrdi da li će posle okončanja ovog ciklusa moći da započne nova, uzlazna faza, sa izvesnom odlikom kontinuiteta u odnosu na predašnje.

U svakom slučaju, Zapad bi mogao biti spašen samo putem povratka tradicionalnom duhu u novoj jedinstvenoj evropskoj svesti. Šta bi danas zaista moglo da posluži kao osnova za takav povratak?

Kažemo: u jedinstvenoj evropskoj svesti. To je pravi problem. Za Zapad, reč je o povratku tradiciji u velikom, univerzalnom, jednoznačnom smislu, što uključuje svaki oblik života i svetlosti; u smislu, dakle, duha i jedinstvenog poretka koji nadmoćno vladaju u svakom čoveku, u svakoj grupi ljudi i u svakom ogranku postojanja. Nije reč o tradiciji u aristokratskom i tajnom smislu, kao zalogu kojeg čuva nekolicina, nekakva *élite* iza kulisa istorije. U ovom „podzemnom“ smislu Tradicija je oduvek postojala, ona postoji i danas, a sigurno je i da bilo kakva slučajnost usuda ljudi neće dovesti do njenog nestanka. Ipak, prisustvo tradicije uzete u tom smislu nije sprečilo propast zapadne civilizacije. Ispravno je istaknuto da je svaka *élite* žila – dragocena, ali ipak žila; potrebne su druge žile i potrebno je da sve one konvergiraju, ali je kraljevskog toka samo ona središnja, najtajnija koja vlada, skrivajući se i ponirući.¹ Ako nema odgovarajuće sredine, nema ni odjeka; ako nema unutrašnjih i spoljašnjih uslova da *svaka* ljudska delatnost zadobije smisao i da svako može zahtevati *sve* od života koji se (uzvišen do nivoa obreda i žrtvene ponude) može postaviti oko jedinstvene, a ne samo ljudske ose – onda je svaki napor uzaludan, nema seme na koje će dati plod, delovanje svake *élite* biće paralisan.

Upravo tih uslova danas nema. Čovek je danas više nego ikada izgubio svaku mogućnost dodira s metafizičkom stvarnošću, sa onim što je ispred njega i iza njega. Nije reč o verovanjima, filozofijama, ponašanju – ništa se od toga ne računa, sve bi to bilo nevažno; po toj meri, bio bi to u osnovi lak poduhvat. Kao što je rečeno na početku, u modernom čoveku postoji materijalizam koji je kroz viševekovno naslede sada postao bezmalo struktura, konstitucionalna činjenica njegovog bića. On – a da to spoljna svest i ne primećuje – guši svaku mogućnost, skreće svaku namenu, parališe svaki polet, odbacuje svaki napor čak ispravno usmeren na kakvu sterilnu, neorgansku „gradu“. S druge strane, lanac učvršćuju način i sveukupnost uslova svakodnevnog života koje, u današnjoj civilizaciji, gotovo nijedan od naših savremenika više ne može izbeći; prevladujući tip školovanja; sve ono što se svesno ili nesvesno trpi kao sugestija i uslovljeno okruženja i kolek-

¹ Up. G. de Giorgio, *Noterelle sull'ascesi e Antieuropa*, u *Introduzione alla Magia*, nav. delo, t. II, str. 204 [Julius Evola, počevši od izd. *Pobune* iz 1934, tako navodi, pod njenim pravim imenom, raspravu potpisani „Havismat“ koja se pojavila kako u *Uru* iz 1928. tako i u narednim izdanjima *Uvoda u magiju – Nap. it. prir.*].

tivne psihe; idoli, predrasude, oblici rasuđivanja i osećanja, lažna saznanja i lažne akcije ukorenjene u dušama. Bila bi potrebna totalna katarza, razgoličenje koje ništa ne štedi, takvo koje će poslednjeg čoveka oslobođiti okoštih naslaga, njegovog „Ja“, njegovih ponosa i dela, njegovih nuda i teskoba. Zaista, toliko je učinio „napredak“, da ništa manje od toga predstavlja uslov po kojem bi transcendentna referentna tačka ponovo mogla biti prepoznata, po kojem bi *fides* u apsolutnom, tradicionalnom smislu, mogla biti iskupljena u toj meri da svakoj stvari – a pre svega čoveku – prida novo značenje, da ponovo apsorbuje i razreši u novoj čistoti sve ono što je bilo obeščaćeno i degradirano. Međutim, ako se takvo delo unutrašnjeg oslobođenja teško može očekivati za pojedince, kako bi ono moglo biti koncipirano za mase? Ako prevazilazi mogućnosti onih koji nastavljaju da se poigravaju fetišima Nauke i Umetnosti, Istorije, Vere i Filozofije, kako bi ono moglo biti u dometu mogućnosti masa obuzetih kolektivnim demonizmom, pregaženih svemoćnim ekonomskim i tehnološkim prividima, paroksizmima aktivizma, političkim strastima i svim onim što se stiče u ahrimanskom idealu moći ili iluzornog, praznog napretka?

S druge strane, izgleda da Zapadu u svakom pogledu nedostaje viša misao kadra da bude osnova ostvarenja tradicionalnog duha, ili makar približavanja njemu.

Među onima koji su najjasnijim terminima znali da izraze krizu modernog sveta bilo ih je koji su verovali u mogućnosti katolicizma, jer ako je Zapad ikad imao uređenje saglasno tradiciji, za takvo je uređenje, smatralo se, bila zaslužna Crkva, te bi tako povratak Evrope katolicizmu upotpunjrenom tradicijom mogao biti put za uspravljanje Zapada. Ipak, i to je varka.

Pre svega, da li bi se trebalo nadati da katolicizam danas poseduje onu snagu univerzalne integralne promene koje je, u osnovi, izgledao lišen i pri daleko povoljnijim materijalnim, moralnim i intelektualnim uslovima? Da li bi on upravo danas umeo da preuzeme ono telo koje mu već stolećima izmiče, telo koje sada već ima svoj sopstveni život i sopstveni duh, kojem su profana nauka i laička kultura oskrnavile svaku nit i čiji čin formalnog i javnog ispovedanja hrišćanske vere ne predstavlja više ništa suštinsko i presudno u stvarnom životu pojedinaca i naroda?

Nije reč o kompromisima i prilagodavanjima. Igra s kompromisima i prilagođavanjima suviše je dugo trajala i nije mogla ništa protiv poremećaja koji je zadesio Zapad.

Ili religija postaje jednoglasna, apsolutna, i vraća se ispoljavanju prisutne i delotvorne moći transcendentnog, ili je pak ništa. Ni ovde nije reč o mogućem marginalnom objedinjavanju u ličnosti ovog ili onog izuzetnog katolika. Samo bi u bloku pravoverja nadahnutog sasvim drugačijim duhom možda bilo moguće da katolicizam, uprkos svojoj patvorenoj prirodi, uspostavi referentnu tačku za mnoge raspršene i razdeljene sile. Da li je moguće da katolicizam danas prevaziđe sektaški i u osnovi antitradicionalni ekskluzivizam koji je svojstven njegovoj doktrini i uzdigne se na višu, metafizičku i ezoteričnu tačku videnja koja bi ga oslobođila njegovih ograničenja? Nije li možda očigledno da on danas, naprotiv, traži da se na svaki način usaglasi s modernom misli, da je asketski i kontemplativni aspekt u njemu sve zanemareniji u odnosu na moralistički i društveni, da Crkva u političkom domenu već dugo živi od danas do sutra, pregovarajući čas s jednim, čas s drugim sistemom, izbegavajući da se angažuje u jednom jedinom, nepokolebljivom i nepromenljivom pravcu, misleći samo da se „osavremenji“ i lavira, toliko da, na kraju, „vodi dijalog“ čak i s marksizmom?

U duhovnom smislu, tradicija koja je tek puki sistem vere i bogoslovске teologije, simbola i obreda, neobuhvaćenih u najdubljem smislu, ne može delovati na univerzalan način ili oživljajuće, a problematično je do koje je tačke katolički kler još zadržao neku od crta tela zaista zaposednutog nekom silom odozgo. U materijalnom smislu, u prostoru evropskog hrišćanstva trebalo bi potom otkloniti protestantski i pravoslavni raskol, što je zadatak koji izgleda utopistički u terminima rigorognog povratka na polaznu tačku; eventualna odbrambena solidarnost hrišćanskih crkava protiv marša antireligijskih snaga, izuzimajući neizbežna unionistička raslojavanja, svakako ne bi mogla da bude pomešana s ponovnim afirmisanjem neke univerzalne ideje.

Ni problem sile ne može biti zanemaren, s obzirom na opšte uslove poslednje epohe. Trebalo bi imati na raspolaganju blok sila – ekonomsku, vojnu i industrijsku silu – koje bi bile na visini onih koje se sa Istoka i sa Zapada prepiru za vladavinu svetom, tako da bi se i materijalno stvorili brana i zaklon.

S druge strane, ni misao da je katolicizam zaslužan za sve ono što je na Zapadu tradicionalno ne bi se mogla prihvati bez jasnih rezervi. Ne treba zaboraviti složeni karakter katolicizma. Već smo videli da su tamo gde se on is-

poljio kao sila reda i hijerarhije obezbeđujući potporu evropskom čoveku, prvenstveno delovali uticaji rimsко-germanskog sveta. Tamo, pak, na Zapadu gde se u katholicizmu afirmisala upravo hrišćanska komponenta, on je delovao pre u antitradicionalnom nego u tradicionalnom smislu. Lunarno-sveštenički duh, njegov karakteristični dualizam i razna shvatanja jevrejske provenijencije koja su umešavši se postala suštinski deo hrišćanskog duha postavili su u katolicizmu neku vrstu prepreke koja je prejudicirala mogućnost da telu Evrope dâ duhovnost, saglasnu, to jest blisku onoj koju smo nazvali Svetlost Severa. Ne samo to: katolicizam je uzrokovao da se najrealnije sile, upravo zato što su naišle na zakrčen put prema gore, izliju u oblast materijalnog i samo u njemu počnu da ostvaruju vrednosti najtipičnije za zapadnu dušu. Poznato je da je upravo u okvirima reakcije protiv katolicizma od perioda renesanse započela ponovna afirmacija Čoveka i Života; to je očigledno zastranjenje, ali je u velikoj meri podstaknuto navedenom situacijom.

Bez ustručavanja treba reći da se onaj ko danas veruje da je čovek Tradicije i traži obnovu u običnom katolicizmu zapravo zaustavlja na pola puta, nema uvida u prve beočuge lanca uzroka i, pre svega, u prvobitni svet i svet apsolutnih vrednosti. U zapadnom materijalizmu usmerenom u pravcu muževnosti i u prisustvu duhovnosti koja je, poput hrišćanske, neodvojiva od nezapadnih, „južnjačkih“ elemenata – a uz to i lišena više, metafizičke i ezoterične dimenzije svojstvene svakom celovitom tradicionalnom sistemu – treba prepoznati dva suprotstavljenja, ali ipak komplementarna aspekta iste situacije.

Analogni strukturalni dualizam ugroziće svaki pokušaj tradicionalne obnove, preventivno ga upućujući u pogrešnom smeru.

U sadašnjoj civilizaciji stvari stoje tako da bi svako prizivanje prvobitne duhovnosti koja bi mogla da eliminiše faktor zastoja, da prevaziđe rascep, da prenese i oslobodi na nivou svetlosti sile dejstvovanja zatvorene u mračnom i varvarskom svetu moderne „veličine“, imalo neizbežno problematičan ishod, možda i mnogo gori od onog u vreme renesanse. Suvise je jaka kod modernog čoveka težnja da muževnost, ličnost, akciju (tj. delanje) i autonomiju koncipira samo u materijalnim i čisto ljudskim pojmovima; stoga je vrlo malo verovatno da će doktrina koja je inspirisana prvobitnim smislom kojeg su svi ovi atributi

imali u svetu tradicionalnih i transcedentnih referenci moći da izbegne da odmah bude objašnjena istim pojmovima, pretvarajući tako sveto u profano umesto profanog u sveto. Zaista, ko bi danas uspeo da govoreći o pravu suverene Države spram Crkve koncipira išta drugo sem plebejskih i laičkih zahteva za zemaljskom moći protiv duhovne vlasti? Ili bilo šta drugo osim uzurpatorskih pronevera svojstvenih novim „naddržavama“ i novim nacionalističkim ili kolektivističkim mistikama? Govoreći danas o nadindividualnosti, da li bi um mogao suviše da premaši „natčoveka“ u najgorem ničeovskom smislu? Govoreći danas o „civilizaciji akcije“ kao o mogućnosti istog ranga kao i onoj „kontemplacije“, ne bi li možda u njoj u naše vreme svi prepoznali trijumf onih oblika koji nepobitno pokazuju svoju nadmoć u odnosu na svaku prošlu epohu putem mehaničkog, tehnološkog i vojnog osvajanja sveta koje je evropski čovek ostvario za manje od veka upravo svojim kultom akcije? Nije li i samo podsećanje na mitove poput rimskog i nordijsko-germanskog mita, na ideju o rasi, arijskom duhu i tako dalje, u nedavnoj prošlosti možda zacrtalo problematične pravce u okviru političkih prevrata koji su ubrzali poslednje slomove u Evropi?

Zbog toga treba konstatovati da je put dvostrukog zaprečen. Zatvor zapadnog čoveka je među najpogibeljnijim, jer je jedan od onih koji nemaju zidove. Nije lako pridići se kada nema nijedne tačke koja bi izdržala u trenutku dok tražimo oslonac da se odgurnemo. Sve više istiskujući stvarni uticaj hrišćanstva i katolicizma, Zapad napušta poslednje veze sa duhovnošću koja nije njegova sopstvena; s druge strane, u svojim sopstvenim oblicima on nije duh i ne izgleda sposoban da stvori svoj duh.

Tako se može pomicati i na prst neumitne sudsbine. Već smo rekli: čovečanstvo je zgazilo na pretposlednji stepenik i nalazi se na pragu univerzalne pojave istine i moći poslednje među kastama; verovatno ostaje još malo da bi se dodirnulo dno „mračnog“ ili „gvozdenog doba“ nagošeštenog u tradicionalnim učenjima, čije opšte odlike u velikoj meri odgovaraju onim savremene civilizacije.

Poput ljudi, i civilizacije imaju svoj ciklus, početak, razvoj, kraj, i što su više uteču u sporedno, ovaj zakon biva sve fatalniji. Ovo, naravno, nije nešto što može uznemiriti onoga ko se ukorenio u onome što, budući da se nalazi iznad vremena, ništa ne bi moglo izmeniti i što tra-

je kao neprolazno prisustvo. I kad bi definitivno morala nestati, sigurno je da ova moderna nije prva među civilizacijama koje su se ugasile, niti je ona ta iza koje neće biti drugih. Svetla se gase ovde i svetla se ponovo pale na drugom mestu u naizmeničnom ređanju onoga što je uslovljeno vremenom i prostorom. Ciklusi se zatvaraju i ciklusi se ponovo otvaraju. Kao što je rečeno, doktrina o ciklusima bila je bliska tradicionalnom čoveku, i samo je neznalaštvo modernih moglo učiniti da oni i za trenutak poveruju da njihova civilizacija, ukorenjena više od ma koje ma kada u elementu zemaljskog i slučajnog, može imati različitu i privilegovanu sudbinu.

Za onog ko stvari uviđa u skladu sa stvarnošću, suštinski problem je pre svih *u kojoj meri će između sveta koji umire i sveta koji se može roditi postojati odnosi kontinuiteta*: to jest, šta se iz jednog sveta može nastaviti u drugome? Preovlađujuća koncepcija u drevnom tradicionalnom učenju jeste da, zapravo, neka vrsta hijatusa odvaja jedan ciklus od drugog – ne bi bilo progresivnog opravljanja i ponovnog uzdizanja, već bi to bio novi početak, nagla mutacija u saglasnosti s nekim događajem božanskog i metafizičkog reda. Na isti način, staro drvo se ne obnavlja, već umire, a novo drvo je ono što eventualno može iznići iz njegovog semena. Ovo omogućava da se jasno vidi kako odnosi kontinuiteta između jednog i drugog ciklusa mogu biti samo relativni i, u svakom slučaju, ne moraju se ticati masa i velikih struktura neke civilizacije. Oni se sužavaju na vitalne egzistencijalne elemente, upravo poput semena u odnosu na biljku.

Zato se među mnogim iluzijama koje treba pobijati nalazi samoobmana onih što se upinju da vide neku logiku nadređenu procesima raspadanja, koji misle da je, na ovaj ili na onaj način, drevni svet morao propasti da bi dao mesta novom svetu prema kojem se, uprkos svemu, danas korača. Već je rečeno kakav je taj jedini svet prema kojem se danas korača: to je onaj obični svet što sakuplja i sabira u ekstremnom obliku ono što je delovalo u fazi destrukcije. On je takav da ničemu ne može poslužiti kao osnova, on nije kadar da pruži materiju koja bi, mada u različitom obliku, učinila da se u njemu mogu ponovo ispoljiti tradicionalne vrednosti – budući da on sam predstavlja samo njihovu organizovanu negaciju i otelovljenje. Za modernu civilizaciju uzetu u celini nema budućnosti u pozitivnom smislu. Čisto je maštanje to što neki misle da

će nekakav cilj i nekakva budućnost ipak opravdati ono što je čovek uništilo u sebi i izvan sebe.

Mogućnosti koje se još nude u poslednjim vremenima tiču se manjine i mogu se razaznati na sledeći način.

Pored velikih strujanja u svetu, još postoje individualnosti usidrene u „nepomičnim zemljama“. To su u načelu neznanci koji se drže izvan svih trivijalnosti popularnosti i moderne kulture. Oni se drže principa vrha, ne pripadaju ovom svetu i – mada su rasuti po zemlji i često ne znaju jedan za drugoga – nevidljivo su sjedinjeni i oblikuju neraskidivi lanac u tradicionalnom duhu. Ovo jezgro ne deluje, već samo ima funkciju kojoj je odgovarao simbolizam „večite vatre“. Zbog njih, Tradicija je uprkos svemu prisutna, vatra nevidljivo plamti, nešto uvek povezuje svet i nadsvet. To su „oni što bdiju“, εγρήγοροι.

Kao najbrojnije, postoje individue koje, mada ne znaajući u ime čega, osećaju zbrkanu ali stvarnu potrebu za oslobođenjem. Najbolje što se može učiniti jeste usmeriti takve osobe, zaštititi ih od duhovnih opasnosti i voditi ih kako bi neko među njima mogao spoznati istinu. I ovde je reč o nečemu što je vezano za manjinu i ne treba se zavaravati da bi odatle mogla proisteći kakva dragocena vrijianta sveukupnih sudsibina. U svakom slučaju, ovo je jedino opravdanje za oplipljivu akciju koju još mogu razviti pojedini ljudi Tradicije u modernom svetu, u okruženju za koje oni uopšte nisu vezani. Zbog pomenute akcije usmeravanja dobro je da ima takvih „svedoka“ kako bi se na vrednosti Tradicije stalno ukazivalo – čak i u neumerenijem i oštrijem obliku ukoliko bi suprotna struja postala jača. I mada se te vrednosti danas ne mogu ostvariti, ne treba ih zbog toga svesti na obične „ideje“. One su *mere*. U slučaju da se i elementarna sposobnost merenja sa svim izgubi, tada bi se zaista spustila poslednja noć. Neka ljudi našeg vremena samo nastave da govore s većom ili manjom obešću i nametljivošću o tome kao o anahronizmu i antiistoriji. Mi dobro znamo da su to samo alibiji za njihov poraz. Neka im njihovih „istina“, i treba brinuti samo o jednom: da se održi na nogama u svetu ruševina. Ako neka delotvorna opšteostvariva akcija danas, kao što je rečeno, ima veoma oskudne mogućnosti, pomenutoj grupi uvek preostaje unutrašnja odbrana. U jednom drevnom tekstu o askezi rečeno je kako će, da bi na početku mogao biti ostvaren zakon „odozgo“, oni koji budu došli posle moći da urade samo polovinu prethodno učinjenog

i da će u poslednjim vremenima malo toga ostati što bi moglo da bude pretočeno u delo, ali će se za ljude tih vremena javiti veliko iskušenje, i oni koji u tim vremenima izdrže biće veći od nekadašnjih ljudi, bogatih delima.² Učiniti da vrednosti istine, stvarnosti i Tradicije budu dobro vidljive onome ko danas neće „ovo“, i smeteno traži „drugog“, znači ponuditi tačke oslonca kako, u situacijama где materija sada već izgleda jača od duha, u svima ne bi prevagnulo veliko iskušenje.

Napokon, razmotrićemo i treću mogućnost. Za neke, put ubrzanja može izgledati najpodesniji za primicanje rešenju, jer su, u izvesnim prilikama, mnoge reakcije ekvivalentne onim grčevima koji vrede tek u meri u kojoj produžavaju agoniju i, odgadajući kraj, odlažu i novi početak. Bilo bi to preuzimanje najdestruktivnijih procesa moderne ere pri jednoj posebnoj unutrašnjoj usmerenosti, da bi oni bili upotrebljeni u ciljevima oslobođenja – kao neko preusmeravanje otrova protiv samog sebe ili kao kakvo „jahanje tigra“.³

Proučivši proces pada zapadnog čoveka, u *irealizmu* smo uočili njegov najznačajniji aspekt. Pojedinac se u određenom istorijskom trenutku zatekao u situaciji da ne zna više ništa o duhovnosti kao *stvarnosti*. On čak više ne proživljava ni vlastiti smisao, osim u granicama kakvog mišljenja, razmišljanja, što se svodi na psihologizam. Misao i opažanje stvaraju mu tada svet varki, utvara i idola koji zamenuju duhovnu stvarnost: to je humanistički mit kulture, pećina senki. zajedno sa apstraktnim svetom misli izniče i romantični svet „duše“. Javljuju se raznolike kreature sentimentalnosti i vere, individualističkog i humanitarnog *patisa*, čulnosti i punokrvnog heroizma, poniznosti i pobune. Videlo se i da je ovaj irealistični svet sada već na izmaku, da su najdublje, najelementarnije sile na putu da pregaze mitove romantičnog i individualističkog čoveka u svetu u kojem realizam prevladava bilo koji idealizam ili sentimentalizam, a „humanistički kult duše“ biva prevaziđen. Ukazale su se struje koje u uništenju „Ja“ i oslobođanju čoveka od „duha“ vide prepostavke za novu univerzalnu civilizaciju.

² U *Apostegmata Patrum* (kod A. Stolz, *L'ascesi cristiana*, Brescia, 1944, str. 2).

³ U našoj knjizi naslovленој *Cavalcare la Tigre* (Scheiwiller, Milano, 1961 [Edizioni Mediterranee, Roma⁵, 1995]) gledali smo da ukažemo na egzistencijalne orientacije koje, u epohi raspadanja, mogu poslužiti u svrhu.

Što se tiče puta kojeg smo maločas pomenuli, reč je o utvrđivanju do koje se tačke može crpsti korist iz sličnih destruktivnih prevrata; do koje tačke, zahvaljujući unutrašnjoj postojanosti i upravljenosti prema transcendentnom, ne-ljudski element realističkog i aktivističkog modernog sveta, umesto da bude put prema podljudskom – što je slučaj s većinom poslednjih oblika – može podstići iskustva višeg života, više slobode.

To je sve što se može reći za određenu kategoriju ljudi s obzirom na svršetak vremena – za kategoriju koja sama po sebi može odgovarati tek manjini. I ovaj opasni put se može probati. Posredi je ogled. A da bi on bio potpun i presudan, neka se kaže i ovo: mostovi su porušeni, tu nema više oslonca, tu nema više „povratak“, može se ići samo napred.

I upravo je herojski poziv suočiti se s talasom punim vrtloga znajući da su dva usuda na istom odstojanju: sudbina onih koji će završiti s raspadanjem modernog sveta i sudbina onih koji će se naći u središnjem i kraljevskom toku novu struje.

Pred vizijom gvozdenog doba Hesiod je zavatio: „Da se bar nikada nisam rodio!“ Međutim, Hesiod je u osnovi bio samo pelazgijski duh koji nije znao za više pozvanje. Za druge prirode važi drugačija istina, važi već pomenuto učenje poznato i na Istoku;⁴ ako poslednje doba, *kali-yuga*, predstavlja doba užasnih razaranja, oni koji u njemu žive i koji u njemu, uprkos svemu, uspevaju da se održe na nogama mogu dostići plodove koji su bili teže dostupni ljudima drugih doba.

⁴ Up. na primer, *Vishnu-purāna*, VI, 2.

DODATAK O „MRAČNOM DOBU“

S obzirom na sve što smo pomenuli o aktuelnosti onoga što je u drevnim tradicijama nazivano „mračnim dobom“ – *kali-yuga* – biće korisno da navedemo pojedine odlike tog doba koje je predvidela *Vishnu-purāna*. Osavremenimo jedino terminologiju.¹

Rase slugu, varvara i ljudi van kasti zagospodariće obala Inda, Darvika, Čandrabaga i Kašmira... Vođe [ove ere] koje će [tada] vladati na zemlji, kao nasilne prirode... prisvojiće dobra svojih podanika. Ograničena u svojoj moći, većina će iznici i napredovati brzo. Kratak će biti njihov život, nezajažljive biće njihove želje, a oni će biti nemilosrdni. Narodi mnogih zemalja, mešajući se s njima, povešće se za njihovim primerom. (...)

Kasta koja će prevladati biće kasta slugu. (...) Oni koji poseduju [*vaishya*] napustiće zemljoradnju i trgovinu i sticaće za život prešavši u sluge ili obavljujući mehanička zanimanja [proletarizacija i industrijalizacija]. (...)

Vođe, umesto da zaštite svoje podanike, opljačkaće ih do gole kože i pod izgovorom oporezivanja ukrasti vlasništvo trgovačkoj kasti [kriza kapitalizma i privatnog vlasništva, podruštvljavanje, nacionalizacija i komunizam]. (...)

Zdravlje [unutrašnje] i zakon [saglasan sopstvenoj prirodi: *svâdbarma*] slabice iz dana u dan sve dok se svet sasvim ne izopači. Samo će imetak dodeljivati položaj [količina dolara – ekonomski klase]. Jedini podsticaj za pobožnost biće zdravlje [fizičko], jedina veza među polovicima biće užitak, jedini put uspeha u takmičenju lažnost. (...) Zemlja će biti cenjena samo po svom mineralnom blagu [bespoštedno iskoriscavanje tla, smrt religije zemlje]. (...) Mantija će zastupati svešteničku vrlinu. (...) Slabost će biti jedini uzrok zavisnosti [podlost, smrt *fides-a* i časti u modernim političkim oblicima]. (...) Obično umivanje tela [lišeno snage pravog obreda] značiće pročišćenje [da li se danas svela na nešto više tobožnja spasono-

snost svetih tajni?]. (...) *Rasa* će biti nemoćna da rada božanske pojave. (...)

U bezbožničkoj zastranjenosti ljudi će se pitati: Kakvu vrednost imaju tradicionalni tekstovi? Šta su ti bogovi, šta je to duhovna natčovečnost (*brâhma*)? (...) Poštovanje kasti, porekla i (tradicionalnih) institucija oslabiće u mračno doba. (...) U to doba brakovi više neće biti obredni, a norme koje vezuju učenika za duhovnog učitelja izgubiće snagu. Misliće se da svako može dostići stanje ponovo rođenog bilo kojim putem [demokratija primenjena na ravan duhovnosti]; pobožna dela koja će još moći da budu obavljena neće imati nikakav rezultat [to treba povezati sa 'humanizovanom' i konformističkom religijom, up. II, 12]. (...) Tip života biće jednak promiskuitet za sve. (...) Ko bude delio više novca, vladaće nad ljudima i poreklo će prestati da bude osnov za nadmoć [kraj tradicionalnog plemstva, buržoazije, plutokratije]. (...) Ljudi će usredsrediti svoj interes na pribavljanje bogatstva, čak i na nepošten način. (...) Sve vrste ljudi zamisliće da su ravne bramanu [kršenje dužnosti i umišljenost intelektualaca i moderne kulture]. (...) Narod će kao nikada do tada biti u strahu od smrti i plašće se bede: samo zbog toga će sačuvati [prividnost] neba [smisao religijskih ostataka svojstven modernim masama]. (...)

Žene neće biti pokorne muževima i roditeljima. Biće sebične, podle, decentralizovane, lažljive – a prikačiće se za one razuzdane. (...) One će postati obični predmeti seksualnog zadovoljavanja. (...)

Bezbožništvo će prevagnuti među ljudima koji su zastranili u jeresi i dužina njihovog života će, shodno tome, biti kraća.²

Ipak, u tekstu *Vishnu-purāna* pominju se elementi prvobitne rase, ili „Manuove“, koji su ostali ovde dole, u samom mračnom dobu, da bi bili seme novih naraštaja: ponovo se javlja poznata ideja o novom i konačnom ispoljavanju onog „odozgo“.³

²Ovo poslednje proročanstvo izgledalo bi protivrečno kada se slučaj u kojem je za duži život zaslužan kontakt sa onim što nadilazi vreme ne bi razlikoval od nekakve „konstrukcije“ koja je besmislena i prava parodija prvog slučaja, koja je ostvarena sredstvima profane nauke i moderne hijijene.

³*Vishnu-purāna*, IV, 24 (str. 237, 228–229).

Kada obredi naučeni iz drevnih tekstova i institucije zakona budu pred nestajanjem i kada se kraj mračnog doba bude primakao, deo božanskog bića koje postoji zbog svoje sopstvene duhovne prirode po svojstvu Bramana*, koji je Početak i Kraj... sići će na zemlju... Na zemlji će ponovo utvrditi pravdu, a umovi onih koji budu bili živi na kraju mračnog doba probudiće se i biti kristalno prozirni. Ovako preobraženi ljudi, zahvaljujući toj posebnoj epohi, činiće maltene jedan soj [novih] ljudskih bića i omogućiti rađanje rase koja će slediti zakone prvobitnog doba (*kṛta-yuga*).

U istom tekstu i na istom mestu rečeno je da će se ovaj božanski princ roditi u lozi iz Šambala, a prethodno smo videli da Šambala upućuje na metafiziku „Središta“ i „Pola“, na hiperborejsku tajnu i snage primordijalnog predanja.

Julijus Evola (19. maj 1898–11. jun 1974) rođen je u Rimu u porodici plemićkog porekla. Obrazujući se na delima Ničea, Mikelštetera i Vajningera, učestvuje u Prvom svetskom ratu kao artiljerijski oficir. Umetničko iskustvo približava ga Papiniju i Marinetiјu, Bali i Bragalji (Bragaglia), ali ga epistolarni susret sa Carom (Tzara) izdvaja kao glavnog eksponenta dadaizma u Italiji. Slika i izlaže svoja platna u Rimu i Berlinu, sarađuje sa časopisima *Bleu* i *Noi*, razraduje teoretske tekstove (*Arte astratta*, M. Kaćari /Cacciari/ ih 1920. definiše kao „jedne od filozofski pregnantrnih spisa evropske avangarde“); piše poeme i poeziju (*Opskurne reči unutrašnjeg pejzaža / La parole obscure du paysage intérieur*, 1921).

Upisuje tehnički fakultet, ali stigavši do diplomskog napušta studije prezrevši akademске titule. Dadaizam je – a danas se on smatra njegovim glavnim predstavnikom u Italiji – međutim samo prvi korak da bi se „prešlo s one strane“: dovršava svoj obiman filozofski rad započet u grletnim rogovima, kojeg namerava da predstavi kao prevazilaženje klasičnog idealizma iznoseći ga u seriji tekstova (*Eseji o magijskom idealizmu / Saggi sull'idealismo magico*, 1925; *Teorija o apsolutnom pojedincu / Teoria dell'Individuo Assoluto*, 1927; *Fenomenologija o apsolutnom pojedincu / Fenomenologia dell'Individuo Assoluto*, 1930).

Privlači pažnju Kročea, Tilgera (Tilgher) i Kalodjera (Calogero). Istovremeno otkriva dalekoistočna učenja o ostvarenju, uređuje italijansku verziju *Tao-te-činga* (*Knjiga o putu i vrlini / Il Libro della Via e della Virtù*, 1923) i objavljuje prvo italijansko delo o tantru (*Čovek kao moć / L'uomo come potenza*, 1926), za kojim sledi veoma polemična knjiga o odnosima između fašizma i hrišćanstva (*Imperialismo pagano*, 1928).

Razdeljen između duhovnog uzdizanja Ja i uplitanja u kulturni život vremena, sarađuje sa časopisima *Ignis*, *Atanor*, *Bilychnis* i objavljuje sveske mesečnika *Ur* (1927–1928) i *Krur* (1929), gde pišu Regini (Reghini), Ko-

*Ovde se misli na *braman*, univerzalni princip u *Vedanti*, odnosno na Bramu kao na inkarnaciju vrhovnog principa, a ne na svešteničku kastu bramana. – *Prim. prev.*

laca (Colazza), Parize (Parise), Onofri, Komi (Comi), Servadio, a zatim dvomesečnik *La Torre* (1930), ukinut zbog njegovih suviše inovernih tumačenja fašizma.

Nastavlja svoje istraživanje oblika unutrašnjeg ostvarenja zanimajući se tako za alhemiju (*La tradizione ermetica*, 1931), za neospiritualizam (*Maska i lik savremenog spiritualizma / Maschera e volto dello spiritualismo contemporaneo*, 1932), za viteške i ezoterične legende (*Il mistero del Graal*, 1937).

Na osnovi njegovog antimodernog, antimaterijalističkog, antiprogresističkog *Weltanschauung-a* – koji ga navodi da kritikuje kako boljševizam tako i amerikanizam, smatrajući ih dvema stranama iste medalje u istoimenom proročkom eseju koji se pojavio u *Nuova Antologia* (1929) – nalazi se *Rivolta contro il mondo moderno* (1934), njegovo najvažnije i najčuvenije delo, široka panorama tradicionalne civilizacije suprotstavljene savremenoj civilizaciji. „Pročitavši je, čovek se oseća preobraženim“, pisao je Gotfrid Ben. Nastoji da uvede tu tematiku u raspravu koja se odvijala tih godina uređujući stranicu „Diorama filosofico“ (1934–1943) dnevnika *Il Regime Fascista* iz Kremone, gde ustupa mesto imenima svih najboljih konzervativnih intelektualaca te epohe. Razvija i lične kontakte s tim krugovima držeći mnoga javna predavanja, pre svega u Nemačkoj.

U Italiji predstavlja autore kao što su Špengler, Genon, Mejrink (Meyrink), Bahofen. Između 1935. i 1943. zanima se – daleko pre nego što će rasprava početi da se ostvaruje u praksi – za izučavanja i istraživanja problema rasa, „odbacujući svako teoretisanje rasizma u isključivo biološkom ključu“ (R. de Feliće); piše *Tri aspekta jevrejskog pitanja / Tre aspetti del problema ebraico* (1936), *Mit o krvi / Il mito del sangue* (1937), *Upustva za rasno obrazovanje / Indirizzi per una educazione raziale* (1941), što izaziva Musolinijevu pažnju, koji ga poziva u Palaco Venecija (Palazzo Venezia) u septembru te godine: „Ovo je knjiga koja nam je nedostajala“, rekao mu je tom prilikom.

Usred rata, gotovo kao uputstvo za put kojeg treba slediti, objavljuje esej o budističkoj askezi *Doktrina buđenja* (1943). Posle 8. septembra uspeva da se domogne Nemačke; prisutan je prilikom Musolinijevog dolaska u Hitlerov Vrhovni štab. Zatim se vraća u Italiju i definitivno napušta Rim kada Amerikanci ulaze u glavni grad (4. jun). Godine 1945. u Beču, neposredno pre ulaska Sovjeta,

strada u bombardovanju i, kao posledicu povrede kičme ne moždine, zadobija trajnu paralizu donjih ekstremiteta. Ponovo se vraća u Italiju 1948. i biva smešten u Bolonji, boraveći tako između Rima i ovog grada sve do kraja 1951. kada se konačno vraća u svoj stan u italijanskoj prestonici. Nije ostao neaktivan, jer seleći se iz jedne u drugu bolnicu revidira mladalačko delo *Čovek kao moć / L'Uomo come potenza*, napisano tridesetih godina, koje postaje *Joga moći / Lo Yoga della potenza* (1949), prerađuje i adaptira tekstove iz časopisa *Ur i Krur* koji se sada, kao *Uvod u magiju kao nauku o Ja / Introduzione alla Magia quale Scienza dell'Io* (1955–1956), pojavljuju u trima sveskama; revidira i delo *Teoria dell'Individuo assoluto* i ponovo počinje sa novinarskim radom, zbog čega će dospeti pred sud, ali će iz sudskog procesa izaći oslobođen svake krivice (takozvani „proces FAR“, 1950–1951).

Brošura *Orientamenti* (1950) sadrži u osnovi sve statouve koje će kasnije razraditi u svojim narednim knjigama, gde su izložene njegove ideje vezane za život u svetu posle 1945, koji je za Evolu uvek bio izraz poslednjeg vremena, kali-juge, mračnog doba: knjizi o politici *Ljudi i ruševine / Gli uomini e le rovine* (1953), o erotizmu *Metafizika seksa / Metafisica del sesso* (1958) i o egzistencijalnim orientacijama *Jahanje tigra / Cavalcare la tigre* (1961).

Godine 1963. otkrivaju ga kao dadaistu: Enriko Crispolti (Crispolti) organizuje izložbu njegovih slika u rimskoj galeriji „La Medusa“. Sledi jedna autobiografija video na kroz svoje knjige (*Il cammino del cinabro*, 1963), esej kao istorijsko-ideološko tumačenje fašizma (*Il fascismo*, 1964), dva zbornika (*Luk i buzdovan / L'arco e la clava*, 1968; *Razmatranja / Ricognizioni*, 1974) i zbirka njegove celokupne poezije (*Raaga Blanda*, 1969).

Osnivač je i urednik izdavačke kuće „Edizioni Mediteranee“ (od 1968. do smrti 1974. ureduje ediciju „Orizzonti dello Spirito“, u koju uključuje dela i autore najširih i najrazličitijih duhovnih i tradicionalnih orientacija).

Poslednju fazu svog života Julijus Evola provodi u nečekivanom svojstvu jednog anti-Markuzea: rađanjem „protesta“ i u Italiji (1968) njegova se misao otkriva ne samo „desno“ već i „levo“, tako da se u periodu 1968–1973. veliki broj njegovih knjiga više puta ponovo objavljuje, a njegovi prilozi traže u različitim časopisima. Nekoliko meseci pre smrti sastavlja statut Fondacije koja nosi njegovo ime.

Posle njegovog odlaska objavljene su brojne antologije njegovih članaka i eseja.

Platna i crteži Julijusa Evola nalaze se u muzejima ili u privatnim kolekcijama (*Paesaggio interiore ore 10.30* nalazi se u rimskoj Galleria Nazionale d'Arte Moderna).

Njegovi eseji i njegove knjige prevedeni su i objavljeni u Nemačkoj, Francuskoj, Portugalu, Grčkoj, Švajcarskoj, Velikoj Britaniji, Rusiji, Sjedinjenim Državama, Meksiku, Kanadi, Rumuniji, Argentini, Brazilu, Mađarskoj i Poljskoj.

D. R.

Napomena izdavača

Prilikom redakcije italijanskog prevoda ove knjige korišćen je i engleski prevod: *Julius Evola, Revolt Against the Modern World*, Rochester, Vermont, 1995.

Za razliku od engleskog, srpski prevod nije menjan u odnosu na original, ali su ponegde prihvaćena neka jednostavnija rešenja, sa namerom da se tekst približi našem čitaocu.

Sadržaj

Predgovor trećem izdanju (1969) /7

Prvi deo SVET PREDANJA

1. Početak /21
2. Kraljevsko dostojanstvo /25
3. Polarna simbolika. Gospodar mira i pravde /37
4. Zakon, država, carstvo /47
5. Tajna rituala /56
6. O prvobitnom karakteru plemstva /63
7. O duhovnoj muževnosti /72
8. Dva puta zagrobnog života /78
9. Život i smrt civilizacija /86
10. Inicijacija i posvećenje /93
11. O hijerarhijskim vezama između kraljevskog i svešteničkog dostojanstva /102
12. Univerzalnost i centralizam /108
13. Duša viteštva /115
14. Doktrina o kastama /127
15. Profesionalna udruženja i umetnosti. Ropstvo /141
16. Raspolućivanje tradicionalnog duha. Askeza /153
17. Veliki i mali sveti rat /159
18. Igre i победа /173
19. Prostor – Vreme – Zemlja /191
20. Čovek i žena /208
21. Opadanje viših rasa /219

Drugi deo POSTANAK I IZGLED MODERNOG SVETA

1. Učenje o četiri doba /229
2. Zlatno doba /237
3. „Pol“ i hiperborejsko sedište /242
4. Nordijsko-atlantski ciklus /250
5. Sever i Jug /260
6. Civilizacija majke /269
7. Ciklusi opadanja. Herojski ciklus /278
8. Tradicija i antitradicija /291
9. Zapadni herojsko-uranski ciklus /318
10. Sinkopa zapadne tradicije /349

11. Prenošenje carstva. Gibelinski srednji vek /359
12. Propast srednjovekovne ekumene. Nacije /376
13. Irealizam i individualizam /387
14. Regresija kasti /404
15. Nacionalizam i kolektivizam /416
16. Ciklus se zatvara /425

Zaključak /440

Dodatak o „mračnom dobu“ /450

Julijus Evola /453

Napomena izdavača /457

СИР - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

11/12

ЕВОЛА, Јулијус, 1898-1974
Pobuna protiv modernog sveta / Julius
Evola ; prevela sa italijanskog Dubravka
Rajh. - Čačak ; Beograd : Gradac K, 2010
(Beograd : Zuhra). - 458 str. ; 24 cm. -
(Alef ; knj. 72)

Prevod dela: Rivolta contro il mondo moderno.
- Tiraž 500. - Str. 455-458: Julius Evola /
D. R. [Dubravka Rajh]. - Napomene i
bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-8350-76-96

COBISS.SR-ID 175153164